

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN YENİ
TERÖRİZMLE MÜCADELEDE HEDEF ALARAK
ÖLDÜRMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gökhan ALBAYRAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN YENİ
TERÖRİZMLE MÜCADELEDE HEDEF ALARAK
ÖLDÜRMELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gökhan ALBAYRAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR**

Ankara-2013

ONAY

GÖKHAN ALBAYRAK tarafından hazırlanan “İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Yeni Terörizmle Mücadelede Hedef Alarak Öldürmeler” başlıklı bu çalışma 12.06.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Hakan Taşdemir (Danışman)

(Üye)

Prof. Dr. Mehmet Özcan

(Üye)

Doç. Dr. Mehmet Akif Okur

ÖZET

ALBAYRAK, Gökhan. İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Yeni Terörizmle Mücadelede Hedef Alarak Öldürmeler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013

Küreselleşmenin etkisiyle dönüşen terörizm ve bu yeni terörizmin etkileri, devletleri bir mücadele arayışına itmiştir. Mücadele yöntemlerinden biri ise özellikle ABD ve İsrail'in pratiklerinden doğan ve tartışma yaratan hedef alarak öldürmelerdir. Hedef alarak öldürme genellikle insancıl hukuk(*jus in bello*) ve insan hakları bağlamında ele alınmaktadır. Hedef alarak öldürme kavramı, suikast ve yargı dışı öldürme gibi negatif anlam içermemekte ve nötr bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun anlamı hedef alarak öldürmelerin tümünden hukuksuz olmaması ve olay bazlı bir incelemeyi gerektirmesidir.

Çalışmada ilk olarak hedef alarak öldürme kavramının ortaya çıktığı ortam ve bu kavramın anlamıyla birlikte kavramın yer aldığı çerçeveler incelenecektir. Müteakip olarak insancıl hukuk çerçevesinde ve insan haklarının belki de en önemlisi olan yaşam hakkının muhtevasına göre hedef alarak öldürmelerin hangi şartlarla hukuki olacağı belirtilecektir. Son olarak ise ABD, İsrail ve Rusya'nın uygulamalarından seçilen örnekler irdelenerek, hedef alarak öldürme kavramının uluslararası hukuktaki düzen içerisinde daha iyi kavranmasına çalışılacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, değişen olguların hukukun yorumunu ve algısını değiştirdiği ve bu durum karşısında terörizmle mücadelenin de çerçevesinin değiştiğini iddia etmektedir. Bu yüzden bu değişimin en canlı örneklerinden biri olan 'hedef alarak öldürme' kavramını detaylı bir şekilde incelenmiştir. Buna ek olarak, hukuki yorumun insanlığın temel değerlerini korumasının gerekliliği ve hedef alarak öldürmelerin bu gereklilik bağlamında ortaya konmasının temel gaye olması gerektiği iddia edilecektir. Bu kapsamda da orantılılık ilkesine büyük rol düştüğünü önemle not edecektir.

Anahtar Sözcükler:

1. Hedef Alarak Öldürme
2. İnsancıl Hukuk
3. Yaşam Hakkı
4. Silahlı Çatışma
5. Orantılılık İlkesi
6. Ayırım İlkesi

ABSTRACT

ALBAYRAK, Gökhan. Targeted Killings in the Fight Against New Terrorism in terms of International Humanitarian Law and Human Rights, Master Thesis, Ankara, 2013

Terrorism has transformed itself by the influence of globalization and the effects of this new terrorism have caused states to search for methods of fighting against it. Of these methods is the targeted killing arising after especially the practices of the USA and Israel, which awakened controversy. Generally the concept of targeted killing is approached in the context of international humanitarian law (*jus in bello*) and human rights. The concept of targeted killing has no negative meaning like assassination and extrajudicial killing and hence is used as a neutral concept. This inclines that targeted killing is not wholly illegal and requires an event-based examination.

In this study, first of all, the environment that shaped the concept of targeted killing and the meanings of the concept vis-à-vis the frameworks it is used in are examined. Following that, under which conditions the targeted killing can be accepted as legal is specified with regards to humanitarian law and right to life, which is one of the most important human rights. Finally, by interpreting the chosen examples from the practices of the USA, Israel and Russia, the concept of targeted killing is tried to be better understood in the system of international law. As a conclusion, this study argues that current facts are changing both the perception and the interpretation of law and so they are changing the framework of fighting against terrorism. Henceforth, one of the most vivid examples of this change, the concept of targeted killing is examined in detail. In addition, claiming that legal interpretation requires protecting the fundamental values of humanity, interpreting the concept of targeted killing within the boundaries of this requirement should be the main objective. Therefore, it is carefully noted that in such a context the principle of proportionality carries a vital role.

Key Words:

1. Targeted Killing
2. International Humanitarian Law
3. Right to Life
4. Armed Conflict
5. Principle of Proportionality
6. Principle of Distinction

ÖNSÖZ

Yıllardır terörizmle mücadele eden ülkemizde, yurtdışında epey bir çalışmanın yapıldığı ve çalışmaların sayılarının günden güne arttığı hedef olarak öldürme konusu üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmaması bir eksiklik olarak düşünülebilir. Bu çalışmanın bu eksikliği az da olsa gidereceği kanaatindeyim.

Her çalışmanın arkasında şüphesiz pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Teze başlamadan önce yazmak istediğim konuyu kendisi ile paylaştığımda olumlu yaklaşan, sonraki günlerde çalışmanın yapısının nasıl olması gerektiği hakkında bilgiler verip yolumu çizen ve çalışmayı değerlendirip önemli hususları belirten hocam Prof. Dr. Hakan Taşdemir'e teşekkür borcumu belirtmeliyim, onun sayesinde bu çalışmanın bir teorik altyapısı var. Aynı ölçüde eserlerinden ve değerli bilgilerinden yararlandığım, alanımı sevmemde ayrı bir yeri olan hocam Doç. Dr. Fatma Taşdemir'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca konuyu seçmeme ve çalışmama neden olduğunu söyleyebileceğim ve arkadaşı olmaktan gurur duyduğum, materyal konusunda da yardımlarını esirgemeyen Bleda Rıza Kurt darcan'ı anmamak kesinlikle olmazdı. İnsansız hava araçları ve hedef olarak öldürme konusunda güncel haberleri benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Kürşad Turan'a da çok teşekkür ederim.

Hiç kuşku yok ki, çok değerli varlıklarım annem Nilgün Albayrak ve babam Yücel Albayrak olmasaydı ne bu çalışma olurdu, ne de ben bu dünyaya "tutunabilirdim"... Özellikle belirtmem gerekir ki, babam konu hakkında duyduklarını bana ileterek yardımda bulunmuştur.

Son olarak bütün çalışma arkadaşlarıma ve adını burada sayamadığım tüm hocalarıma, konu hakkında kitaplar ve makaleler yazan yurt dışındaki "manevi" hocalarıma ve hayatımda özel bir yer edinen Didem'e ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET

İNGİLİZCE ÖZET

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ TERÖRİZMLE YENİ MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER VE HUKUKSAL ZEMİN

I.YENİ TERÖRİZM VE YENİ SAVAŞLAR ÇAĞINDA HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER.....	4
A.“Yeni”nin Anlamı.....	4
B.Yeni Terörizm Kavramının Oluşumu.....	6
C.Yeni Savaşların Doğası.....	11
II.HEDEF ALARAK ÖLDÜRME KAVRAMI VE HUKUKSAL YAKLAŞIM PARADİGMALARI.....	16
A.Hedef Alarak Öldürme Kavramı ve Hedef Alarak Öldürme ile Suikast Arasındaki Fark.....	16
B.Hedef Alarak Öldürmelere Kolluk Faaliyeti Yaklaşımı.....	21
C.Yeni Terörizm Çağında <i>Jus Ad Bellum</i> ve Hedef Alarak Öldürmeler Bağlantısı.....	22
D.Hedef Alarak Öldürmeler ve <i>Jus In Bello</i>	31
E. <i>Jus Ad Bellum</i> - <i>Jus In Bello</i> İlişkisi ve Hedef Alarak Öldürmeler.....	39
F.Sistem-Çevre İlişkisi Dahilinde Hedef Alarak Öldürmeler.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELERİN İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

I.İNSANCIL HUKUK VE HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER.....	44
A.Hedef Alma Hukuku ve Hedef Alarak Öldürmeler.....	44
B.İnsancıl Hukukta Ayırım İlkesi ve Hedef Alarak Öldürmeler.....	48
1. Muharip(Combatant) ve Savaşçı(Fighters) Statüsü.....	49
2. Kanunsuz Muharip Kavramı: Üçüncü Bir Kategori mi?.....	51
C.Siviller ve Sivillerin Korunması.....	52
D. Muhasamata Doğrudan Katılan Siviller ve Sivil Korumasının Kaybı.....	54
II.İNSAN HAKLARI VE HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER.....	57
A.Yaşam Hakkı ve Sınırları.....	57
B.Ülkedışı Hedef Alarak Öldürme Operasyonları Bakımından İnsan Hakları Sözleşmelerinin Uygulanırlığı ve Yaşam Hakkı.....	60
C.Bireysel Meşru Müdafaa ve Hedef Alarak Öldürme İlişkisi.....	64
D.Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Devlet Güçleri Tarafından Öldürücü Güç Kullanılması.....	66
E. İnsan Haklarının Silahlı Çatışma Hallerinde Uygulanması ve Yaşam Hakkı.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD, İSRAİL VE RUSYA TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN BAZI HEDEF ALARAK ÖLDÜRME OPERASYONLARININ İNCELENMESİ

I.ABD TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR.....	73
A. Usama Bin Ladin'in Öldürülmesi.....	75

B. Enver el-Evlaki'nin Öldürülmesi.....	81
II.İSRAİL TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR.....	88
A. Salih Şehade'nin Öldürülmesi.....	89
B. Ahmet Cebari'nin Öldürülmesi.....	93
III.RUSYA TARAFINDAN ÇEÇEN SAVAŞLARINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR.....	97
A. Cahar Dudayev'in Öldürülmesi.....	98
B. Şamil Basayev'in Öldürülmesi.....	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	107

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri
- a.g.e. : adı geçen eser
- a.g.m. : adı geçen makale
- BM : Birleşmiş Milletler
- CIA : Central Intelligence Agency
- ECHR : European Court of Human Rights
- ed. : editör
- ICJ : International Court of Justice
- ICRC : International Committee of the Red Cross
- IRA : Irish Republican Army
- İHA : İnsansız Hava Aracı
- prg. : paragraf
- s. : sayfa
- Vol. : Volume (Cilt)

GİRİŞ

Savaş olgusu antik çağlardan¹ günümüze varlığını sürdürmekte ve insanların hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etki savaş üzerine düşünmeyi de beraberinde getirmiştir. *Jus in bello* yani insancıl hukuk tam anlamıyla doğmadan önceki dönemlerde savaşın belli kuralları olması gerektiği düşüncesi ortaya konulmaya başlanmıştır. Savaşın “etiği”, Antik Yunan’da, İslam düşüncesinde, Ortaçağ Hristiyanlığı’nda yer bulmuştur. “Haklı savaş”² (*just war*) fikriyatı *jus in bello* ve *jus ad bellum*’un doğuşuna öncülük etmiştir. Haklı savaş kavramı hem bir savaşın hangi durumlarda haklı olacağını hem de savaşın nasıl haklı bir şekilde sürdürüleceğini içinde barındırır.

Savaşın ve silahlı çatışmaların başlaması, yürütülmesi, sona erdirilmesi, sona erdirildikten sonra belli davranışların sergilenmesi (*jus post bellum*) hakkında kurallar uluslararası hukukta gelişmiş ve haklı savaş fikriyatı bir bakıma hukukileşmiştir.³ Binaenaleyh, bugün silahlı çatışmalar hakkında uluslararası hukuk bakımından yapılan bir incelemede içkin olarak etik ve haklı savaş fikirleri yer alacaktır. Fakat bu durum etik veya ahlak bağlamında bir incelemenin yapıldığını göstermez. Şüphesiz etik ve hukukun objesi aynıdır ve hukuk, ahlak kurallarını da içinde barındırır.⁴ Bu durum, hukukun tümüyle ahlak olduğunu göstermez. Etik “iyi” olana, hukuk ise “hukuki” olana odaklanır. Hukuk bir insan yapısıdır ve özelde uluslararası hukuk yine özünde insanlardan oluşan devletler, uluslararası örgütler,

¹Milattan önce Sümer, Akad, Mısır, Yunan, Çin ve Roma medeniyetlerinde savaşların doğası hakkında bakınız. Bradford, Alfred S.; **With Arrow, Sword and Spear: A History of Warfare in the Ancient World**, Westport, Praeger Publishers, 2001

² Haklı savaş düşüncesi Antik Yunan’da Platon’un fikirlerinde, St. Augustine ve Thomas Aquinas gibi Hristiyan düşünürlerde gelişmeye başlamış; monarşilerin doğduğu dönemde Vitoria, Suarez ve Grotius’un eserlerinde güçlü bir yer bulmuş ve günümüzde kuvvete başvurma bakımından hala etkilerini felsefi ve hukuki düzeyde sürdürmektedir. Bu hususlar hakkında bakınız. Ereker , Fulya A.; “İkçaglardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.1, Sayı.3, 2004, ss. 1-36

³ Pek tabiidir ki haklı savaş fikriyatı hukuk kurallarının dışında “etik” boyutuyla da varlığını her zaman sürdürecektir.

⁴ Green, Leslie; “Positivism and the Inseparability of Law and Morals”,**New York University Law Review**, Vol. 83, 2008, ss. 1035-1058

tartışmalı olmakla beraber sivil toplum kuruluşları, çok uluslu şirketler, devlet dışı aktörler ve bireyler tarafından oluşturulmaktadır. Bundan dolayıdır ki, hukuk ve özelde uluslararası hukukun *telos*'u sadece ahlak değildir. Tüm bu nedenlerden kaynaklı olarak belirtebiliriz ki, bir uluslararası hukuk incelemesinde sadece etik değerler üzerinden gitmek yanlış olacaktır.

Tezde, hedef olarak öldürmelerin (*targeted killings*) insancıl hukuk ve insan hakları açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrıca gerekli olduğu ölçüde kuvvet kullanma hukuku (*jus ad bellum*) hakkındaki hususlara da girilecektir. Bunun yanında hedef olarak öldürmelerin “ortamı” da doğaldır ki, incelemeden bağımsız değildir. Bu ortamı yeni terörizm ve yeni savaşlar çağı olarak ortaya koyabiliriz. Ortam, terörizmin muhtevası, yapısı ve etkililiğinin; savaşın aktörleri, yöntemleri ve süresinin değiştiği bir çevreyi gösterir. Çevre uluslararası hukuk sistemini de etkiler; bu hukuku genişletir, değiştirir ve çevreye adapte eder. Adaptasyon bir süreci de içerir. İşte böyle bir süreç söz konusu olduğu için kesin ve net yargılardan ziyade, şartlı yargılara varılabilir. Bu yüzden tezde verilen yargılar şartlı yargılardır ve ancak elde edebildiğimiz bilgilere göre şekillenen belli kabuller dahilindeki yargılardır. Yani zamanla ortaya çıkabilecek bazı yeni bilgiler yargılara etki edebilecektir. Bu bağlamda hedef olarak öldürmelerin etkililiği veya ahlakiliği meseleleri doğrudan bir biçimde incelememizin konusu içinde değildir.

Tezin ilk bölümünde hedef olarak öldürmelerin ortamı, bir başka deyişle uluslararası hukuk sistemine etki eden çevre olan yeni terörizm ve yeni savaşlar nosyonları incelenecektir. Hedef olarak öldürme kavramını tanımadan evvel bu kavramın ortaya çıktığı zeminin ortaya konulması kaçınılmazdır ve belirtmek gerekir ki hedef olarak öldürme yeni terörizme karşı bir mücadele yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ortam incelendikten sonra hedef olarak öldürme kavramının ne olduğu ve benzer kavramlardan ayrılan yönleri belirtilmektedir. Özellikle bazı makalelerde hedef olarak öldürme kavramı yerine kullanılan suikast kavramının hedef olarak öldürmeden farkı üzerinde durulmaktadır. Son olarak nötr bir kavram olan hedef olarak öldürmeye ilişkin hukuksal “çerçevelerin” neler olduğu belirtilecektir. Kısaca insan hakları hukukunun devreye girdiği kolluk faaliyeti

yaklaşımı belirtildikten sonra *jus ad bellum* ve *jus in bello* çerçeveleri ortaya konacaktır.

İkinci bölümde ilk önce hedef olarak öldürmelerin *jus in bello* bakımından nasıl değerlendirilebileceği *jus in bello*'nun temel ilkeleri bağlamında ele alınacaktır. Bu bakımdan özellikle ayırım ilkesi ve ölçülülük/orantılılık ilkesinin önemi çok büyüktür. Çünkü hedef olarak öldürme *jus in bello* sınırları dahilinde ancak *askeri bir hedefe ölçülü* bir saldırı yapıldığı takdirde hukuki olarak değerlendirilebilir. Hedef olarak öldürmenin bu çerçevesinde hangi belirlenen kişilerin askeri hedef olduğu önem arz ettiğinden *jus in bello* bakımından statüsel bir değerlendirmeye ağırlık verilmiştir. İkinci bölümde bundan sonra yaşam hakkı ve hedef olarak öldürme ilişkisi incelenmektedir. Mutlak bir hak olmayan yaşam hakkı bağlamında hedef olarak öldürmelerin ne ölçüde bu hakkın istisnaları içinde incelenebileceği hususu ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise hedef olarak öldürmelerin pratiği inceleme konusudur. Keza, pratik örnekler incelenmeksizin hedef olarak öldürmeler konusu ancak farazi bir niteliği haiz olurdu. Böylece bu yöntem en çok başvuran ve hedef olarak öldürme kavramının doğmasına vesile olan devletlerin uygulamaları incelenmektedir. ABD, İsrail ve Rusya'nın seçilmiş önemli hedef olarak öldürme pratikleri *jus in bello*, insan hakları ve ikisiyle bağlantılı bir biçimde yeri geldikçe *jus ad bellum* paradigmaları tarafından değerlendirilecektir ve sonuç kısmında varılan en temel hususların neler olduğu ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİ TERÖRİZMLE YENİ MÜCADELE YÖNTEMİ OLARAK HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELERİN HUKUKSAL ZEMİNİ

I.YENİ TERÖRİZM VE YENİ SAVAŞLAR ÇAĞINDA HEDEF OLARAK ÖLDÜRMELER

A.“Yeni”nin Anlamı

Günlük konuşmamızda “yeni” kelimesini epey kullanırız. Farklı bir ayakkabı satın aldığımızda, bu ayakkabıyı “yeni” olarak tanımlarız. Bir yere az önce vardıysak, “yeni geldim” diyebiliriz. “Yeni” kelimesi çoğunlukla sıfat olarak kullanılır ve bir değişimi simgeler. Sosyal bilimlerde de “yeni” kelimesi çok fazla kullanılmaktadır.⁵ Bu kelime sıfat olarak kullanıldığında tamladığı ismin farklı bir boyut kazandığı, eski halinden uzaklaştığı, farklı özellikler kazandığı, kısmen veya tamamen değiştiği, farklı bir boyuta ya da periyoda geçtiği anlatılmaya çalışılır. Çoğunlukla “yeni”nin kullanımı bir farklılaşma ve dönüşüm imi sergiler.

Yeni terörizm ve yeni savaşlar kavramlarının kullanımında da terörizm ve savaşın özelliklerinin, doğasının, yapısının, etkisinin, görüntüsünün değiştiği veya farklılaştığı gösterilmeye çalışılır. Bu kullanım, terörizmin veya savaşın yepyeni bir hal aldığı, önceki ya da “eski” halinden eser kalmadığı, “eski” hali ile tarihsel bağlarını tamamen kopardığı anlamı vermez. Yeni terörizm ve yeni savaş kavramlarına getirilen eleştiriler genellikle “yeniliği” sorgulamaktadır ve eski halleri ile bağları olduğunu söylemektedir. Fakat

⁵ Yeni çağ, yeni güvenlik, yeni emperyalizm, yeni sömürgecilik, yeni dünya düzeni, yeni gerçekçilik, yeni liberalizm, yeni terörizm, yeni savaşlar gibi.

zaten “yeni” sıfatı, yeni terörizm ve yeni savaşlar açısından eskisinden bağlarının koptuğunu izah etmez. Yeni sıfatının farklı anlamlar kattığı şüphesizdir. “Yeni bir düşünce” dediğimizde tamamen farklı, önceden var olmayan bir düşünce aklımıza gelirken; “yeni dünya düzeni” tamlamasındaki yeni sıfatı ile, eski düzenin değiştiğini anlarız. Yeni terörizm ve yeni savaşlar kavramlarındaki yeni ise terörizm ve savaşın özelliklerinin ve görüntüsünün değiştiğini vurgular. Bu durumda eski terörizm ve eski savaşlar “yeni” versiyonu ile bağlantılıdır, “yeni” versiyonunun temelleridir.

Örnek vermek gerekirse yeni terörizm kavramını eleştirenler, iddia edildiği gibi bir değişikliğin olmadığını, yeni olarak sunulan özelliklerin eskisinde de var olduğunu söylemektedirler.⁶ Kavramın savunucuları ise, yeni kelimesi ile değişikliğin devrimsel olması gerekmediğini, fakat bir ölçüde transformasyonun gerçekleştiğini söylemektedirler. Gerçekten en azından 11 Eylül saldırılarının boyutları bir “yeniliği” göstermektedir. Ayrıca bu yenileşme son 5 ya da 10 yılda değil, belki de bir 50 yılda yaşanmıştır. Yani eski terörizm bundan yaklaşık 50 yıl veya daha fazla süre önce var olan terörizmdir diyebiliriz. Bu açıdan yeni terörizmde bir “yeniliğin” bulunduğu aşıkardır.

Aynı şeyi yeni savaşlar için de söyleyebiliriz. Ortada silahlar ile iki veya daha fazla tarafın çatıştığı bir olgu söz konusudur. Fakat silahlar ve tarafların kimlikleri, savaş stilleri ve savaş alanları değişmektedir. Örneğin siber savaşlar ile savaş alanı siber ortama kayabilmekte, devlet dışı aktörler savaşa müdahil olabilmektedir. Küreselleşme ile klasik egemenlik mantığı değişmekte ve yönetim özel kişilerin ellerine geçmektedir. Bu geçiş devlet dışı aktörlere hareket edebilecekleri yeni alanlar sağlamaktadır. Terörist örgütler gelişen teknoloji ile farklı stratejiler geliştirebiliyorlar ve daha kontrolsüz bir yapı teşkil edebiliyorlar. Yeni savaşlarda medyanın gücü terörist örgütlere adeta bir “reklam” imkânını vermekte ve eylemlerini bütün dünyaya canlı bir şekilde izlettirebilmektedirler.¹¹ Eylül 2001’de yolcu

⁶ Field, Anthony; “The ‘New Terrorism’: Revolution or Evolution?”, **Political Studies Review**, Vol.7, 2009, ss. 200-204

uçağının Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpışı, dünya kamuoyunun gözleri önünde canlı yayında gerçekleşmiştir.

B.Yeni Terörizm Kavramının Oluşumu

Sosyal bilimlerle uğraşanlar, küreselleşme⁷ gerçeğini fark ettiklerinden beridir neredeyse uğraştıkları tüm konuları bu gerçekle ilişkisi bağlamında açıklar olmuşlardır. Küreselleşme, toplumun tüm alanlarını etkilemekte, *vice versa*, teknoloji ile etkileşimi bağlamında toplumun neredeyse tüm alanları küreselleşmeyi oluşturmaktadır. Küreselleşme gerçeği Jürgen Habermas'a göre milli devletlerin kontrol kabiliyetini azaltmaktadır ve devletler kendi sınırları dışında gerçekleşen ve başka aktörler tarafından alınan kararların neticelerine ve bunların tesirlerine daha fazla açık hale gelmektedirler.⁸ Devletin kontrol kaybı yaşadığı alanlardan biri de teknolojinin yarattığı güvenlik riskleri ve terörizm olgusudur. Ulrich Beck'in ifadeleriyle dünya; riskler açısından kontrol edilemeyen, insan yapımı, kesin olmayan, eşitsiz bir biçimde dağılmış ve sınır aşan etkileri olan bir "risk toplumuna" dönüşmüştür.⁹ Özellikle 11 Eylül Olayı'ndan sonra bu risk toplumunun sahip olduğu en büyük riskin de terör riski olduğu üzerinde bir uzlaşma oluşmuştur.

Küreselleşen dünyaya paralel olarak terör olgusunun da küreselleştiği görülüyor. Terör, hızla ülke içi olan niteliğinden sıyrılmakta ve uluslararasılaşmaktadır. Terörist örgütlerin faaliyetleri bir kıtayı bile aşabilmektedir. Bunun en bariz örneği El Kaide terör örgütüdür. Genel olarak hücresel yapıda organize olan ve Kuzey Amerika'dan Yemen'e, Türkiye'den

⁷ Küreselleşme kavramı akademik çevrelerde tartışıldığı andan itibaren çok değişik anlamlarda bir süreci, bir durumu, bir sistemi, bir kuvveti ya da bir çağı imler şeklinde kullanılmaya başlanmıştır ve bu yüzden kavram üzerinde bir şaşkınlık hali oluşmuştur. Steger, Manfred B.; **Globalization: A Very Short Introduction**, Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 7

⁸ Habermas, Jürgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, İstanbul, Bakış Yayınları, 2008, ss. 25-26

⁹ Ulrich Beck, "The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited", **Theory, Culture & Society**, Vol. 19(4), 2002, ss. 39-55

Afganistan'a pek çok ülkeye bir ağ şeklinde yayılan bir terör örgütünden söz edilmektedir.¹⁰ Örgüt, teknolojiyi çok iyi kullanmakta ve gizliliğe son derece önem vermektedir. Ayrıca özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından önce örgüt, medya ile kitlelere sesini duyurma yöntemini de iyi kullanmakta idi.

Terörizmin küreselleşen dünya ile değişmesi durumu, terör örgütlerinin örgütsel yapılarının değişip, yaygınlaşması ve kitle imha silahlarının kullanılabilme tehlikesinin doğması akademik dünyada "yeni terörizm" kavramının kullanılmasına yol açmıştır. Kavram, akademik dünyada 1990'lı yıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Bu kavramı kullananlar, terörizmin "eski" halinden sıyrılıp yeni bir forma ulaşmasında birkaç unsura dikkat çekmektedirler: organizasyonel yapı, operasyonel alan, güdüler, taktikler, Westfalyan sisteme yönelik tutum.¹² Örneğin Peter R. Neumann "*Eski ve Yeni Terörizm*" isimli eserinde verdiği bilgilerde, terör örgütlerinin hiyerarşik yapıdan ağsal ve uluslarüstü yapıya geçişi, ulusalcı ya da Marxist güdülerden dinsel ilhamlı güdüye yönelişi, kendi içinde meşru hedefli ve davranış kurallı metotlardan kitle zayıatlı ve aşırı şiddete doğru dönüşümü bağlamında yeni terörizmi göstermektedir.¹³ Ayrıca yeni terörizmin Westfalyan sistemi tehdit eder bir tutumunun olduğu belirtilmektedir. Yeni terörizme ilişkin olarak karakteristik açıdan değişen bu terörizm dalgasının çoğunlukla dinsel ilhamlı olduğu vurgulanmaktadır, yani artık sağ-sol ideoloji ilhamları yerini dinsel-mistik öğelere bırakmıştır.¹⁴ Bunun yanında eski terörizmde toplum karşısında sempati kaybı yaşanması korkusuyla eylemlerde sivil kayıp sayısı az olurken, yeni terörizmde sivil kayıp kitlelere ulaşmaktadır.¹⁵

¹⁰ Şen, Osman; **Din, Terörizm ve El-Kaide**, Ankara, Sarkaç Yayınları, 2011, ss. 68-76

¹¹ Gofas, Andreas; " 'Old' vs. 'New' Terrorism: What's in a Name? ", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 8, Sayı. 32, 2012, s. 18

¹² Gofas; **a.g.m.**, s. 21; Neuman, Peter R.; **Old and New Terrorism**, Cambridge ,Polity Press, 2011, s. 29

¹³ Neumann; **a.g.e.**, s 29

¹⁴ Kurtuluş, Ersun N.; "The 'New Terrorism' and Its Critics", **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.34, No.6, 2011, s. 478

¹⁵ Murphy, John F. "Challenges of the 'New Terrorism'", **Routledge Handbook of International Law**, Ed. David Armstrong, Routledge, New York, 2009, s. 283

Terörizmin değişik bir veçhe kazanmış olmasına rağmen yeni terörizm kavramını eleştirenler de olmuştur. Yeni terörizmin çok da yeni olmadığı, “yeni” ifadesi ile halkların kafasında bu terörizmle mücadelede demokratik bir tartışmanın gerek olmayacağı imajının yaratılmaya çalışıldığı da belirtmiştir. Yeni terörizm ile geleneksel terörizm arasında keskin ayrımların olmadığı belirtilmektedir. Yani devrimsel bir değişimden bahsedilemeyeceği söylenmektedir. Yeni terörizm olarak belirtilen pek çok özelliğin aslında eski versiyonlarda da mevcut olduğu ortaya konulmaktadır. Örneğin eski versiyon olarak gösterilen IRA’nın (İrlanda Cumhuriyet Ordusu-Irish Republican Army) da bireysel terörist hücreler vasıtasıyla eylem yapabildiği eleştirisi getirilmiştir.¹⁶ Aynı hususta bir başka örnek olarak 19. yüzyılda Rusya ve Fransa’daki anarşist örgütler gösterilmiştir. Bu örgütler de eylemlerini hiyerarşik bir yapıda değil, ağsal bir yapıda gerçekleştirmiştir.¹⁷ Yeni terörizmin güdülenme bakımından dinsel kaynaklara dayandığı iddiasına karşılık, geleneksel terörizmde de dinsel güdüler olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin Irgun bir Yahudi terör örgütüydü ve dinsel güdüye dayanıyordu.

Yeni terörizm eleştirilerinin genel meşruluk tabanı, terörizmin devasa değişimlere uğradığı ve bu değişime karşılık da devletlerin devasa önlemler almasına ses çıkartılmamasına ilişkin olası isteklerin korkusuna dayanıyordu.

Gerçekten, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, terörizm söylemi ile özgürlük-güvenlik ikileminde güvenlikten yana tavır alarak özgürlükleri kısıtlayan düzenlemeler getirmiştir. Kasım 2001 tarihinde çıkarılan *Patriot Act*’e (Vatanseverlik Yasası) göre yürütmenin yetkileri artırılmış ve yabancıların gizli ve süresiz tutukluluğuna varacak olağanüstü hükümler öngörülmüş ve olağanüstü askeri mahkemelerin kurulmasına yol

¹⁶ Field; **a.g.m.**,s. 202

¹⁷ Duyvesteyn, Isabelle; “How New is the New Terrorism?”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.27, No.5,2004, s. 444

açılmıştır.¹⁸Uluslararası alanda ise önleyici meşru müdafaa/savaş söylemlerine başvurulmaya başlanmıştır.

Yeni terörizm kavramına eleştiriler çoğu yönden haklı olmakla birlikte, yeni terörizmle anlatılmaya ve fark edilmeye çalışılan olgunun, küreselleşmenin ve bulunduğumuz postmodern çağın terörizmin doğasını değiştirmeye başladığı ve teknolojik gelişmeler dolayısıyla daha öldürücü boyutlar kazanabileceği durumu olduğudur. Terör örgütleri eğer nükleer silahlara sahip olursa ve bu silahları kullanabilecek kapasiteye ulaşırlarsa, çok etkili kimyasal/biyolojik silahlar terör örgütleri tarafından hazırlırsa veya devlet güvenlik güçlerinin hiç düşünmediği bir saldırı gerçekleştirilirse korkusu yeni terörizm kavramının doğuşunda önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında bu bağlamda belirtebileceğimiz bir husus olarak “doktrinden ziyade yıkma” yeni terörizm faaliyetinin bir görünümüdür.¹⁹

Yeni terörizmi doğuran olgulardan en kuvvetlisi aslında teknolojinin ve dünya sisteminin değişmesi ve gelişmesidir. İletişimin kolaylaşması ve ucuzlaması, internet vasıtasıyla çeşitli silah yapımı bilgilerine ulaşım, silahlar için materyallere daha kolay erişim, terörizmi finanse edecek kaynakların daha rahat sağlanabilmesi (ticaretle uğraşmaktan veya haraç, uyuşturucu ve benzer yasak faaliyetlerden sağlanan kaynaklar gibi), terör örgütlerinin birbirleriyle iletişime geçmesi ve bilgi aktarımı yeni terörizme alan açmaktadır. Bunun yanında başarısız devletler(*failed states*) ve başarısız devlet konumuna sürüklenen devletler terör örgütlerine güvenilir bir sığınak sağlamaktadırlar. Somali, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Afganistan gibi başarısız devletler kendi ülkelerinde şiddet tekeli kuramamakta ve düzeni sağlayamamaktadır. Bu durum terör örgütlerine organize olabilecekleri bir saha açmakta ve eylemlerini diğer ülkelere de

¹⁸ Paye, Jean-Claude; **Hukuk Devletin Sonu: Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele**, Ankara, İmge Kitabevi, , 2009, ss.24-28

¹⁹ Lippman, Matthew; “The New Terrorism and International Law”, **Tulsa Journal of Comparative and International Law**, Vol.10(2), 2003, s.304

kaydırabilmelerine olanak sağlamaktadır.²⁰ Ayrıca başarısız devletler terör örgütlerine insan kaynağı da sağlamaktadır. Çünkü bu tip devletlerde fakir, topluma yabancılaşmış, kaybedecek bir şeyi olmayan pek çok potansiyel terörist adayı bulunmaktadır.²¹ Her ne kadar başarısız devletlerdeki kaos ortamı, terör örgütlerinin yapılanmasına etki etse de ve üçüncü devletlerin müdahalesine bu devletleri daha açık hale getirirse de, teröristlere hukuk devletinden kaçma imkanı vermektedir. Tüm bunların yanında başarısız devletlerin sağlayamadığı “güvenlik açığını”, devlet dışı aktörler sağlamaya girişirler. Bir bakıma devlet gücünü *de facto* olarak eline alırlar ve güvenlik sağlayıcısı konumuna geçerler.²²

Yeni terörizmin ilhamının başka bir kaynağı ise Soğuk Savaş sonrası tek süper güç olan ABD'nin karşıtı olan terör örgütlerinin asimetrik bir savaş yürütmek istemesidir. Ayrıca devletler arası savaşın hem maliyetli olması hem de uluslararası hukuk bakımından meşruiyetini yitirmesi sebebiyle, bazı devletlerin askeri bakımdan kendilerinden daha güçlü devletlere karşı asimetrik bir karşılık vermek istedikleri için terör örgütlerine destek verdiklerini görüyoruz. Terör örgütleri vasıtasıyla bir devleti vurmak daha az maliyetlidir ve terör örgütlerine bu destek belli ölçüde gizlenebilir. Böylece aynı zamanda bir asimetri yaratılmıştır. Bir yanda uluslararası hukukun sujesi ve bu hukukla bağlı olan devlet, diğer yanda hukuk tanımayan, şekilsiz, görünmeyen, sivillerin içinde faaliyet gösterebilen terör örgütü. Terörle mücadele eden ve sivillere zarar vermemesi gereken devlet, sivillerin arasından teröristi ayırt edip çıkarmak zorundadır. Terörist bakımından ise hedef üniformalı, ayırt edilebilen ve rahatlıkla görülebilen silahlı kuvvetlerdir. Bu tip bir asimetri, terörizmle mücadele etmeyi oldukça zor bir mesele haline getirmektedir. Bu asimetrik savaşta bir bakıma simetriyi sağlayacak bir yöntem olarak hedef olarak öldürme operasyonları kullanılmaktadır. Operasyonlarda amaç, terörist

²⁰ Piazza, James A.; “Incubators of Terror: Do Failed States and Failing States Promote Transnational Terrorism”, **International Studies Quarterly**, Vol.52, 2008, s.471

²¹ Piazza; **a.g.m**, s.472

²² Schneckener, Ulrich; “Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance”, **Private Actors and Security Governance**, ed. Alan Bryden ve Marina Camprini, Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2006, s. 34

örgütlerin kilit isimlerini ortadan kaldırmak ve örgütün yapısını, moral durumunu etkilemek, örgüte bir korku havası salmaktır. Fakat bu operasyonlarda (operasyonları El Kaide ile savaşta dünyada başat olarak kullanan ABD'nin faaliyetlerini düşünürsek) sivil kayıpların çok artması ve kullanılan insansız hava araçlarının siviller üzerinde psikolojik bir travma yaratması, hedef alarak öldürmelerin yeni terörizmle mücadeledeki gayri ahlaki yönüdür.

C.Yeni Savaşların Doğası

Yeni savaş ifadesinin anlamını kavramak için öncelikle savaşın ne olduğunu öğrenmek gerekir. Geleneksel anlayışa göre savaş, iki veya daha çok devlet arasında silahlı kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen diğer tarafı ezme ve müstakbel muzafferin istediği barış koşullarını empoze etmeye dayanan bir kuvvetler arasındaki çekişmedir.²³ Carl von Clausewitz'e göre savaş, düşmanı istediğini yaptırmaya zorlamak için yapılan bir kuvvet gösterisidir ve böylece politik bir eylemdir.²⁴ Savaş olağan anlamında devletler arasında gerçekleşen bir durumdur. Örneğin iç çatışmalar çoğu kişi tarafından uluslararası hukuk bakımından savaş olarak nitelendirilmezler.²⁵

Geleneksel savaş, devletler arasında belli biçimlerde yürütülür. Uygulama biçimleri, belli kuralları doğurmuştur. Bu kurallar manzumesine savaş hukuku denmektedir. 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın sürekli bir savaş içerisinde olması ateşli silahların gelişimini hızlandırmıştı ve savaşın doğası değişmeye başlamıştı.²⁶ Bu yüzyıllardan önce barutun güvenilmez ve tehlikeli hali, yeni gelişmelerle giderilmeye başlandı ve savaş alanında daha

²³ Oppenheim, Lassa; **International Law: A Treatise, Vol. II Disputes, War and Neutrality**, Ed. Hersch Lauterpacht, London, Longmans Green and Co., 1955, s. 202

²⁴ von Clausewitz, Carl; **On War**, New York, Oxford University Press, 2007, s. 13

²⁵ Keskin, Funda; **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 65

²⁶ Neilberg, Michael S.; **Dünya Tarihinde Savaş**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 60

etkili bir kullanıma olanak sağladı. Modern devletin gelişmesiyle birlikte sürekli ve profesyonel ordular oluştu. Fakat ateşli silahların etkili kullanımı savaşın dehşetini de artırmıştı. Otuz Yıl Savaşları'nda sivil kaybın yedi milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁷ Bu durum, savaşın belli kurallarla yapılması düşüncesini geliştirdi.

Fakat, Fransız İhtilali ile birlikte milliyetçilik akımının da etkisiyle savaşlarda sadece ordular değil, halklar da kendini muharebe alanının ortasında buldular. Fransa ve Prusya arasındaki savaşın(1870-71) ünlü Alman generali Helmuth Graf von Moltke, artık halkların savaşı(*Volkskrieg*) dönemine girildiğini belirtiyordu. Ona göre artık sadece ordular arasında bir savaş değil, halklar arasında bir savaş yaşanıyor ve devletin bütün kaynakları bu savaş için seferber ediliyordu.²⁸ Birinci Dünya Savaşı da bu özelliği göstermiştir. Bu savaştan sonra oluşan total savaş (*totale Krieg*) görüşleri, Clausewitzçi düşüncedeki orduların yok edilmesi stratejisinden halkın yok edilmesi yöntemine geçişi açıklar oldu.

Birinci Dünya Savaşı sınırlı cephe savaşlarından topyekün savaşlara geçişin en büyük örneğidir.²⁹ İki cephenin karşı karşıya gelip vurulması dönemi bitmiş, cephe ile sivil bölge ayrımı kalkmış, ulus savaşın ortasında kalmıştır. Bu durum yeni savaşların bir özelliği ile birebir örtüşür. Fakat yeni savaşlardaki “yenilik” aktörler bazında olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım sonucunda dünya savaşın bir çözüm olmadığını anladı ve savaşa başvurmak Birleşmiş Milletler Antlaşması'na (1945) göre yasaklandı. Antlaşma'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında sadece savaş değil, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidi de devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerinde yasak hale getirilmiştir.

²⁷ Neilberg; **a.g.e.**, s.72

²⁸ Foley, Robert T.; “Volkskrieg’den Vernichtungskrieg’e Alman Savaş Konsepti 1871-1935” , içinde **Tarih Boyunca Avrupa’da Savaş ve Barış**, ed. Anja V. Hartmann ve Beatrice Heuser, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006, s. 334

²⁹ Yılmaz, Muzaffer Ercan; **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Ankara, Nobel Yayınları, 2010, s. 2

Birleşmiş Milletler döneminde devletler arası savaşlarda bir azalma görülmüştür. 21. yüzyılda ise savaşın önceki yüzyıllardaki savaşlardan farklı bir kimliğe büründüğü görülmektedir. Savaşlarda artık belirgin bir siyasal hedefin ve ideolojinin bulunmadığı belirtilmektedir.³⁰ Ayrıca Soğuk Savaş dönemi sonrası özel askeri şirketlerin sayısında artış görülmüştür.³¹ Savaşlar özelleşme eğilimine girmiştir. Savaşın doğasındaki bu değişim “yeni savaş” kavramını doğurmuştur. Bir bakıma denebilir ki, Clausewitz’in savaşın politikanın başka araçlarla sürdürülmesi görüşü yerine belki de günümüzde Foucault’nun düşüncüsüyle politikanın, savaşın başka araçlarla sürdürülmesi görüşü daha savunulabilir bir argümandır.³²

“Yeni Savaşlar” adlı kitabında Herfried Münkler, yeni savaşlarda etnik ve dinsel çekişmenin bir çatışmanın asli ya da tek nedeni olmadığını belirtmektedir:

*“Kişisel iktidar hırsı, ideolojik kanaatler, etnik-kültürel karşıtlıklar, aç gözlülük ve rüşvetten oluşan karmaşık bir bileşimle körüklenen yeni savaşların çoğunlukla belli bir amacı ya da hedefi yoktur. Bu savaşlara son verilmesini ve kalıcı bir barış kurulmasını zorlaştıran da, özellikle de bu farklı saik ve nedenlerden oluşan bileşimdir.”*³³

Yeni savaşlarda, devletlerarası bir nitelikten çok devlet-benzeri/devlet-dışı aktörler savaşa müdahil olmuştur. Bu yüzden belli kurallara göre yürüyen devletler arası savaşlar paradigması yeni savaşlar için geçerli değildir. Çünkü yeni savaşlarda cephe, cephe arkası ve vatan ayrımları ortadan kalkmıştır ve çatışma dünyanın her noktasında oluşabilir.³⁴ Geleneksel savaşlarda görülen zaman sınırı yeni savaşlarda mevcut değildir, yeni savaşların kesin başlangıç

³⁰ Yalçinkaya, Haldun; **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s.334

³¹ Özel askeri şirketler hakkında bilgi için bakınız: Özalp, Osman Nuri; “Özel Güvenlik ve Askeri Firmaların Uluslararası Hümaniter Hukuka Göre Statüsü ve Montreaux Dokümanı Bağlamında Yeni Arayışlar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 67, sayı 1-2, 2009, ss.57-78; Yalçinkaya, Haldun; “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 61, sayı 3, 2006, ss.247-277

³² Veysal, Çetin; **Savaşın Felsefesi**, İstanbul, Etik Yayınları, 2006, s. 255

³³ Münkler, Herfried; **Yeni Savaşlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 20

³⁴ Münkler; **a.g.e.**, s.27

ve bitiş tarihleri yoktur. Yeni savaşların aktörleri, savaşın bitmesinden çok uzamasını tercih ederler. Ayrıca yeni savaşların mağdurları büyük ölçüde sivil halktır. Yeni savaşlar üzerine yazan Mary Kaldor'a göre bu tip savaşlar devlet ve devlet olmayan şebekeler (*networks*) arasında çıkmaktadır ve transnasyonel bir kimliğe sahiptir.³⁵ Bunun yanında yeni savaşlarda devlet olmayan birimlerin haricinde, devletten farklı olarak uluslararası örgütler de savaşa dahil olmuştur.³⁶

Yeni savaşlar bağlamında devlet-dışı aktörlerin açıklanmasına ihtiyaç vardır. Devlet-dışı aktörler(*non-state actors*) devletin oluşumunda rol aldığı ve rol almadığı aktörler olarak ikiye ayrılabilir.³⁷ Uluslararası örgütler devletin oluşumunda rol aldığı bir devlet-dışı aktördür. Sivil toplum örgütleri, şirketler, bireyler, ulus-ötesi terör örgütleri devletin oluşumunda doğrudan yer almadığı devlet-dışı aktörlerdir. Devlet-dışı aktörler dar anlamda ve geniş anlamda olmak üzere de iki biçimde ele alınabilir. Dar anlamda ele alınan devlet-dışı aktörler uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve hükümet dışı kuruluşlar iken, geniş anlamda devlet-dışı aktörlerin kapsamına silahlı gruplar, uluslararası suç örgütleri, vatansızlar, terör örgütleri de girmektedir.³⁸ Fakat devletlerin oluşturduğu uluslararası kuruluşların devletlerden bağımsız olan devlet-dışı aktörler kategorisinde ele alınması eleştirilmiştir.

Devlet-dışı aktörler olan terör örgütleri uçak kaçırımlar ile başlayan uluslararasılaşma süreçlerini, uçağı silah olarak kullanmaya varan yeni tekniklerle geliştirmeye girişmişlerdir. Devlet-dışı aktörler, uluslararası hukuk normu geliştirebilen ya da normun gelişmesine etki eder konuma gelmişlerdir. Terör örgütleri, terörle mücadele etmenin kurallarının veya kısaca terörle mücadele hukukunun oluşmasına dolaylı olarak katkı yapmaktadır. Yani uluslararası hukuk sisteminin “çevresel etkilerini” oluşturmaktadırlar. Ayrıca

³⁵ Karaosmanoğlu, Ali L.; “Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden” **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.8, Sayı.29, 2011, s. 11

³⁶ Karaosmanoğlu; **a.g.m.**, s. 21

³⁷ Wagner, Markus; “Non-State Actors”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, 2012, prg. 3

³⁸ Başlar, Kemal; **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2005, s. 173

devlet-dışı silahlı aktörler *jus in bello*³⁹ ve insan hakları hukuku çerçevesinde sorumlu olarak görülmeye başlamışlardır. *Jus in bello*'nun uygulandığı durumlarda *jus in bello* kurallarına sadece devlet otorileri değil, devlet-dışı silahlı aktörler de uymak zorundadırlar.

Yeni savaş kavramı ile bağlantılı olarak dördüncü nesil savaşlar çağında olduğumuzu söyleyenler bulunmaktadır. Dördüncü nesil savaş, “savaş ile barış dönemleri arasındaki ayırımın bulanıklaştığı, mücadelenin belirlenmiş muharebe sahaları dışına taştığı, sivil ve askerler arasındaki farkların ortadan kalktığı ve asimetrik özellikleri de içinde barındıran askeri, yarı-askeri ve bazen de sivil gayretler bütünü”⁴⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tip savaşlarda ulus devlet tekeli kırılmıştır ve devlet dışı aktörler savaşa müdahil olmuştur. Yeni tip bu savaşların doğasına uymayan devlet orduları hezimete uğrayabilmektedirler. Bunun bir örneği de 2006 yılındaki İsrail-Lübnan Savaşı’dır. Savaşta yıpratma stratejisini kullanan Hizbullah, önemli kazanımlar elde etmiştir.⁴¹

Yeni savaşların doğasına ilişkin olarak vekâlet savaşı (proxy war) uygulaması da değinilmesi gereken bir husustur. Örneğin İran, İsrail’i tehdit olarak algıladığı için Şiilik kozunu da oynayarak Hizbullah ve Hamas’a önemli boyutta destek vermekte, İsrail’e karşı bir bakıma vekâlet yoluyla saldırı düzenleyebilmektedir.⁴² 2011 yılında başlayan Suriye’deki iç savaşı da vekâlet savaşına örnek gösterebiliriz. Rusya, ABD, İran, Türkiye bir savaş alanı olarak Suriye’de bir süre vekâlet usûlü ile savaşı yürütmüşlerdir. Vekiller, muhalif silahlı kuvvetler ve devletin silahlı kuvvetleridir.

³⁹ Metinde *jus in bello*, insancıl hukuk yerine; *jus ad bellum* ise kuvvet kullanma hukuku yerine kullanılmaktadır.

⁴⁰ Gürçan, Metin; “Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, ed.Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, s.92. Yazarın alıntı yaptığı bu tanım için bakınız. Lind, William S v.d.; “The Changing Face of War: Into the Fourth Generation”, **Marine Corps Gazette**, Ekim 1989, ss. 22-26

⁴¹ Gürçan; **a.g.m.**, s. 95

⁴² Dilek, Kaan; “İran’ın ‘Proxy War’ Stratejisi:İslami,Anayasal ve Siyasal Meşruiyeti”, (Erişim), <http://www.impr.org.tr/iranin-proxy-war-stratejisi-islami-anayasal-ve-siyasal-mesruiyeti/#.UHA6eE0mRiN>, 02.10.2012

Yeni savaş düşüncesi ile bağlantılı olan diğer bir kavram Chris H. Gray'in kullandığı "postmodern savaş"⁴³ kavramıdır. Postmodern savaş Gray'e göre enformasyonun ve siber alanın da savaş ortamına katılmasıyla savaşın yeni bir yüz kazanmış halidir ve savaş bir bütün olarak yeniden tanımlanmak zorunda kalmıştır. Postmodern savaşta muharebe yirmi dört saat ve binlerce mil genişlikte ortaya çıkabilir.⁴⁴ Savaş o kadar karmaşıklaşmıştır ki, onu barış zamanından ayırmak çok zor bir hal almıştır.

Yeni teknolojilerle yeni usüllerle ve yeni tehditlere ve düşmanlara (uluslararası terörizm) karşı savaşta bir yöntem olarak, belirlenmiş(kesin olarak veya tahmin edilerek) kişilere karşı nokta vuruşları veya özel operasyonlar ile düzenlenen hedef alarak öldürme fiilleri de 21. yüzyılda yeni savaşların karakteristiği haline gelmiştir. Özellikle ABD'nin El Kaide ile mücadelesinde yoğun bir biçimde kullandığı ve diğer devletlerin geliştirmeye uğraştığı silahlı insansız hava araçları hedef alarak öldürme operasyonlarının bir numaralı aracı olmaya başlamıştır.⁴⁵ İnsansız hava araçlarının savaşta kullanımını, Avusturya'nın 1849 tarihinde Venedik'i pilotsuz balonlarla bombalamasına kadar⁴⁶ götürebilmemize rağmen gelişmiş teknolojileri kullanıp savaş alanlarında sıkça görülmeye başlaması 21. yüzyıla rastlar. Bu silahlar, uydu teknolojisi ile birlikte ele alındığında klasik cephe savaşlarını ve buna bağlı stratejileri önemli ölçüde değiştirecektir.

⁴³ Gray, Chris H.; **Postmodern Savaş**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000. Kitabın İngilizce metnine Gray'in internet sitesinden erişilebilmektedir.

(Erişim) <http://www.chrishablesgray.org/postmodernwar/index.html>, 05.10.2012

⁴⁴ Veysal; **a.g.e.**, s. 267

⁴⁵ ABD'nin silahlı insansız hava araçlarını kullanımı ile ilgili kapsamlı bir makale için bakınız: Gregory, Derek; "From a View to a Kill: Drones and Late Modern Wars", **Theory, Culture & Society**, Vol.28(7-8), 2011, ss. 188-215

⁴⁶ Greenemeier, Larry; "The Drone Wars: 9/11 Inspired Advances in Robotic Combat", (Erişim) <http://www.livescience.com/15908-drone-wars-september-11-anniversary.html>, 03.10.2012

II. HEDEF ALARAK ÖLDÜRME KAVRAMI VE HUKUKSAL YAKLAŞIM PARADİGMALARI

A.Hedef Alarak Öldürme Kavramı ve Hedef Alarak Öldürme ile Suikast Arasındaki Fark

Hedef alarak öldürme(*targeted killing*) kavramı görece yeni bir kavramdır. Bu kavram ortaya çıkmadan önce bu kavramın anlamına benzer başka kavramlar da kullanılmaktaydı. Yargı dışı öldürme(*extrajudicial killing*), yargısız infaz(*summary execution*), suikast(*assasination*) gibi kavramlar hedef alarak öldürmenin anlamına yakın kavramlardır. Fakat hedef alarak öldürme kavramı, zikrettiğimiz diğer kavramlarda bulunan kötü imajın aksine nötr bir anlam taşımaktadır. Yani hedef alarak öldürme ifadesi kullanıldığında durumun iyiliği, kötülüğü veya hukukiliği belli bir değerlendirme sürecini gerektirir. Çünkü hedef alarak öldürmenin hukuki olduğu durumlar mevcuttur. Bu kavram “değerden arındırılmış” (*wertfrei*) bir kavramdır.

Yargısız infaz belli bir kişinin göstermelik ve çok kısa bir yargılama sonucunda adil yargılanma hakkı ihlal edilerek öldürülmesidir. Romanya Komünist Partisi ve devlet başkanı Nikolay Çavuşesku’nun 25 Aralık 1989’da askeri manga tarafından göstermelik yargılanması ve eşiyle beraber hemen kurşuna dizilmesi yargısız infazın bir örneğidir. Yargı dışı öldürme ise belli bir kişinin devlet görevlileri veya devletle bağlantısı olan kişilerce hiçbir yargılama yapılmadan öldürülmesidir. Muammer Kaddafi’nin 20 Ekim 2011 tarihinde Ulusal Geçiş Konseyi’nin savaşçıları tarafından yakalanıp linç edilerek öldürülmesi buna bir örnektir. İki kavram da doğrudan hukuk dışı eylemleri anlatmaktadır.

Suikast ise genellikle ünlü bir kişinin siyasal veya ideolojik saiklerle taammüden öldürülmesidir.⁴⁷ Örneğin 4 Nisan 1968 tarihinde ABD’de yurttaş hakları savunucusu ve siyahlara karşı uygulanan ayrımcılığa karşı hareketin önderlerinden olan Martin Luther King Jr.’ın öldürülmesi bir suikast eylemidir. Yine John F. Kennedy’nin 22 Kasım 1963’te Dallas’ta bir konvoy geçidi esnasında vurulması, Abraham Lincoln’ün 15 Nisan 1865 tarihinde bir tiyatro salonunda vurulması da aynı nitelikte bir eylemdir. Tarihte suikast eylemleri milattan önceki yüzyıllarda dahi görülmektedir. Suikast kelimesinin İngilizce karşılığı olan “assasination” teriminin milattan sonra 11. yüzyılda Hasan Sabbah tarafından kurulan antik bir terör örgütü olarak görebileceğimiz Haşhaşinler’den geldiği bilinmektedir. Ayrıca suikast, uluslararası hukuka aykırı bir eylemdir.

Hedef alarak öldürme kavramının tanımına gelince, üzerinde anlaşılmış bir tanım bulmak zordur. Çünkü hedef alarak öldürmenin hangi bağlamda veya çerçevede ele alındığı önem taşımaktadır. Bazı yazarlar meşru müdafaa bağlamında konuya yaklaşırlarken, bazı yazarlar ise hedef alarak öldürme kavramını insancıl hukuk/silahlı çatışma hukuku sınırları içinde ele almaktadırlar. Ayrıca yapılan tanımlarda, hedef alınarak öldürülen kişilerin statüleri arasında uzlaşıya varılmış değildir. Kavramı kişi bazında sadece silahlı çatışmaya doğrudan katılan spesifik kişilere indirgeyenler yanında, bu kişilere ek olarak savaşanları/muharipleri, silahlı çatışma içindeki teröristleri de kavram çerçevesine katanlar mevcuttur.

Üzerinde uzlaşılan bir tanımlı olmamasına rağmen farklı yazarlarca yapılmış üç tanım üzerinden gitmek faydalı olabilir. Birinci tanım Gary D. Solis tarafından yapılmıştır. Solis, hedef alarak öldürmenin tanımı bakımından savaş alanında bir askerin (ya da muharibin) diğer bir askeri öldürmesini dışlamaktadır. Çünkü savaşa katılan askerin diğer bir askeri öldürme yetkisi vardır. Bu durum hukuka uygundur ve üzerinde tartışma yoktur. Solis’e göre üzerinde uzlaşılan bir tanım bulunmasa da makul bir

⁴⁷ Hunter, Thomas B.; **Targeted Killing: Self-defence, Preemption and War on Terrorism**, USA, Booksurge, 2009, s. 5

tanım denemesi olarak hedef alarak öldürme, “*uygun bir biçimde yakalanamayan, devlet tarafından hedef alınmış ve çatışmaya doğrudan katılan belirli bir sivil ya da kanunsuz muharibin uluslararası veya uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma bağlamında taammüden öldürülmesidir*”.⁴⁸

İkinci tanımda Nils Melzer, hedef alarak öldürmeyi, “*uluslararası hukukun bir kişisine atfedilebilen kasten ve ayrıntılı olarak planlanmış şekilde, hedef alanların fiziksel gözetiminde bulunmayan ve bireysel olarak seçilmiş kişilerin yok edilmesi amacıyla öldürücü güç kullanılması*” olarak tanımlamıştır.⁴⁹

Üçüncü tanımda ise Philip Alston, hedef alarak öldürme kavramının tüm bağlamlarda fail tarafından belirlenmiş kişi veya kişilere karşı bilerek ve isteyerek öldürücü güç kullanılması anlamına geldiğini, bu kavramın taksirli, kasıtsız veya sorumsuz davranışlar sonucu meydana gelen öldürmelerden ayrıldığını ve bazı şartlarla silahlı çatışmada hukuki olarak görülebileceğini belirtmiştir.⁵⁰

Bu bağlamda hedef alarak öldürme kavramını anlamak için unsurlarını belirtebiliriz. Kavramın unsurlarını ortaya koyarken Solis, Melzer ve Alston’un tanımlarından da destek alabiliriz.

Öncelikle hedef alarak öldürme fiili *bir devlet tarafından devletin ajanları vasıtasıyla* gerçekleştirilmelidir. Bir terörist örgütün, devlet dışı aktörün, sivil toplum örgütünün veya çetenin gerçekleştirdiği belirlenmiş kişilerin öldürülmesi fiili hedef alarak öldürme fiilinin dışındadır. Hedef alarak öldürme fiili devletin askeri kuvvetleri, istihbarat örgütü(CIA gibi), polis gücü veya jandarması tarafından gerçekleştirilebilir.

Hedef alarak öldürme fiilinde öldürülmesi planlanan kişi *hedef alınmalıdır*.⁵¹ Yoksa düşmana zarar verme amacı güden ve herhangi bir özel

⁴⁸ Solis, Gary D.; **The Law Of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War**, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 538

⁴⁹ Melzer, Nils; **Targeted Killing in International Law**, New York, Oxford University Press, 2008, s. 5

⁵⁰ Alston, Philip; “Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Study on targeted killings”, Human Rights Council, A/HRC/14/24/Add.6, 28 Mayıs 2010

⁵¹ Zilinskas, Justinas; Declerck, Wouter; “Targeted Killing Under International Humanitarian Law”, **Jurisprudenjica**, 5(107), 2008, s. 11

kişiyi hedef almayan vuruşlar sonucu meydana gelen öldürme fiilleri kavramın kapsamının dışındadır.

Hedef olarak öldürme, hedef alınan kişiyi *kasten öldürme* amacı taşımalıdır. Eğer belirlenmiş kişiyi yaralama kasdı varsa ya da belirlenmiş kişi fiil neticesinde ölmüş fakat öldürme kasdı yoksa ortada hedef olarak öldürme yoktur.

Hedef olarak öldürme belirlenmiş kişileri *izleme ve öldürmeyi planlamayı* içerir. Ancak kolluk faaliyeti çerçevesinde gerçekleştirilen bazı fiiller bakımından izleme ve planlama unsuru daha bulanıktır. Çünkü bazı durumlarda başkalarının hayatını tehdit eden kişinin acil bir kararla durdurulması gerekebilir. Bu bakımdan planlama süresinin çok uzun olmasına gerek yoktur.

Suikast fiilinin tersine *tüm hedef olarak öldürme pratikleri uluslararası hukuka aykırı değildir*. Uluslararası hukuka aykırı hedef olarak öldürme fiilleri olduğu gibi, uluslararası hukuk kurallarına uyan hedef olarak öldürme fiilleri de vardır. Hedef olarak öldürme yargısız infaz gibi illegal bir anlamı çağrıştırmaz.⁵²

Hedef olarak öldürme fiilleri meşru müdafaa hakkı, silahlı çatışma hukukunun uygulandığı haller veya kolluk faaliyeti *hukuksal çerçevelerine* dayanır. Hedef olarak öldürme bu hukuksal çerçevelerden birine uymasa bile, fiili gerçekleştiren devlet fiilin bu çerçeve içinde olduğunu ileri sürer. Usama Bin Ladin'in ABD tarafından öldürülmesi olayında silahlı çatışma çerçevesine dayanılması veya Ahmet Yasin'in İsrail tarafından öldürülmesinde meşru müdafaa çerçevesine dayanılması gibi örnekler bu yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Hedef olarak öldürme belirlenmiş kişinin *yakalanmadığı ve kolayca yakalanamayacağı* durumlar için geçerlidir. Örneğin terörist etkisiz bir halde

⁵² Fisher, W. Jason; "Targeted Killing, Norms, and International Law", *Columbia Journal of Transnational Law*, Vol.45, 2007, s. 714

devlet ajanlarının eline geçtiyse bu durumda terörist öldürülemez ve etkisiz halde iken öldürülmesi hukuka aykırı olur.

Hedef olarak öldürme, savaş esnasında çatışan tarafların askerleri veya milis güçleri açısından sorun taşımaz. Karşı cephedeki asker, bizzatihi bir askeri hedeftir. Bu asker yemek yerken dahi askeri bir hedef teşkil eder. Hedef olarak öldürmenin bir sorunsal teşkil ettiği alan teröristlerle mücadele olgusu bakımındandır. Bu yüzden hedef olarak öldürme kavramı teröristlerin hedef alınması çerçevesinden ele alınmalıdır. Terörizme karşı mücadelede belirlenmiş terörist kişilerin, veya terörist olarak görülen kişilerin, belli bir hukuksal çerçevede öldürücü güçle ortadan kaldırılmaları konusu inceleme alanı olacaktır.

B.Hedef Alarak Öldürmelere Kolluk Faaliyeti Yaklaşımı

Hedef olarak öldürmelerin incelenmesinde savaş paradigmasından farklı bir alternatif olarak kolluk faaliyeti(*law enforcement*) yaklaşımı da kullanılmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin bazı durumlarda öldürücü güç ve silah kullanabilme yetkileri mevcuttur. Kolluk faaliyeti içinde genel olarak suçu önleme, yakalama, yargı önüne çıkarma ve cezayı infaz etme yer alır. Eğer bir terörist ya da şüpheli kolluk görevlileri veya çevredeki diğer insanlar için hayati ve acil bir tehlike teşkil ediyorsa kolluk faaliyeti kapsamında öldürücü güç kullanılabilir.⁵³ Türk hukukunda da konu ile ilgili hüküm içeren 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 16. maddesinin son fıkrasında "*polis, direnişi kırmak ya da yakalamak amacıyla zor veya silah kullanma yetkisini kullanırken, kendisine karşı silahla saldırıya teşebbüs edilmesi halinde, silahla saldırıya teşebbüs eden kişiye karşı saldırı tehlikesini etkisiz kılacak ölçüde duraksamadan silahla ateş edebilir.*" ifadeleri yer almaktadır. Yine aynı maddenin 7. fıkrasında belirtildiği gibi meşru müdafaada olan kolluk

⁵³ Gross, Michael L. "Assasination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence", *Journal of Applied Philosophy*, Vol.23, No.3, 2006, s.323

görevlisi de silah kullanabilir. Kolluk görevlisi ayrıca 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 25. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa hükmüne de dayanarak saldırgana karşı saldırı karşısında orantılı olmak kaydıyla silah kullanabilir.⁵⁴ Örneğin terör örgütünün bir hücreğine operasyon yapıldığında içeriden ateş edilirse polis diğer insanların ve kendilerinin hayatını korumak üzere operasyonun planına öldürücü gücü ekleyebilir.

Kolluk faaliyeti yaklaşımı devreye girdiğinde uluslararası hukuk açısından insan hakları hukuku önem kazanır.⁵⁵ Çünkü insan hakları içinde derogasyon kabul etmeyen bir *sine qua non* hak olan yaşam hakkı, bir insanın yaşamına son verilmesi durumunda tartışma konusu haline gelir. Ayrıca kolluk faaliyeti ile iç hukukun ülke dışı uygulandığı bir durumla karşı karşıya kalırız. Ülke dışı uygulama devletlerin kanunlarında ancak çok sınırlı hallerde öngörülen bir durumdur ve kriminal konularda da epey tartışma vardır. Kolluk faaliyetinde hedef olarak öldürmeler ancak hukuka uygunluk nedeni (meşru müdafaa, kanunun yetki vermesi gibi) varsa legal hale gelebilir. Belirtmek gerekir ki, bir devlet ülke dışında faaliyet gösteriyorsa uluslararası hukukun belli alanları uygulanır hale gelir ve sadece iç hukukun uygulanması devletler için sorumluluktan kaçış yolu değildir.

C.Yeni Terörizm Çağında *Jus Ad Bellum* ve Hedef Alarak Öldürmeler Bağlantısı

Jus ad bellum savaşın, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinin Birleşmiş Milletler Antlaşması⁵⁶ bakımından yasaklanması ile birlikte farklı

⁵⁴ Türk Ceza Kanunu:“Madde 25 - (1) Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez.”

⁵⁵ Kretzmer, David; “Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-judicial Executions or Legitimate Means of Defence?”, **European Journal of International Law**, Vol.16, No.2, 2005,s. 176

⁵⁶ BM Antlaşması madde 2/4: “Teşkilatın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin

anlamlar kazanmıştır. Kuvvete başvurma hukuku anlamına gelen *jus ad bellum*, terörizme karşı kuvvet kullanılması bağlamında bir sorunsal olarak 21. yüzyıl başında ayrı bir ilgiye mazhar olmuştur.

Jus ad bellum çerçevesinde Birleşmiş Milletler sonrası dönemde kuvvet kullanımı tamamıyla yasaklanmamıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinde belirtilen meşru müdafaanın koşulları yerine getirildiği/geldiği takdirde kuvvet kullanma bir hak teşkil eder. Fakat terörist eylemlerin bir "silahlı saldırı" teşkil edip etmeyeceği veya meşru müdafaanın devlet-dışı bir aktöre, örneğin terörist örgüte, karşı icra edilip edilemeyeceği, meşru müdafaaya silahlı saldırı gerçekleşmeden girilip girilemeyeceği tartışmalıdır. Bu tartışmalı konular terörizme karşı kuvvet kullanılması noktasında önem taşımakta ve meşru müdafaanın icra edilmesinin kapsamında gösterilen hedef olarak öldürmelerin incelenmesinde bir giriş niteliği taşımaktadır.

Hedef olarak öldürme sorunsalı bazı yazarlar bakımından meşru müdafa kapsamında görülmektedir. Örneğin Amos Guiora, İsrail'in Filistinli terör örgütlerine karşı yürüttüğü hedef olarak öldürme politikasına odaklandığı makalesinde, hedef olarak öldürmenin eğer silahlı saldırı düzeyinde eylem gerçekleştiren ve kamu güvenliğine tehdit oluşturan teröristlere karşı gerçekleştiriliyorsa bu durumun aktif meşru müdafa olarak değerlendirilebileceğini, devletlerin artık devlet-dışı aktörler ile bir savaş halinde olduğunu, *Caroline* doktrininin devlet-dışı aktörlere karşı meşru müdafaayı da kapsayarak genişlemesi gerektiğini belirtmektedir.⁵⁷

Her şeyden önce devlet-dışı aktörlerin meşru müdafaanın kapsamında silahlı saldırı gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini ve de gerçekleştirme kapasitelerinin olup olmadığını tartışmak gerekir. BM Antlaşması'nda silahlı saldırı kavramı tanımlanmamıştır. Bu yüzden silahlı saldırının tanımında da

amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir suretle tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar." Gündüz, Aslan; **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, İstanbul, BetaYayıncılık, 2009, s. 87

⁵⁷ Guiora, Amos; "Targeted Killing as Active Self-Defence", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.36, 2004, ss. 319-334

bir tartışma söz konusudur. Fakat çoğu yazar 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası toplumun tepkisinin silahlı saldırıların sadece devletlerden gelmeyeceğini gösterdiğini ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarının bunu teyit ettiğini belirtmektedir.⁵⁸ Ancak hangi terörist saldırıların silahlı saldırı olarak görüleceği hususunda kesin bir şey söylenemez. Örneğin 11 Eylül saldırılarının silahlı saldırı olarak görülmesi normaldir. Güvenlik Konseyi 1368 sayılı kararında bireysel ve kolektif meşru müdafaa hakkını tanımıştır.⁵⁹ Bunun anlamı 11 Eylül saldırılarının silahlı saldırı düzeyine ulaştığının zımnen kabul edilmesidir. Gerçekten uluslararası toplum da, ABD ve müttefiklerinin Afganistan'da Taliban yönetimine ve El Kaide'ye karşı başlattıkları askeri operasyona bir tepki göstermemiş, hatta desteklemiştir. Şüphesiz terörist eylemlerin geneli anlık, düşük etkili ve süresizdir. Fakat yeni terörizm çağında terör örgütlerinin eylemleri devasa boyutlara ulaşabilmektedir ve ulaşabilecektir. Ayrıca "hadiselerin terekümü teorisi"ne (*accumulation of events*) göre silahlı saldırı barajını aşamayan ancak belli bir kasıtlı devam ettirilen eylemler silahlı saldırı olarak görülüp meşru müdafaaya zemin oluşturabilir.⁶⁰ Tom Ruys'a göre bu teori Güvenlik Konseyi kararlarında reddedilse de, devlet uygulamaları bu teoriyi sıkça kullanmıştır.⁶¹ Buna karşılık teori, Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarında yer almaya başlamıştır. *Nicaragua* davasının bir paragrafında tek ve *kolektif* olarak sınır ötesi saldırıların silahlı saldırı teşkil edip etmemesi hususundan bahsetmektedir.⁶²

Meşru müdafaa hakkı bakımından silahlı saldırının hedefinin sadece devletin ülkesinin sınırlarından ibaret olmadığını belirtmemiz gerekir. Genellikle kabul edildiği üzere devletin ülkesinin dışında devletin organlarına

⁵⁸ Topal, Ahmet Hamdi; "Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Bağlamında Terörist Eylemin Silahlı Saldırı Olarak Kabul Edilemeyeceği Sorunu", *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı.4, 2005, ss-38-39

⁵⁹ United Nations Security Council Resolution, UN. Doc.S/RES/1368 (2001)

⁶⁰ Ruys, Tom; **'Armed Attack' and Article of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice**, New York, Cambridge University Press, 2010, s.169

⁶¹ Ruys; **a.g.e.**, s.170-172

⁶² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA), Merits, ICJ Reports , 1986, prg.231

karşı bir silahlı saldırı da meşru müdafaayı doğurabilir.⁶³ Örneğin bir başka devletin topraklarında operasyon yürüten askeri kuvvetlere saldırı da meşru müdafaayı tetikleyen bir silahlı saldırı olarak görülebilir.⁶⁴ Bu yüzden hedef olarak öldürmeler açısından meşru müdafa gerektirmediğini okurken, sadece 11 Eylül saldırılarını değil, ABD ve müttefiklerine, NATO askerlerine yapılan saldırıları da hesaba katmak gerekir.

3 Kasım 2002 tarihinde ABD'nin Yemen topraklarında "Predator" insansız hava aracı ile düzenlediği hedef olarak öldürme operasyonunu değerlendiren makalesinde Norman G. Printer,Jr., operasyonun *jus ad bellum* ile uyum halinde olduğunu söylemektedir. Çünkü 11 Eylül saldırılarından sonra ABD uluslararası terörist örgüt olan El Kaide'ye karşı meşru müdafa hakkını kullanabilir ve gerçekleştirdiği bu eylemde gereklilik unsuru El Kaide'nin hala saldırılarda bulunduğu ve tehdit olarak var olduğu için mevcuttur. Ayrıca orantılı bir müdafaada bulunulmuştur.⁶⁵

Meşru müdafaanın terörist örgüte yönlendirilip yönlendirilemeyeceği konusunda genellikle Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesine atıf yapılarak, madde metninde devlet-dışı bir aktöre yönlendirilmiş bir müdafaayı sınırlayan bir ifadenin yer almadığı belirtilmektedir.⁶⁶ Böyle bir sınırlamanın yer almaması ve devletlerin uygulamalarının da bu yönde olması terörist örgütlere karşı meşru müdafaayı "meşru" ve "hukuki" kıldığı vurgulanmaktadır. Zaten meşru müdafaanın anlatımında ilk bariz ve önemli

⁶³ Greenwood, Christoper; "Self-Defence" , **MaxPlanck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed.Rüdiger Wolfrum, 2012, prg. 21

⁶⁴ Genellikle devletin vatandaşının mallarına karşı silahlı saldırıda meşru müdafa halinin doğmayacağı kabul edilir. Devletin vatandaşlarına karşı yapılan silahlı saldırı yapıldığı durumu ise tartışmalıdır. Shaw, Malcolm N. ; **International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, ss. 1143-1145. Akipek, vatandaşın ülkedışında kuvvet kullanma yolu ile müdafaasının kabul edilmesinin yerli yersiz müdahalelere yol açabileceğini belirtmektedir. Akipek, İlhan; **Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaanın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1955, s. 79. Fakat devletin askerlerine karşı ülkedışında yapılan saldırıları ayrı düşünmek gerekir. Burada doğrudan devletin kendisine yapılan bir saldırı söz konusu olur.

⁶⁵ Printer,Jr.,Norman G.; "The Use of Force Against Non-State Actors Under International Law:An Analysis of the US Predator Strike in Yemen", **UCLA Journal of International Law & Foreign Affairs**, Vol.8, 2003, ss. 356-358

⁶⁶ Paust, Jordan J.; "Self-Defence Targetings of Non-State Actors and Permissibility of US Use of Drones in Pakistan", **Journal of Transnational Law and Policy**, Vol.19(2), 2010, s. 241

örnek olan *Caroline*⁶⁷ olayında saldırı tehdidi bir devlet dışı aktörden gelmiştir.⁶⁸ Bazı yazarlar silahlı saldırının sadece bir devletten kaynaklanabileceğini, daha önce örf ve adette devlet-dışı aktörlerden kaynaklanan silahlı saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı olsa bile bunun 51. madde ile dondurulduğunu belirtmektedirler.⁶⁹ Fakat belirtmek gerekir ki, böyle bir şartın 51. maddede yer almaması karşısında devletlerin maddenin yorumunda gelişen devlet uygulamalarını ve *opinio juris*'i kullanmaları mantıksız değildir. Örneğin pek çok kez devletler madde metninde yer almayan fakat örf ve adet kuralı olan orantılılık ve gereklilik kriterlerini maddenin yorumunda kullanmaktadırlar.⁷⁰ Özellikle 11 Eylül olayından sonra dünya devletlerinin genelinin tavrı böyle bir örf ve adet kuralının oluşabileceğini göstermiştir. Bunun yanında bazı paradigma değişikliği

⁶⁷Caroline olayından yani 1837 yılından önce, o zamanlar İngiliz hâkimiyetinde olan Kanada'da bazı insanlar arasında İngiliz yönetimine karşı ciddi bir kızgınlık doğmuştu. Bu kızgınlık 1837 yılında bağımsızlık hareketine dönüştü ve bu bağımsızlık hareketinin öncüsü de William Lyon Mackenzie olarak görülmüyordu. O yıl aşağı ve yukarı Kanada'da bir çok isyan çıkmıştı. İngiliz yönetimi bu isyanlara ölüm saçarak cevap veriyordu. Mackenzie Buffalo'ya gitmiş ve orada Amerikalıların desteğini kazanmıştı. Yaklaşık beş yüz gönüllü ile Niagara şelalesinin bir mil uzağındaki İngiliz Donanma adasını işgal ederek savaş hazırlığı başlatmışlardı. ABD yönetimi ise bu konuda sıkı bir tarafsızlık politikası içerisindeydi. 29 Aralık 1837 tarihinde adadaki isyancılara yardım eden Caroline isimli istimbót, Amerikan limanı Schlosser'de iken İngilizlerce yakıldı ve Niagara şelalesinden aşağıya atıldı. Bu olayda iki Amerikan vatandaşı öldü. Amerikalılar bu olaya öfkelenmişlerdi ve sorumluların derhal tutuklanmasını istiyorlardı. Sonuçta Alexander McLeod adında İngiliz vatandaşı yakalandı ve öldürme ve kundaklıktan yargılanmaya başlandı. McLeod suçsuz bulunsa da bu olay Amerika Birleşik Devletleri ile İngilizler arasında diplomatik yazışmalara yol açtı. Bu yazışmalarda ABD'nin görüşü uluslararası alanda meşru müdafaa ilkelerini belirtmek bakımından önemlidir. Bu noktada ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster'ın 1841 yılında Bay Fox'a yazısında “ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkan bırakmayan bir meşru müdafaa zaruretinin olduğunun” kanıtlanması ve “meşru müdafaa zarureti ile haklı görülebilecek bir eylem bu zaruret ile sınırlı olmalı ve kesinlikle bu kapsam dahilinde kalmalıdır” sözleri ile ve ayrıca yine gemi limanda iken ve silahsız kişiler uykuda iken bu fiile girişmenin uygun olmadığı belirtilerek orantılılık ilkesi ile birlikte zaruret ve aciliyet şartlarına da değinilmiştir. Olay için bakınız. Ocelli, Maria Benvenuta; “Sinking the Caroline: Why the Caroline Doctrine's Restrictions on Self-Defense Should Not Be Regarded as Customary International Law” ,**San Diego International Law Journal**, Vol.4, 2003, ss. 467-490

⁶⁸Taşdemir, Fatma; **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, 2006, s. 172

⁶⁹Uluslararası Adalet Divanı *DRC v. Uganda* kararında devlet-dışı aktörlerin eylemlerinin kanıtlara göre Kongo'ya isnat edilmediği için Uganda'nın fiilini meşru müdafaa içinde görmemektedir. Bu durum da Divan tarafından devlet-dışı aktörlere karşı, eylemlerinin herhangi bir devlete isnat edilemediği durumlarda, meşru müdafaa tanınmadığı anlamına gelmektedir. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ Reports, Judgement, 2005, prg. 146,147

⁷⁰van Steenberghe, Raphael; “Self-Defence in Response to Attacks by Non-state Actors in the Light of Recent State Practice: A Step Forward?”, **Leiden Journal of International Law**, Vol.23,2010, s. 185,186

durumlarında normalde göreceli bir uzun süreçte oluşan uluslararası örf ve adet kuralının hızlı bir biçimde değişebildiği de görülmüştür.⁷¹

Önleyici meşru müdafaa hakkı sorununa gelince, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesinde meşru müdafaa hakkı kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olarak düzenlenmiştir. Maddeye ilişkin yorumlar bakımından önleyici meşru müdafaaya izin verilip verilmediği tartışmalıdır. Maddenin anlamına yönelik doktrinde sınırlayıcı yorumlayanlar ve geniş yorumlayanlar mevcut bulunmaktadır. 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesine göre antlaşma, metnin genel bağlamı içinde, sözcükler olağan anlamlarıyla, antlaşmanın konu ve amacı ışığı altında iyiniyetle yorumlanmalıdır, ancak Uluslararası Adalet Divanı bazı kararlarında hukukun gelişimini de dikkate almaktadır.⁷² Dar yorumlayıcı kesime göre, maddede belirtildiği şekilde ancak silahlı saldırının başladığı ve olduğu vakit bu hak kullanılabilecektir. Ayrıca Birleşmiş Milletler sisteminden daha önceki dönemde önleyici meşru müdafaaya uluslararası örf ve adet icazet verse bile, 51. madde bu hakkın sınırını daraltmış ve örf ve adet kuralını değiştirmiş durumdadır.⁷³ Çünkü madde metninde “eğer silahlı saldırı olursa” ifadesi geçmektedir. Antlaşmanın geleneksel yöntemle yorumlanmasına göre olağan anlamıyla madde metninin ifadesi önleyici meşru müdafaaya izin vermemektedir ve düşman silahlı kuvvetlerin sınırı geçip silahlı saldırıda bulunması gerekmektedir.⁷⁴ Ayrıca Caroline olayı ile ortaya konulan meşru müdafaa anlayışının o dönemde dünyadaki devletler tarafından geniş bir kabul görmediğini de belirtenler vardır.⁷⁵ Bu görüşe karşı maddeyi geniş yorumlayanlar ise maddede yer alan “doğal olan” (*inherent*) meşru müdafaa

⁷¹Hızlı bir biçimde uluslararası örf ve adet oluşumu için “Grotian Moment” tabiri kullanılmaktadır. bakınız. Scharf, Michael P.; “Seizing the ‘Grotian Moment’: Accelerated Formation of Customary International Law in Times of Fundamental Change”, **Cornell International Law Journal**, Vol.43, 2010, ss. 439-469

⁷²Sur, Melda **Uluslararası Hukukun Esasları**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s 62

⁷³Shah, Niaz A.; ”Self-Defence, Anticipatory Self-Defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism”, **Journal of Conflict & Security**, Vol.12, No.1, 2007, ss. 95-126

⁷⁴Taşdemir, Fatma; “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt.2, No.5, 2006, s 81

⁷⁵Corten, Olivier **Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law**, Oxford, Hart Publishing, 2010, ss. 409-410

ifadesiyle, antlaşmanın bununla daha önce uluslararası örf ve adet hukukunda var olan önleyici meşru müdafaa hakkını aynen saklı tuttuğunu söylemektedirler. Onlara göre *Caroline* olayı ve diğer devlet uygulamaları bu hakkın varlığını göstermektedir.

Geniş yorumlayıcılar bu noktada örf ve adet hukukunun antlaşma hukuku ile beraber yaşadığını ve gerektiğinde sözleşmesel uluslararası hukukun boşluklarını ve yoruma açık kısımlarını doldurabileceğini söylemektedirler. Uluslararası hukukun kaynaklarında iç hukukta olduğu gibi bir hiyerarşi olması zorunluluğu yoktur ve böyle bir hiyerarşi yoktur. Bir çatışma olmadığı durumda iki kaynak birlikte de uygulanabilir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise ABD meşru müdafaaya ilişkin kuralların nasıl yorumlandığı ile değil, daha çok nasıl yorumlanması gerektiği hatta bu yorumun güncellenmesi gerektiğini belirtmiştir ve ABD'nin tavrı bu hak zaten belli koşullarla kabul ediliyor şeklindedir. 2002 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi şunları açıklamaktadır:

“Hukuk araştırmacıları ve uluslararası hukukçular sıklıkla önlemenin meşruluğu için muhakkak tehdidin varlığını şart koşturmaktadırlar-genellikle saldırı hazırlığında olan bir görülen ordu, donanma ve hava kuvvetleri hareketi durumu. Biz muhakkak tehdit kavramını günümüzün karşıtlıklarının yeterliliklerine ve hedeflerine adapte etmeliyiz. Haydut devletler ve teröristler olağan yolları kullanarak bize saldırmamaktadırlar. Onlar böyle saldırıların işe yaramayacağını biliyorlar. Bunun yerine onlar terör eylemlerine ve potansiyel olarak kitle imha silahlarının kullanımına -kolayca saklanabilen, gizlice taşınabilen ve ikazsız kullanılabilen silahlar-bel bağlamaktadırlar.”⁷⁶

Yine geniş yorumlayıcı yazarlardan Stephen Schwebel ise, *Nicaragua* Davasındaki muhalefet görüşünde, 51. maddedeki hükmün “ancak ve ancak

⁷⁶ Garwood-Gowers, Andrew; “Pre-emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy”, **Australian Year Book of International Law**, Vol.23, 2004, s 57-58

silahlı bir saldırının vukuunda” (*if, and only if, an armed attack occurs*) şeklinde yorumlanmaması gerektiğini belirtmektedir. Yani 51. madde hükmü uluslararası örf ve adetten kaynaklanan meşru müdafaa hakkını ortadan kaldırmamaktadır.⁷⁷ Ayrıca doktrinde 51. maddenin sadece kolektif meşru müdafaayı düzenlemek için konulduğu, uluslararası örf ve adet bakımından meşru müdafaanın kapsamının 51. maddeden daha geniş yararları koruduğu da savunulmuşsa da pek taraftar bulamamıştır.⁷⁸

Bunun yanında geniş yorumlayanlar arasında önleyici meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak, oluşan veya oluşacak saldırı tehdidinin yoğunluğu bakımından da ayrıma gidildiği görülmektedir. Genellikle ön alıcı(*pre-emptive*) ve öncelenmiş(*anticipatory*) meşru müdafaa ayrımına gidilmektedir. Öncelenmiş olan durumda vukuu muhakkak bir saldırı tehdidi varken, ön alıcı durumda ise acil bir doğrudan saldırı tehdidi yoktur, fakat bırakılırsa vukuu muhtemel bir saldırı tehdidi söz konusu olacaktır. Ön alıcı versiyonu öncelenmiş olanını da kapsar niteliktedir. Fakat biz, önleyici meşru müdafaa kavramını bu iki ayrı durumu da kapsar nitelikte, silahlı saldırının vukuundan önceki aşamayı içerir durumu anlatmak için kullanıyoruz. Çünkü bu ayrım doktrinin ortaya koyduğu yapay bir ayrımdır.

Meşru müdafaayı geniş ve dar yorumlayanların üzerinde anlaştıkları husus ise bir devletin sınırlarına henüz ulaşmamış fakat ulaşması büyük ihtimal olan durumlarda bu hakkın kullanılmasının hukuki olduğudur. Burada aslında önleyicilik problemi değil, saldırının başlangıcı problemi tartışılmaktadır. Bir devlet ülkesinden diğerine nükleer başlıklı bir füze gönderilmesi durumunda muhtemel mağdur devlet füzeyi kendi sınırlarına ulaşmasına kadar beklemek zorunda değildir.⁷⁹ Bir başka durum da bir devlete karşı ordu veya milis güç gönderilmesi durumunda silahlı saldırı

⁷⁷ Dissenting opinion of Judge Schwebel, ICJ, 1986, p.173, (Erişim) <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6523.pdf>, 09.10.2012

⁷⁸ Başeren, Sertaç Hami; **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, ss. 113-115

⁷⁹ Corten; **a.g.e.**, ss. 413-414

oluşması için ilk ateşin beklenmemesidir.⁸⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki, saldırının başlamadığı fakat başlamasının vukuu muhakkak olduğu durumda da meşru müdafaa'nın yapılabileceği kabul edilebilir.⁸¹ Günümüzde bu durumun haricinde önleyici meşru müdafaa hakkının varlığını kesin olarak görememekteyiz. Bu yüzden meşru müdafaa hakkını devletler, saldırının muhakkak olduğu durumlar için kullanabilirler. Birleşmiş Milletler Antlaşması meşru müdafaa konusunda, eğer çok güçlü bir örf ve adet kuralı ortaya çıkarsa sınırlayıcı olamayacaktır. Fakat bugün için bu yönde bir örf ve adet kuralı neşet etmemiştir, ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında belki de neşet etme sürecinin başlangıcındadır.

Meşru müdafaa hakkının uygulanmasının devlet dışı bir aktöre yönlendirilip yönlendirilemeyeceği sorunda ise, devlet dışı aktörlerin eylemlerinin bir devlete atfedilmesinin gerekip gerekmediği veya devlete hangi durumlarda atfedileceği meselesi gün yüzüne çıkar. 11 Eylül saldırılarına kadar devletlerin uygulaması, teröristlerin eylemlerinin devlete atfedilebilmesi için devletin teröristler üzerinde “etkin kontrolünü” aramakta idi. *Nicaragua* davasında da etkin kontrolün derecesi epey yüksek tutulmuştur. Sadece maddi yardım, organizasyona katkı etkin kontrol için yeterli olmamaktadır.⁸² Fakat 11 Eylül saldırılarından sonra bu etkin kontrol eşiğinin düşürülmesi gerektiği⁸³, hatta Güvenlik Konseyi kararları ve devletlerin uygulamaları ile zaten düştüğü ileri sürülmüştür. Terörist eylemlerin devlete atfedilmesinin gerekli olmayacağını bile ileri sürenler olmuştur. Fakat genel kabul edilen görüş belli düzeyde bir devlete atfedilebilme durumunun olması gerektiği yönündedir. Şimdilik *jus ad bellum*

⁸⁰ Dinstein, Yoram; **War Aggression and Self-Defence**, New York, Cambridge University Press, 2011, s. 202

⁸¹ Mesela, bir devletin sınırı boyunca diğer devletin büyük ölçüde askeri yığınak yapması, seferberlik ilan etmesi, devlet yöneticilerinin açıklamalarında saldırı yapılacağı yönünde unsurlar olması, istihbaratın da saldırı olacağı yönünde olması durumunda meşru müdafaa için silahlı saldırının beklenmesi kabul edilebilir gözükmemektedir. Burada vukuu muhakkak bir saldırının olduğunu kabul edebiliriz.

⁸² Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA), Merits, ICJ Reports, 1986, prg.115

⁸³ Garwood-Gowers, Andrew; “Self-Defence Against Terrorism in the Post 9/11 World”, **Queensland University of Technology Law and Justice Journal**, Vol.4, No.2, 2004, s.12

devlet dışı aktörlere, devletle hiçbir bağlantısı olmadığı durumlarda, bir kuvvet kullanmayı öngörmemektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, uluslararası hukukun oluşturulmasında devlet dışı aktörler daha çok rol oynamaya başlamışlardır ve uluslararası hukukun “devletler-arası” olarak görülen klasik karakteri değişmeye başlamıştır. Hatta çok daha önceden de devlet-dışı yapıların uluslararası hukukta yeri mevcut idi. Bu bağlamda self-determinasyon hakkında “halka” bir hak atfedilmesi, iç çatışmalarda ayaklanan veya savaştan statülerinin belli devlet-dışı yapılara hak ve sorumluluklar öngörmesi örneklerini verebiliriz.⁸⁴ Devlet dışı aktörle devlet arasındaki bağlantının ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere “*isteksizlik veya yetersizlik testi*” ile kontrol edilmesi yaklaşımı uluslararası hukukta güç kazanmaktadır. Yani silahlı saldırının gerçekleştiği durumlarda devlet kendi toprakları içindeki terörist yapılanmayı durdurmak veya engellemek yönünde isteksiz veya yetersiz ise bağ kurulmuş olur.

Böylece hedef olarak öldürme fiili, *jus ad bellum* bakımından meşru müdafaa'nın kabul edildiği ve şartlarının yerine getirildiği durumlarda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirdiği durumlarda ve operasyonun sınırları içerisinde gerçekleştirileceği devletin rızasının olduğu hallerde teröristlere karşı belli şartlarla uygulanabilir. Ancak bu halde *jus ad bellum* hedef olarak öldürme için hukuksal zemin teşkil edebilir. Fakat aşağıda da belirttiğimiz üzere meşru müdafaa hakkının uygulanması silahlı çatışmaya sebebiyet verirse, *jus ad bellum* ve *jus in bello*'ya birlikte riayet edilmesi gerekecektir. Hatta sadece *jus ad bellum* gerekçesine dayanıldığı durumlarda dahi gerektiğinde insan haklarına riayet edilmesi gerekmektedir. Fakat bu durum *jus ad bellum*'a dayanıldığı vakit tümünden insan hakları hukukunun uygulanacağı anlamına gelmez. Örneğin olayda hukuki bir meşru müdafaa hedef olarak öldürmesi varsa, insan hakları düzenlemelerine göre öldürücü güç kullanılmasını gerektiren kaçınılmaz sebep olmasa bile

⁸⁴ Paust, Jordan J.; “Nonstate Actor Participation in International Law and the Pretense of Exclusion”, *Virginia Journal of International Law*, Vol.51, No.4, 2011, s. 983

hukukilik devam eder. Bu bakımdan insan hakları normları *jus ad bellum*'un yorumunda kullanılır.

D.Hedef Alarak Öldürmeler ve *Jus In Bello*

Jus in bello, yani silahlı çatışmalarda uyulması gereken kurallar, (insancıl hukuk veya silahlı çatışmalar hukuku da denmektedir) geçmişi epey olmakla birlikte kodifikasyonu büyük oranda 20. yüzyılda oluşmuş bir alandır. Savaşın kuralları, esirlere karşı muamele gibi hususlar dinsel normlarda da yer almış, Hugo Grotius'un *De Jure Belli ac Pacis* (Savaş ve Barış Hukuku)⁸⁵ adlı kitabıyla *jus in bello* doğal hukuk düzenine oturtulmuş ve dini karakterinden soyutlanmıştır. En önemlileri olan 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 yılındaki ek protokoller ile uluslararası örf ve adet kurallarının sözleşmelere aktarılması süreci *jus in bello* kurallarına önemli gelişmeler kaydettirmiştir.

Jus in bello'nun uygulamaya geçmesi için öncelikle “silahlı çatışma” olgusunun varlığı gerekir. Geleneksel uluslararası hukuk iki periyot öngörmüştür. Bunlar barış zamanı ve savaş zamanıdır, ortalarında bir periyot bulunmamaktadır.⁸⁶ Fakat günümüzde böyle bir kesin ayırım mevcut değildir. Artık devletler çoğu kez savaş durumunda olduklarını kabul etmemektedirler. Bu yüzden savaş nosyonu yerine silahlı çatışma nosyonu kullanılıyor. Silahlı çatışma kavramı, herhangi bir sözleşmede tanımlanmış değildir. Bu durum yeni savaşlar bakımından *jus in bello*'ya geçiş meselesini daha da bulanıklaştırmaktadır.

⁸⁵ İlk olarak 1625 yılında yayınlanan kitabın kısmi Türkçe çevirisi için bakınız: Grotius, Hugo; **Savaş ve Barış Hukuku**, İstanbul, Say Yayınları, 2011

⁸⁶ Greenwood, Christopher; “Scope of Application of Humanitarian Law”, **Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflict**, ed. Dieter Fleck, New York, Oxford University Press, 2008, s.45

Her ne kadar ortak bir tanımı için çaba gösterilmeye çalışılsa da, silahlı çatışma için genel bir tanım vermek yerine çatışma statülerini belirtip, onları anlatmaya çalışmak daha yerinde olacaktır. Uygulanan *jus in bello* kurallarında iki tip çatışma statüsü yer almaktadır: uluslararası silahlı çatışma ve uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma.

Uluslararası silahlı çatışma iki veya daha fazla devletin silahlı çatışmaya girişmesidir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin 2. Ortak Maddesi'nde *"sulh zamanında yürürlüğe girecek olan hükümleri hariç, işbu Sözleşme harp ilânında yahut iki veya müteaddit Yüksek Akit Taraf arasında çıkabilecek silâhlı anlaşmazlık halinde, harp hali bunlardan biri tarafından tanınmasa dahi uygulanacaktır"* ifadeleri ve ayrıca aynı maddede *"sözleşme, aynı zamanda, Yüksek Akit Taraflardan birinin topraklarının kısmen veya tamamen işgali halinde, bu işgal hiç bir askerî mukavemetle karşılanmasa dahi uygulanacaktır"*⁸⁷ ifadeleri yer almaktadır. Bunun yanında 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 tarihli I. Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesinin 4.fıkrasında uluslararası silahlı çatışmalara *"kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkların, sömürgeci tahakküme, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettiği silahlı çatışmalar da "* dahil edilmiştir. Resmi bir savaş ilanı olmasa dahi eğer şartları var ise uluslararası silahlı çatışma vuku bulmuş olacaktır. Ayrıca aynı durum savaş ilanı yapılmış fakat düşmanlık faaliyetine girişilmemiş iken de söz konusu olur. Düşmanlık faaliyeti devletin organları ya da doğrudan devletle ilişkili kişilerce yapılmalıdır.

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar, savaş hukuku kurallarının İkinci Dünya Savaşı'nın tecrübelerine adapte edilmek için oluşturulan 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin Ortak 3. Maddesi'nde düzenlenmek istendi. Fakat Ortak 3. Madde bu sözleşmelerin belki de en tartışılan maddesi olmuştur, çünkü madde kısa ve geniş yoruma meydan

⁸⁷ 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, ss.1-2, (Erişim)
<http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> ,01.10.2012

bırakacak bir tarzda düzenlenmiştir ve bir madde ile farklı bir çatışma türü düzenlendiği için maddeye “Mini Sözleşme” de denmektedir.

“Madde 3 - Milletlerarası mahiyette olmayan bir silâhlı çatışmanın Yüksek Akit Taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkması halinde, çatışmaya taraf teşkil edenlerden her biri, en az olarak, aşağıdaki hükümleri uygulamakla mükellef olacaktır:

1. Muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen kimseler, silâhlarını terk edenler ve hastalık, yaralılık, mevkufuk veya herhangi bir sebeple muharebe dışı kalanlar, ırk, renk, din ve akide, cinsiyet, doğum ve servet veya buna benzer herhangi bir kıstasa dayanan ve aleyhte görülen hiç bir tefrik yapılmadan insanî surette muamele göreceklidir. Bu sebeple, yukarıda bahis konusu kimselere; aşağıdaki muamelelerin yapılması, nerede ve ne zaman olursa olsun memnudur ve memnu kalacaktır:

a) Hayata, vücut bütünlüğüne ve şahsa tecavüz her nevi katil, sakatlanma, vahşice muamele, işkence ve eziyet,

b) Rehine almak,

c) Şahısların izzeti nefislerine tecavüz, bilhassa hakaretamiz ve haysiyet kırıcı muameleler,

d) Medenî milletlerce elzem olarak tanınan adli teminatı haiz nizami bir mahkeme tarafından önceden bir yargılama olmaksızın verilen mahkûmiyet kararları ile idam cezalarının infazı.

2. Yaralı ve hastalar toplanacak ve tedavi edilecektir.

Milletlerarası Kızılhaç Komitesi gibi tarafsız insani bir teşkilât, çatışma halinde taraflara hizmetlerini arz edebilecektir. Çatışma halindeki taraflar, bundan başka; hususî anlaşmalar yolu ile işbu Sözleşmenin diğer hükümlerinin tamamı veya bir kısmını yürürlüğe getirmeye çalışacaklardır.

Yukarıdaki hükümlerin uygulanması çatışma halinde bulunan tarafların hukukî durumları üzerinde bir tesir icra etmeyecektir.”⁸⁸

Madde metninde belirtildiği gibi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın tanımı yapılmamıştır, “*Yüksek Akit Taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkması halinde*” ifadesiyle uluslararası silahlı çatışmalardan farkı gösterilmiştir. İki devlet arasında bir çatışma hali değil, bir ülkenin sınırları dahilinde bir silahlı çatışma söz konusu olmaktadır.⁸⁹ Maddenin böyle açık uçlu düzenlenmiş olmasının bir dezavantaj olmadığını, maddenin koruma alanının güçlü olduğunu belirtenler olmuştur.⁹⁰ Alt sınır olarak iç çatışmadan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma boyutuna geçiş bakımından madde metninde açıklık yoktur. Fakat genellikle kabul edilen husus küçük çaplı, sürekli olmayan, bir anlık olarak ortaya çıkan iç çatışmalara Ortak 3. Madde’nin uygulanamayacağı kabul edilmektedir.⁹¹ Yani çatışmanın belli bir seviyeye, yani silahlı çatışmaya ulaşmış olması gerekir. Burada belirtmek gerekir ki, genel kabul çatışmanın süregelen(*protracted*) olması yönündedir. Fakat süregelenliğin süresi kesin olarak belirlenmiş değildir.⁹² Ayrıca ayaklananların organize bir durumda olmaları ve insancıl hukukun belli kurallarına riayet etme niyeti veya kapasitesinde olmaları gerekmektedir. Maddede bir devletin mutlaka silahlı çatışmaya taraf olarak katılmasından bahsedilmediği için özellikle başarısız devletlerde şartları taşıyan silahlı

⁸⁸ 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, s. 2, (Erişim) <http://www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf> , 01.10.2012

⁸⁹ Bir ülkenin sınırları dahilinde çatışmanın gerçekleşmesi hususu, bir ülkenin sınırları dışına genişleyen çatışmayı Ortak 3. Madde’nin kapsamından çıkartmaz. Çünkü Ortak 3. Madde üzerinde evrensel bir kabul söz konusudur. Vite, Sylvain; “Typology of Armed Conflicts in International Humanitarian Law: Legal Concepts and Actual Situations”, **International Review of the Red Cross**, Vol.91, No.873, 2009,s. 90

⁹⁰ Moir, Lindsay; **The Law of Internal Armed Conflict**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, ss. 32-33

⁹¹ Uzun, Mehmet Cengiz “Savaşın Değişen Yüzü Karşısında Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s 754

⁹² Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu’nun(IACHR) 1997 yılında verdiği *Juan Carlos Abella v. Argentina* davası kararında, Komisyon silahlı grup ile devlet askeri güçleri arasında yaklaşık 30 saat süren çatışma hakkında Ortak 3. Madde’nin uygulanacağına hükmetmiştir. *Juan Carlos Abella v. Argentina*, Case, 11.137, IA CHR, 1997, prg. 156.

örgütler arasında çıkan çatışmalara bu madde uygulanabilme kapasitesine sahiptir.⁹³

İç çatışmaların hukuksal rejim bakımından seviyeleri bulunmaktadır. Her seviyenin uluslararası hukukta belli düzeni vardır ve uygulama alanları farklılaşmaktadır. Bir ülkenin içinde anlık, sürekli olmayan, zayıf çatışma hallerinde o ülkenin iç hukuku uygulama alanı bulur, fakat ülkenin iç hukuk uygulaması insan haklarına riayet etmelidir. İç çatışmalar seviye olarak başkaldırı, ayaklanma ve savaşıran taraflık aşamalarından geçer.⁹⁴ Başkaldırı en alt aşamadır. Başkaldıranlar için uluslararası hukuk uygulanma alanı bulmamaktadır, insan hakları hukuku ve diğer iç hukuk düzenlemeleri uygulanır. Başkaldıranlara diğer devletlerin yardım etmesi uluslararası hukukta iç işlere karışma olarak görülmektedir. Ayaklanma ise başkaldırıya göre bir üst aşamayı teşkil eder. Ayaklananların tanınması aracılığıyla bir devlet diğer devletteki ayaklananları hukuksal bir konuma yükseltir. Tanıyan devlet ayaklananlara hukuku çığneyen suçlu muamelesinde bulunmaz. Ayaklananların tanınması işlemindeki kapsam boyutu kadar bir ilişki ayaklananlar ile tanıyan devlet arasında kurulmuş olur.⁹⁵ Fakat ayaklanan ve savaşıran statülerinin ayrımı ve içeriği hususunda doktrinde değişik görüşler mevcuttur. Ayaklanmayı tanıma işlemi daha çok de facto hükümet ile tanıyan devletin çıkarlarının buluşması sonucu yapılır ve bu çıkar durumu ayaklanan statüsünü bulanıklaştırmaktadır.⁹⁶ Bunun yanında tanıyan devlet, savaşı girmeden bir anlamda çatışmaya müdahil olmuş olur ve bu yüzden ayaklanan statüsünün tanınması doktrinde eleştirilmektedir. Ayrıca ayaklanma ve başkaldırı nosyonlarının artık eskidiği düşünülmektedir. Ayaklanma seviyesinin aşılmasıyla uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma rejimine geçilir ve böylece uluslararası insancıl hukuk uygulama alanı bulur. Bir başka deyişle insan hakları hukuku ile *jus in bello* beraberliği ortaya çıkar.

⁹³ Uzun; **a.g.m.**, s 754

⁹⁴ Taşdemir, Fatma; **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınları, 2009,ss 72-82

⁹⁵ Riedel, Eibe H.; "Recognition of Insurgency", **Encyclopedia of International Law**, Vol 4, North-Holland, 1982, s 171

⁹⁶ Cullen, Anthony; **The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law**, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 11

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne 1977 tarihli II. Nolu Ek Protokol ile daha ayrıntılı bir düzenlemeye, fakat daha dar bir uygulama alanına sahip olmuştur. 1977 tarihli II. Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesinde maddi uygulama alanı gösterilmiştir.⁹⁷ Bu düzenlemeye göre, 1977 tarihli I. Nolu Ek Protokol'deki uluslararası silahlı çatışmalardan farklı olarak sözleşmecî tarafın ülkesi sınırları içinde, sözleşmecî tarafın silahlı kuvvetleriyle sorumlu komuta altında olan, yapısal olarak devamlılık arz eden, planlı askeri operasyonlar yapmalarına ve Protokolü uygulamalarına imkan verecek şekilde bu sözleşmecî tarafın ülkesine ait bir kısmı üzerinde kontrolü elinde bulunduran diğer örgütlü silahlı gruplar arasında cereyan eden, silahlı çatışma kabul edilmeyecek ayaklanma, düzensiz şiddet eylemleri, iç gerginlik ve karşılık gibi durumların haricinde olan durumlarda II Nolu Ek Protokol uygulanacaktır. Yani Ortak 3. Madde'nin uygulanması bakımından imkan dahilinde olan devlet dışı silahlı örgütler arasındaki silahlı çatışma durumlarını, II Nolu Ek Protokol dışlamaktadır. Tüm bunların yanında Protokol'de insancıl muamele, sivil halkın korunması, yaralı hasta ve deniz kazazedelerinin korunmasına ilişkin maddeler yer almaktadır. Görüldüğü üzere II. Nolu Ek Protokol'de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın vuku bulması için Ortak 3. Madde'den daha yüksek bir eşik belirlenmiştir. Bu konudaki en yeni düzenleme olan Uluslararası Ceza Divanı'nı kuran Roma Statüsü'nde(1998) ise eşiğin biraz daha düşürüldüğünü görmekteyiz. Roma Statüsü'nün savaş suçlarını içeren 8. maddesinde klasik uluslararası-uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma ayrımı devam ettirilmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrasının f bendinde şu ifadeler yer almaktadır:

“...Bir devletin toprakları dahilinde, hükümet kurumları ile organize silahlı gruplar arasında ya da bu grupların kendi aralarında meydana gelen uzun süreli silahlı çatışmalarda uygulanır.”⁹⁸

⁹⁷ Taşdemir; a.g.e., ss 124-131

⁹⁸ **Uluslararası Ceza Mahkemesi Temel Belgeler Derlemesi**,(gözden geçiren:Devrim Aydın), Ankara, 2006, s. 9, (Erişim) <http://www.ihop.org.tr/dosya/ucm/ucm.pdf>, 11.11.1012

Madde bakımından Ortak 3. Madde'nin kapsamında olduğu gibi iki devlet dışı aktör arasındaki çatışmalar da savaş suçlarına dahil edilmiş ve özellikle belli bir yer kontrol etme, savaş hukuku kurallarına riayet etme gibi şartlar öngörülmemiş, sadece organizasyon ve silahlı çatışmanın uzun bir süre devam etmesi hususları belirtilmiştir.

Yeni terörizme karşı mücadelede *jus in bello*'nun rolü konusu çok tartışmalıdır. Fakat 11 Eylül saldırısı bir terör örgütünün silahlı saldırı boyutunda eylem gerçekleştirebileceğini göstermiştir. El Kaide'nin eylemleri bakımından, örgütün bir devlet dışı aktör olması nedeniyle uluslararası silahlı çatışmaya taraf olamamaktadır. Bazı yazarlar 11 Eylül'den sonra devlet benzeri yapıların da *jus in bello* çerçevesinde rol oynayacağını belirtmişlerdir.⁹⁹ 7 Ekim 2001'de ABD önderliğinde Afganistan'a karşı girişilen operasyon uluslararası silahlı çatışmaydı. Çünkü çatışma devletler arası nitelikte idi. 2002 Haziran'ında Afganistan'da yönetim değiştiği için ve yeni yönetimin uluslararası güçler ile birlikte devlet dışı silahlı aktörlere (Taliban ve El Kaide unsurları gibi) karşı mücadeleye girişmesiyle birlikte çatışma uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma halini almıştır. Sorun *jus in bello*'nun, devlet dışı aktörlerin terörist faaliyetlerinin bir devlete atfedilemediği durumlardaki uygulama alanı bakımından çıkmaktadır. Bunun yanında özellikle ABD'nin Pakistan ve Yemen gibi ülkelerde gerçekleştirdiği hedef alarak öldürme operasyonları bakımından *jus in bello*'nun uygulanması sorunu bir çıkmaz yaratmaktadır.

1949 Cenevre Sözleşmeleri ve ek protokolleri yeni terörizmi öngörerek düzenlenmemiştir. Bu yüzden en azından sözleşmesel düzeyde bir terörizmle savaş veya mücadele hukuku oluşmamıştır. Fakat sözleşmesel *jus in bello*'nun terörizmle mücadele bakımından duruma uyan kuralları uygulama bulmakta ve örfi *jus in bello* bazı boşlukları doldurma kapasitesine sahip olabilmektedir. Faaliyetleri devlete atfedilemeyen devlet dışı aktörler olarak terörist örgütlere müdahale, özellikle müdahale eden devletin bir işgal

⁹⁹ Duffy, Helen; *The 'War on Terror' and the Framework of International Law*, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 251-252

uygulaması veya silahlı çatışma olarak görülemeyecek kuvvet kullanması halinde *jus in bello*'nun uygulanması söz konusu olamayacaktır.

Terörizmle mücadelede *jus in bello*'nun farklı boşluklara, yetersizliklere sahip olması inkâr edilemeyecek bir gerçektir.¹⁰⁰ ABD'nin Afganistan'da devlet dışı aktörlere karşı mücadelesi uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaya dönmesinden itibaren diğer ülkelerde gerçekleştirdiği operasyonların Afganistan'daki çatışma ile bağlantısı kopmaktadır. Çünkü uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma bir devletin ülke sınırları içinde gerçekleşir ve bu çatışmanın düzeni sınırlar arası ve global bir duruma uygun değildir. Fakat ABD'nin Pakistan'ın kuzeyinde hedef alarak öldürme operasyonlarını sıkça kullanması ile bir silahlı çatışmaya uygulama alanı kazandırmaktadır. Yemen' deki durumda ise *jus in bello*'nun uygulanması bakımından silahlı çatışma düzeyine ulaşıldığını söylemek güç gözükmemektedir.

Günümüz çatışmaları, devlet-dışı aktörlerle devlet veya devlet-dışı örgütler arasında oluşan ve sınır-ötesi karakter kazanan(*transnational*) niteliğe bürünmekte, sözleşmesel *jus in bello* düzenlemeleri(uluslararası-uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma ikilemi) bu tip sınır-ötesi çatışmalara uygulanmada sıkıntılar doğurmaktadır.¹⁰¹

Hedef alarak öldürme fiili *jus in bello*'nun uygulama alanında gerçekleştiriliyorsa ve fiil gerçekleştirilirken *jus in bello*'ya uyuluyorsa uluslararası hukuka uygun kabul edilebilir. *Jus in bello* açısından meşru bir askeri hedef olabilecek kişiyi hedef haline getirmek de yasak değildir.¹⁰²

¹⁰⁰ Hedef alarak öldürmeler çerçevesinde Cenevre Sözleşmeleri düzeninin yetersizliği hakkında bakınız. Mallette-Piasecki, Michelle; "Missing the Target: Where the Geneva Conventions Fall Short in the Context of Targeted Killing", **Albany Law Review**, Vol.76(1), 2013, ss. 263-297

¹⁰¹ Oluşan bu sıkıntılar ve terörizme karşı mücadelede *jus in bello*'nun uygulanması konusu hakkında bakınız. Corn Geoffrey S.; Jensen, Eric Talbot; "Untying the Gordian Knot: A Proposal for Determining Applicability of the Laws of War to the War on Terror", **Temple Law Review**, Vol.81, 2008, ss. 787-830

¹⁰² Dinstein, Yoram; **The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict**, Cambridge University Press, New York, 2004,s. 199

Askeri bir hedefe orantılı bir saldırı *jus in bello* kurallarına uygundur. Fakat birisinin başına ödül koyma genellikle yasak olarak görülür.¹⁰³

E.*Jus Ad Bellum* - *Jus In Bello* ilişkisi ve Hedef Alarak Öldürmeler

Jus ad bellum ve *jus in bello* iki farklı alan olmakla beraber, her ikisi de kuvvet kullanma ile ilişkili halleri düzenlerler. Her iki alan da farklı tarihsel süreçlerden geçmişler ve farklı ihtiyaçlar üzerine bina edilmişlerdir. *Jus ad bellum*'da kuvvet kullanmaya (veya Birleşmiş Milletler öncesi dönemde savaşıma) başvurma açısından haklı/hukuka uyan taraf ve haksız/hukuka uymayan taraf varken, *jus in bello* açısından kuvvete başvuran tarafların haklılığına veya haksızlığına bakılmaksızın taraflara karşı eşit uygulama prensibi söz konusudur. *Jus ad bellum* ve *jus in bello* arasındaki ayırımın izleri Grotius, Vattel ve Vitoria'da görülürken, ilk açıkça ayırım Kant tarafından yapılmıştır.¹⁰⁴ Uluslararası hukukun gelişmesi de bu ayırımın sınırlarını ve ilişkisini belirlemiştir.

İki alanın ilişkisi bakımından farklı iki görüş bulunmaktadır. İlk görüş *jus ad bellum* ve *jus in bello*'nun iki ayrı alan olduğu ve *jus in bello*'nun eğer uygulanma şartları varsa her iki çatışan tarafa da haklılıklarına veya haksızlıklarına bakmaksızın uygulanması yönünde iken, ikinci görüş ise *jus ad bellum* bakımından haksız olan tarafın *jus in bello*'dan yararlanamayacağını ve *jus ad bellum*'un *jus in bello*'nun üzerine çıkabileceğini savunmaktadır.¹⁰⁵ Son görüş devlet uygulamaları, uluslararası yargı kararları ve bilimsel çalışmaların çoğu bakımından pek desteklenmemiştir. Uluslararası Adalet Divanı, *Nükleer Silahlar Danışma*

¹⁰³Haince yöntemler hakkında bakınız. (Erişim) http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule65#refFn_31_41, 04.04.2013

¹⁰⁴ Kant, savaşa gitme hakkı ve savaştaki hak şeklinde bir ayırımdan bahsetmektedir. Bunun için bakınız. Moussa, Jasmine; "Can Jus Ad Bellum Override Jus In Bello? Reaffirming the Separation of Two Bodies of Law", **International Review of Red Cross**, Vol.90, No.872, 2008, s.966

¹⁰⁵ Okimoto, Keiichiro; "The Cumulative Requirements of Jus Ad Bellum and Jus In Bello in the Context of Self-Defence", **Chinese Journal of International Law**, Vol.11, 2012, s. 49

Görüşü'nde kuvvet kullanımının meşru müdafaa çerçevesinde ölçülü ve bu yüzden hukuki olması için eğer insancıl hukukun uygulanması söz konusu ise silahlı çatışmaya ilişkin kurallara da uygun olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁶

Jus ad bellum'a uygunluk doğrudan *jus in bello*'ya uygunluğu getirmez veya *jus ad bellum*, *jus in bello*'yu kendine tabi kılmaz.¹⁰⁷ *Jus ad bellum*'a dayanan devlet, kuvvet kullanımında "silahlı çatışmaya" yol açmışsa, *jus in bello*'ya da uymak zorunda olacaktır. Bu durumda iki alan kuralları birlikte uygulanır. Yani örneğin meşru müdafaa için öngörülen aciliyet, gereklilik ve ölçülülük kriterlerine uymak, silahlı çatışma durumu için yetmeyecektir. Bu halde meşru müdafaanın kurallarına uygun davranılsa bile, eğer *jus in bello* tarafından korunan kişilere (siviller ve savaş dışı kalmış çarpışan taraflar gibi) saldırma söz konusu ise hukuka aykırılık ortadan kalkmayacaktır.

Jus ad bellum ve *jus in bello* ilişkisinde hukukun genel ilkelerinden biri olan *ex injuria jus non oritur* (haksızlık, bundan yararlanılacak hak doğurmaz) yerine, *ex factis jus oritur* (hak belli vakıaların gerçekleşmesinden doğar) ilkesi geçerlidir. Yani *jus ad bellum*'u ihlal eden taraf, *jus in bello*'nun kendi lehine olan kısımlarından yararlanamaz durumu yoktur, *jus in bello* devreye girmek için *jus ad bellum*'a ilişkin haksızlığa bakmaz.¹⁰⁸

Hedef olarak öldürmeler konusunda *jus ad bellum* ve *jus in bello* arasındaki ilişki önem taşımaktadır. Çünkü hedef olarak öldürmeleri meşru müdafaa hakkına dayayan ve *jus in bello*'yu dışlayan bir söylem de gelişmiştir. Meşru müdafaa paradigması ile hedef olarak öldürmelere yaklaşılabılır. Silahlı çatışma konumuna ulaşmayan kuvvet kullanmalarda meşru müdafaanın kriterlerine uyum söz konusu ise hedef olarak öldürme belli koşullarda hukuki kalabilir. Fakat silahlı çatışma hukuki anlamda vuku bulduysa sadece meşru müdafaa kriterlerine uyum hukukilik için yeterli

¹⁰⁶ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, prg.42

¹⁰⁷ Okimoto; **a.g.m.**,s.50

¹⁰⁸ Sassoli, Marco; "Ius Ad Bellum and Ius In Bello: The Separation Between the Legality of the Use of Force and Humanitarian Rules to Be Respected in Warfare: Crucial or Outdated?" ,**International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines**, ed. Michael Schmitt ve Jelena Pejic, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s. 245

gelmeyecektir. *Jus in bello* ve *jus ad bellum*'a kümülatif bir şekilde uyulması hukukiliği sağlayacaktır.

F.Sistem-Çevre İlişkisi Dahilinde Hedef Alarak Öldürmeler

Sistem kavramı “hem fark edilebilir düzenlilikteki ilişkileri içeren elemanların, bileşenlerin ve süreçlerin arasındaki karmaşık bağımlılıkları hem de bu kompleks ile etrafındaki çevre arasındaki benzeri bağımlılık”¹⁰⁹ anlamına gelir. Sistemin parçaları bir bütünlük arz eder ve sistem göreceli bir karmaşıklığa sahiptir. Hukuk da özel olarak kendine has normatif bir sistem teşkil eder. Hukuk sisteminin bir alt sistemi diyebileceğimiz uluslararası hukuk sistemi de mevcuttur. Her sistemde olduğu gibi “çevre” sistemi etkiler, hatta “sistemin dışında kalan şey olarak çevre sistemin oluşumunda kurucu bir öneme sahiptir”¹¹⁰.

Uluslararası hukuk sistemi; başarısız devletler, global iklim değişikliği, devletler arası ve iç savaşlar, zora dayanan yönetimler, insan hakları talepleri, terörizm gibi unsurlara dayanan bir çevreden etkilenmektedir. İnsanın varlığını tehdit eden çevreye karşı, uluslararası toplum ve devletler tedbir almaya girişirler. Her varlık doğada var olma çabası içindedir ve hukuk sistemi de böyle bir çabanın düzenlenmesi niyetiyle doğmuştur diyebiliriz.

Terörist unsurların devletleri ve dolayısıyla insanları ne kadar tehdit edebileceği yirminci yüzyılda yeteri kadar görünmüştür. Yirmi birinci yüzyıl ise 11 Eylül olayı ile tehdidin doruk noktasına ulaşması ile açılmıştır. Yeni terörizme karşı mücadelede uluslararası hukuk normları tam anlamıyla yeterli değildir. Yeni terörizmi içeren çevrenin, uluslararası hukuk sistemini etkilemesi ise kaçınılmazdır. Hedef alarak öldürme pratiği de böyle bir çevre

¹⁰⁹ Parsons, Talcott; “System Analysis: Social Systems”, *Encyclopedia of Social Sciences* Vol.15, USA, Macmillan, 1968, s. 458

¹¹⁰ Çataloluk, Gökçe; **Hukuk Sistemi ve Autopoiesis**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2012, s.19

etkisi olgusuna dayanmaktadır. Çevrenin sisteme etkisi birden bire gerçekleşmez. Sistem kendisini çevrenin değişen koşullarına göreceli bir süreç sonunda adapte eder. Yeni terörizm çevresine uyum ve özel olarak hedef alarak öldürme pratiği ve terörün finansmanının önlenmesi gibi terörle mücadeledeki diğer yöntemler belli bir süreç sonunda uluslararası hukuk sisteminin parçalarına eklenlenecektir. Devletlerin iç hukukları da, uluslararası hukuk da dünyadaki gelişmelerden yani çevreden etkilenmektedir, çevrenin gereklerine uygun bir yapı kazanma sürecine girmektedir. Örneğin internetin dünyada yaygınlaşması ile daha önce var olmayan bir bilişim ve internet hukuku ortaya çıkmış, insanlığın vicdanına dokunan ağır suçların işlenmesi bireysel cezai sorumluluğun ve buna bağlı bir uluslararası ceza hukukunun doğmasına yol açmıştır. Terörizmin yapısında ve ölçeğindeki değişimler uluslararası hukuk sistemini zorunlu olarak etkileyecek, uluslararası hukukta bir tanımının oluşmasına/oluşmamasına rağmen kıyas yoluyla bazı uygulamalar yaratılabilecektir. Belki de bu çevreden etkilenme hususu siber terörizm gibi bazı tehditler neticesinde ayrı bir terörle mücadele hukukunun doğmasına neden olabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELERİN İNSANCIL HUKUK VE İNSAN HAKLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

I.İNSANCIL HUKUK VE HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER

A.Hedef Alma Hukuku ve Hedef Alarak Öldürmeler

Hedef alma hukuku (*law of targeting*) *jus in bello* çerçevesinde, insan hakları hukukunu da dikkate alarak, hedefin seçilmesini, hedefin vurulma zamanını ve şeklini, kullanılacak silahları, vurulamayacak hedefleri düzenler. Hedef alma hukuku bakımından “hedef” bir kişi, bir obje veya bir yer olabilir. Hedef alma hukukunda askeri hedefler ile sivil hedeflerin ayırt edilmesi ve askeri hedeflere saldırıda orantılılık/ölçülülük ve gerekli önlemlerin alınması, askeri gereklilik temel sorun teşkil eder. Bunun yanında hedefin vurulmasında somut askeri avantajın gerekliliği de tüm bu hukukun içine sinmiştir. Hedef alma hukukunu anlamak için belirttiğimiz temel kavramları tanımlamak yararlı olacaktır.

Askeri gereklilik(*military necessity*) kesin bir tanımı olmamakla birlikte kullanılacak askeri kuvvetin düşmanı belli ölçüde teslime yöneltmesi ve kuvvetin bu amacı aşmaması anlamına gelir.¹¹¹ Ayrıca Nürnberg Mahkemesi List davasında bu ilkeyi şöyle belirtmiştir: “*Askeri gereklilik, savaşan bir devletin, savaş hukuku kurallarına tabi kalmak kaydıyla, düşmanının tamamen teslim olmasını mümkün olan en az can, zaman ve para kaybı ile sağlaması için her türlü ve miktarda kuvvet kullanmasına izin vermektedir*”¹¹². Yani yapılan eylemle ulaşılan askeri avantaj, oluşacak sivil kayıpların önemli ölçüde üzerinde olmalıdır. Örneğin 1907 tarihli IV nolu Kara Savaşındaki

¹¹¹ Kavram hakkında bakınız. Rogers, Anthony P. V.; **Law on the Battlefield**, Manchester, Manchester University Press, 1996,ss. 3-6

¹¹²Güneysu, Gökhan “Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl.70, Sayı.2012/4, s.100

Kural ve Örflere Dair Ek Sözleşme'nin 22. maddesi savaşı tarafların düşmanı alt etmek için her yola başvurmayaacağını belirtmektedir. Bir askeri kuvvetin gereksiz acılara veya gereksiz kayıplara yol açmaması gerekir. Askeri gereklilik soyut bir nosyon olduğu için her olayda ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir husustur. Ayrıca askeri gereklilik ile saldırıda orantılılık ilkesi arasında sıkı bir ilişki vardır.

Askeri hedeflere saldırıda orantılılık (*proportionality in attack*) saldırının “beklenen doğrudan ve somut askeri avantaja göre, sivil halk arasında aşırı düzeyde yaşam kaybına, yaralanmaya, sivil malların zarar görmesine ya da bunların hepsine birden neden olabilecek”¹¹³ düzeyde olmamasını öngörür. Örneğin ikinci düzeyde bir askeri hedefin vurulması çok fazla sivil kayba yol açabilecek ise bu saldırıdan vazgeçilmeli ve diğer daha esaslı hedeflerin bulunması yoluna gidilmelidir.

Saldırı önlemleri(*precautions in attack*) ise genel olarak sivil halkın, sivil kişilerin ve sivil nitelikli malların korunması için saldırının düzenini belirtir.¹¹⁴ Bunun içine çatışmanın tarafları tarafından saldırılacak hedeflerin askeri hedefler olduğunu doğrulamak için gereken tüm çabanın gösterilmesi, silahların bu amaç doğrultusunda belirlenmesi, şartlar izin verdiği müddetçe sivil halkı etkileyebilecek saldırılarda uyarı yapılması girmektedir. Saldırı önlemleri alma ilkesi hedef alarak öldürme operasyonlarının köşe taşlarından birini oluşturmaktadır.

Hedef alma hukukunun köşe taşı ise askeri hedeflere(*military target/objective*) saldırı yapılabilmesi kuralıdır. Askeri hedefler ile sivil hedefler arasında ayırım yapılması kuralı 19. yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Bu konuda ilk yazılı düzenleme Amerikan İç Savaşı döneminde Başkan Lincoln tarafından federal ordulara yönelik hazırlanan Lieber Kodu'nda(1863) yer almıştır, bu durum St. Petersburg Bildirisi'nde(1868) de devam etmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Henckaerts, Jean-Marie; Doswald-Beck, Louise; **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku**, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2005, s. 49

¹¹⁴ Saldırı önlemleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Queguiner, Jean-François; “Precautions Under the Law Governing the Conduct of Hostilities”, **International Review of the Red Cross**, Vol.88, No.864, 2006, ss. 793-821

¹¹⁵ Robertson, Jr, Horace B.; “The Principle of the Military Objective in the Law of Armed Conflict”, **United States Air Force Academy Journal of Legal Studies**, Vol.8, 1997, s. 36

Yine 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nde muharip-sivil ayrımına çok önem verilmiş ve sivil hedeflerin doğrudan saldırı hedefi haline getirilmemesi *jus in bello*'nun temel taşı haline getirilmiştir.

1977 tarihli I Nolu Ek Protokol'de askeri hedef kavramı en açık düzenlenmesini bulmuştur. Öncelikle sivil halkın korunmasına ilişkin 51. maddenin ilk iki fıkrasında şu ifadelerle sivil hedef-askeri hedef ayrımına değinilmiştir;

“1. Sivil halk ve bireysel olarak siviller, askeri operasyonlardan doğan tehlikelere karşı genel bir korumadan yararlanacaklardır. Bu korumanın işlerlik kazanması için, diğer uygulanabilir uluslararası hukuk kurallarına ek olan aşağıdaki kuralların her koşulda gözlenmesi gerekmektedir.

2. Sivil halk ve bireysel olarak siviller saldırının hedefi olmayacaktır. Esas amacı sivil halk arasında terör yaymak olan şiddet hareketleri ya da tehditleri yasaktır.”

Bu maddeden sonra sivil nitelikteki malları düzenleyen 53. maddede askeri hedef niteliğindeki malların tanımı yapılmıştır ve 2. fıkrada yer alan bu tanım askeri hedef kavramı açısından bu zamana kadar sözleşmesel *jus in bello*'daki en açık ve kapsamlı tanımdır;

“1. Sivil nitelikte mallar saldırı ya da misillemelere hedef olmayacaktır. Sivil nitelikte mallar, aşağıda paragraf 2'de açıklandığı üzere, askeri hedef olmayan tüm mallardır.

2. Saldırıları sadece askeri hedeflerle sınırlı olacaktır. Mallar söz konusu olduğunda askeri hedefler, doğaları, konumları, amaçları ya da kullanımları gereği askeri eylemlere etkin bir katkıda bulunan ve tamamen ya da kısmen yok edilmesi, ele geçirilmesi ya da etkisiz hale getirilmesi durumunda, mevcut koşullar altında, kesin bir askeri avantaj sağlayan objelerle sınırlıdır.

3. İbadet yeri, ev ya da diğer ikamet yerleri ya da okullar gibi normalde sivil amaçlara tahsis edilmiş olan bir malın, askeri harekâta etkin bir katkıda bulunmak için kullanılıp kullanılmadığına

dair kuşkuvar olması durumunda, söz konusu hedef bu amaçlarla kullanılmamış sayılacaktır.”

Madde askeri nitelikte malları tanımlıyorsa da askeri hedef kavramının anlaşılması için önemli bir başlangıç noktasıdır. Aşağıda aktaracağımız askeri bireysel hedefler ile (muharip ve savaşçılar) birlikte düşündüğümüzde tam olarak bir askeri hedef listesine ulaşmak mümkündür.

Hedef alma hukuku bakımından kullanımı yasak silahlar(*prohibited weapons*) ve yasak savaşma metotları(*prohibited methods of warfare*) hususuna da değinmek gereklidir. Ayırım ilkesi gereğince ve bu ilkenin sonucu olan doğası gereği sivil ve muharip ayrımı yapamayan silahlar ve ayrıca gereksiz acı veren silahlar *jus in bello*'da kullanımı yasak silahlardır. Uluslararası Adalet Divanı *Nükleer Silahlar* danışma görüşünde bu tip ayırım yapamayan silahların kullanılamayacağını belirtmiştir.¹¹⁶ Örneğin kimyasal silahlar bu ilkeye aykırı konumda olan silahlardandır. 1993 yılında imzalanan ve 1997 yılında uygulanmaya başlanan Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün girişimiyle oluşturulan *Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme*¹¹⁷ kimyasal silahların yasaklanması bakımından önemli bir belgedir. Yine kullanımı yasak silahlar bakımından bubi tuzaklarının, mayınların, yangın çıkaran silahların, kör edici lazer silahların yasaklandığı sözleşmeler yapılmıştır.¹¹⁸ Hedef olarak öldürmelerin genellikle havadan füze ile hedefin vurulması

¹¹⁶ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, prg. 78. Her ne kadar Divan danışma görüşünde bu hususu belirtse de uluslararası örf ve adet ve sözleşmesel uluslararası hukukta nükleer silahları yasaklayan bir kural olmadığı yargısına varmıştır.(prg. 105)

¹¹⁷ Sözleşmeye şu adresten erişilebilir.(Erişim) <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/> , 22.12.2012

¹¹⁸ Beklenmeyen Etkileri ve Zararları Olduğu Düşünülen Bazı Konvansiyonel Silahların Kullanılmasının Yasaklanmasına dair Cenevre Sözleşmesi(1980) ve bu sözleşmenin ek protokolleri olarak Tespit Edilemeyen Parçaların Yasaklanmasına dair I Nolu Protokol, Bubi tuzakları, Mayınlar ve Diğer Benzeri Silahların Yasaklanmasına ve Kısıtlanmasına dair II Nolu Protokol, Yangın Çıkaran Silahların Yasaklanmasına ve Kısıtlanmasına dair III Nolu Protokol, Kör Edici Lazer Silahlarının Yasaklanmasına dair IV Nolu Protokoller bu alandaki önemli sözleşmelerdir. Daha sonraki dönemde bu sözleşmelere yenilik getiren ek protokoller de yapılmıştır.

suretiyle gerçekleştiği düşünülüğünde, füzenin kullanılması ayırım, orantılılık gibi ilkelere uyulduğu takdirde *jus in bello* tarafından yasaklanmamıştır. Bombardmanın *jus in bello*'da bazı şartlarla tanınan bir savaş yöntemi olması¹¹⁹, *argumentum a fortiori* hedef alarak öldürmeleri yukarıda sayılan şartları yerine getirmesi halinde hukuki kılar.

Yasak savaşma metotları ise *jus in bello*'da belli tip savaşma yollarını yasaklar. Örneğin yaşayan hiç kimse bırakmama emirleri (no quarter orders); sivil halkı aç bırakarak düşmanı yenilgiye zorlama; beyaz bayrağı amacı dışında kullanmak, düşmanın elbisesini giyip düşmana yaklaşmak gibi hain yöntemlere başvurma (*treachery, perfidy*) yasak savaşma metotlarından¹²⁰.

B.İnsancıl Hukukta Ayırım İlkesi ve Hedef Alarak Öldürmeler

Jus in bello'nun temel ilkesi, tabiri yerindeyse “anayasası”, herhangi bir saldırıda sivil ile muharibi ayırmaktır(*principle of distinction*).Ayırım ilkesi ilk olarak Saint Petersburg Bildirgesi'nde(1868) “devletlerin savaş sırasındaki tek meşru amacının düşmanın askeri güçlerinin zayıflatılması” şeklindeki ifade ile ima edilmiştir denebilir.¹²¹ Sivil hedeflere doğrudan saldırmak *jus in bello* tarafından yasaklanmıştır. Silahlı çatışmalarda kişisel statülere odaklandığımızda bir muharibi vurmak belli şartlarla hukuka aykırı değildir. Sivillerin silahlı çatışmalardaki saldırılara karşı bağışıklığı çatışmalara doğrudan katıldığı zaman bakımından sona erer. Ek I Nolu Protokol'ün 51 / 3 maddesi ve Ek II Nolu Protokol'ün 13 / 3 maddesinde bu husus belirtilmiştir. Yine savaş dışı kalmış (*hors de combat*) savaşanlara karşı saldırılar da *jus in bello*'ya aykırılık teşkil eder. Kanundışı muharipler konusu ise *jus in bello*

¹¹⁹ McDonald, Avril; Bruha, Thomas; “Bombardment”,**Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition,Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012,prg.1,18

¹²⁰Detter, Ingrid; **The Law of War**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005,ss. 297-307

¹²¹ Henckaerts ;Doswald-Beck, **a.g.e.**,s.3

bakımından büyük bir tartışma konusudur. Bir silahlı çatışmada hangi kişilerin saldırıların hedefi haline getirilebileceği hususu, hedef olarak öldürmeler probleminin de bel kemiğini teşkil eder. Bu yüzden silahlı çatışmalar bağlamında kişilerin statülerini incelemek gerekmektedir.

1. Muharip(Combatant) ve Savaşçı(Fighters) Statüsü:

Jus in bello tarafından kabul edilen muharip statüsü altındaki kişiler şöyle sıralanabilir:

a)Çatışmanın tarafı olanın silahlı kuvvetleri ve bu kuvvetlerin parçasını teşkil eden milisler ve gönüllü birlikler

b)Altından sorumlu olan bir kişi tarafından yönetilen, uzaktan seçilebilen ayırt edici ve sürekli işaret sahibi olan ve açık bir biçimde silahını taşıyan, operasyonlarını savaş hukuku kural ve adetlerine göre yürüten diğer milis¹²² ve gönüllü birlikler(Üçüncü Cenevre Sözleşmesi 4(A)(2) maddesi)

c) bir '*levée en masse*'¹²³

Fakat muharip statüsünün uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalardaki görüntüsü değişmektedir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların Ortak 3. Madde ve Ek II Nolu Protokol'ündeki düzeninde muharipten bahsedilmemiştir. Ortak 3. Madde bakımından çatışmaya katılmayanlardan, Ek II Nolu Protokol bakımından ise sivillerden bahsedilmektedir. Bu yüzden uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar için savaşçı nitelmesini kullanmak daha uygun olur.¹²⁴ Savaşçılar buna göre Ek II Nolu Protokol'ün 1. maddesi bakımından devletin silahlı kuvvetleri,

¹²² Milis kuvvetler profesyonel askerlerden oluşmayan askeri veya yarı askeri nitelikte olan gruplardan oluşur ve silahlı kuvvetlere yardımcı olabilen birliklerdir. Bakınız. Gebhard, Julia; "Militias", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012, prg. 1

¹²³ '*levée en masse*' kurumu kökenini Fransız İhtilali'nden almış ve Üçüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 4 (A)(6) maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre yabancı silahlı kuvvetler tarafından ele geçirilmeye çalışılan topraklarda ani ve düzensiz bir biçimde silahlanan halka yani sivillere muharip statüsü verilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken yabancı silahlı kuvvetlerin işgalci statüsüne ulaşmamış olmasıdır. Colb, Robert; Hyde, Richard; **An Introduction to the International Law of Armed Conflicts**, Portland, Hart Publishing, 2008, ss. 198-199

¹²⁴ Otto, Roland; **Targeted Killings and International Law: With Special Regard to Human Rights and International Humanitarian Law**, Heidelberg, Springer, 2012, ss. 234-236

muhalif silahlı kuvvetler veya en azından maddede belirtilen düzeyde organize olmuş silahlı gruplardır¹²⁵. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar açısından, uluslararası silahlı çatışmalarda olduğu gibi savaşan tarafların yakalanmasında savaş esiri uygulaması yapılamayacak, savaşçılar yakalanan ülke hukukuna göre yargılanacaklardır.¹²⁶ Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmada kimin askeri hedef olacağı sorunu da yani savaşçı niteliğinin belirlenmesinde Ortak 3. Madde’de *a contrario* belirtilen muhasamata doğrudan katılma önem kazanmaktadır.¹²⁷ Uluslararası silahlı çatışmada sivil korumasının kaybı noktasında başvurulmuş muhasamata doğrudan katılmanın uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaşçı statüsünün belirlenmesinde kullanılıp kullanılamayacağı tartışma konusu olmuştur. Bazı yazarlar Ortak 3. Madde’den yola çıkarak muhasamata doğrudan katılmanın bu çatışmalarda savaşçıyı tarif ettiğini düşünmüşlerdir.¹²⁸ Bu görüş devlet güçlerinin ancak bir kişiyi doğrudan katılma sırasında hedef alabileceği ve bunu belirlemenin çoğu zaman imkansız olduğunu belirtmektedir. Onun yerine aktif katılma yaklaşımından çok savaşçı kriterinin belirlenmesinde grup üyeliği yaklaşımı önerilmektedir. “Mütemadi çatışma işlevi”(*continious combat function*) yaklaşımı kullanılarak uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda grup üyeliğine dayanan bir savaşçı/çatışmaya taraf olan silahlı grup anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bir silahlı grubun hazırlık, idare, çatışma işlevlerine süregelen bir katılım grup üyeliğini gösterir ve bunlar muhasamata katılan sivillerden ayrılırlar.¹²⁹ Fakat bu statü bazlı yaklaşım da sivil korumasının alanını daha da daraltabileceği

¹²⁵ II Nolu Ek Protokol 1.madde :“...toprakların belli bir bölümünde sürekli ve kararlaştırılmış askeri operasyonlar yürütmelerini sağlayacak ve bu protokolü uygulamalarına neden olacak derecede kontrol sağlamış diğer örgütlerin silahlı güçleri...”

¹²⁶ Cerone, John P.; “Status of Detainees in Non-International Armed Conflict, and their Protection in the Course of Criminal Proceedings: The Case of Hamdan v. Rumsfeld”, **ASIL Insights**,2006

¹²⁷ Sassoli, Marco; “Combatants”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**,online edition ,Ed. Rüdiger Wolfrum,,2012,pg. 37

¹²⁸ Otto, **a.g.e.**,ss. 238-239

¹²⁹ **Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law**, ICRC,(hazırlayan Nils Melzer),Geneva,2009,s. 34

hususı nedeniyle eleştirilmektedir.¹³⁰ Buna rağmen savaşçı statüsünün belirlenmesinde, savaşçı ile muhasamata katılan sivil arasındaki farkın ortaya konulmasında, uygun bir yaklaşımdır.

2. Kanunsuz Muharip Kavramı: Üçüncü Bir Kategori mi?

Yeni terörizmin özellikleri sivil ile muharip ayrımını sorgulanır hale getirmiş, yeni savaşlarda vurulacak hedeflerin belirlenmesi bu bakımdan da epey zor hale gelmiştir. ABD ve müttefiklerinin Taliban ve El Kaide'ye karşı açtığı savaş ve Afganistan'da yakalanan teröristlerin Guantanamo Üssü'ne sevki kanunsuz muharip(*unlawful combatant*) tartışmalarını alevlendirmiştir. ABD, Afganistan'da yakaladığı kişileri kanunsuz muharip olarak görmüş ve bu kişilerin savaş esiri statüsünden yararlanamayacaklarını belirtmişti. Yakalanan kişileri açıkça sivil veya muharip olarak görmeyen ABD'nin bu tavrı uluslararası alanda eleştirildi.¹³¹

Esasen kanunsuz muharip kavramı sözleşmesel *jus in bello*'da yer almamaktadır.¹³² Genellikle kanunsuz muharip kavramı, uluslararası silahlı çatışmalarda yetkisi olmadan muhasamata doğrudan katılan ve düşmanın eline geçtiğinde savaş esiri statüsünden yararlanamayan kişiler için kullanılmaktadır. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar muharip ve savaş esiri statüsü öngörmediği için bu çatışmalarda kanunsuz muharip tartışması söz konusu olmayacaktır.¹³³ Kanunsuz muharip olarak telakki edilenler muhariplerden farklı olarak yetkisiz bir biçimde muhasamata

¹³⁰ Bu tip bir eleştiri için bakınız. Corn, Geoffrey S.; Jenks, Chris; "Two Sides of the Combatant Coin: Untangling Direct Participation in Hostilities from Belligerent Status in Non-International Armed Conflicts", **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol.33, No.2, 2011, ss. 313-362

¹³¹ Öktem, Emre; **Terörizm: İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007, s. 123

¹³² Dörmann, Knut; "The Legal Situation of 'Unlawful/Unprivileged Combatant'", **International Review of the Red Cross**, Vol.85, No.849, 2003, s. 46

¹³³ Sassoli, Marco; "Query: Is There a Status of 'Unlawful Combatant'?", Richard B. Jaques (Ed.), **Issues in International Law and Military Operations**, Naval War College Press, Newport, 2006, s. 64

katıldıkları için yargılanabileceklerdir. ABD Yüksek Mahkemesi 1942 yılında verdiği *Ex Parte Quirin* davasında kanunsuz muhاریpler ile ilgili bu hususu belirtmişti.¹³⁴ Bu tarihten sonra özellikle terörizmle mücadele bağlamında ABD makamları kanunsuz muharip kavramını kullanmaya başlamışlardır.

Jus in bello'da iki bireysel statü bulunmaktadır: muhاریpler/savaşçılar ve siviller. Bu bakımdan kanunsuz muhاریpler üçüncü bir kategori teşkil etmezler. Solis'in belirttiği gibi kanunsuz muhاریpler yetkisi olmadan çatışmaya katılan sivilleri anlatmaktadır, yani sivillerin bir altkümesini teşkil eder.¹³⁵ Solis'in belirttiği bu husus doğrudur, fakat eksiktir denebilir. Kanunsuz muharip genellikle sivil nüfusun içine karışıp mücadele etmeyi seçen teröristler için kullanılmaktadır.¹³⁶ Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaşçı statüsü de kanunsuz muharip kavramı ile ilişki içindedir. Her iki kavramın dahilindeki kişiler, savaş esiri statüsünden yararlanamazlar ve yakalandıklarında yakalayan devletin iç hukukuna tabi olurlar. Kanunsuz muharip kavramı bu yüzden hem savaşçılarla hem de muhasamata doğrudan katılan sivillerle bağlantılı bir kavramdır. Fakat bu kavram sivil ve muharip/savaşçı dışında bir üçüncü kategori teşkil etmeyecektir.

C.Siviller ve Sivillerin Korunması

Sözleşmesel *jus in bello*'da sivillerin korunması konusu II. Dünya Savaşı'nın sivil kıyımı tecrübelerinin sonucu önem kazanmış ve 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nde sivillerin korunması ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. 1977 Ek Protokolleri de bu korumayı sağlamlaştırmıştır. Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nde siviller , "korunan kişi" tanımı üzerinden

¹³⁴ Rivkin,Jr. David B.; Casey, Lee A.; "The Use of Military Commissions the War on Terror", **Boston University International Law Journal**, Vol.24, 2006, s. 126

¹³⁵ Solis, **a.g.e.**,s. 208

¹³⁶ Detter, Ingrid; "The Law of War and Illegal Combatants", **The George Washington Law Review**, Vol.75, 2007, s. 1064

korunmaya çalışılmıştır. Bunun haricinde bu sözleşmede iki grup sivilden bahsedilmektedir.¹³⁷ Korunan kişilerin korunmaya dahil olması için hem çatışma hem de işgal durumunda savaşılan devletlerden birinin toprağında yer alması gerekmektedir.¹³⁸ I Nolu Ek Protokol'de ise böyle bir şarta yer verilmemiştir ve sivil korumasının etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. İkinci grupta ise Sözleşme'nin ikinci bölümüne göre korunacak kişiler, çatışmadaki ülkelerin tüm sivil halkıdır.

Muharip olmayan (veya uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma açısından savaşçı olmayan) herkese sivil, sivillerden oluşan insanlara da sivil halk denir.¹³⁹ Siviller, muharıpler gibi çatışmaya katılmaya yetkili değildirler ve savaştıkları için yargılanabilirler. Düşman tarafından yakalandıklarında savaş esiri statüsünden yararlanamazlar. Sivil dokunulmazlığı (civilian immunity)¹⁴⁰ sivillerin saldırıların hedefini teşkil edemeyeceği hususunu belirtir.¹⁴¹ Sadece sivil kişiler değil, sivil nitelikteki mallar da saldırının hedefini teşkil edemezler. Fakat aşağıda daha ayrıntılı olarak belirtileceği gibi siviller muhasamata doğrudan katıldıklarında sivil ayrıcalığını kaybederler. Burada önemli olan husus sadece savaş faaliyetine değil, doğrudan muhasamata katıldıklarında sivil ayrıcalıklarını yitirecekleridir.¹⁴² Örneğin savaş sanayisinde çalışmak muhasamata doğrudan katılma anlamına gelmemektedir. Burada çalışan siviller sivil ayrıcalığını korurlar. Fakat askeri bir tesiste çalışan siviller, meşru hedef olmamalarına rağmen tesis askeri hedef teşkil ettiği için bu tesis vurulduğunda ölebilirler veya yaralanabilirler. Bu kayıplar veya zararlar

¹³⁷Taşdemir, Hakan; “Uluslararası İnsani Hukukta Siviller(Sivillerin Korunması)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009, ss. 4-5

¹³⁸ Yamaner, Melike Batur; **Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması**, İstanbul, Arıkan Kitap, 2007, s. 43

¹³⁹ I. Nolu Ek Protokol madde 50.

¹⁴⁰ Sivil dokunulmazlığı konusu için bakınız. Primoratz, Igor(Ed.); **Civilian Immunity in War**, Oxford, Oxford University Press, 2007; Gardam, Judith Gail; **Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law**, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1993

¹⁴¹ Sivil dokunulmazlığı ilkesi Uluslararası Adalet Divanı tarafından jus in bello'nun ana ilkesi olarak zikredilmiştir. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, prg. 78

¹⁴²Kretzmer, David; “Civilian Immunity in War: Legal Aspects”, **Civilian Immunity in War**, Igor Primoratz(Ed.), Oxford, Oxford University Press, 2007, ss. 84-112

ölçülülük ilkesi bakımından kabul edilebilir nitelikte ise *jus in bello*'ya uygun olabilir.¹⁴³

D. Muhasamata Doğrudan Katılan Siviller ve Sivil Korumasının Kaybı

Sivil unsurlar yeni savaşlarda adeta savaş alanının ortasında yer almaktadırlar. Sivil kayıplar konvansiyonel savaşlara göre epey artma eğilimi göstermekte ve aynı oranda muhasamata(*hostilitiy*) katılan sivillerin sayısı da artmaktadır. Sivillerin “muhasamata doğrudan katılma”(direct participation in hostilities) meselesi *jus in bello*'nun son yıllarda en tartışma yaratan konularından birisidir. Siviller, hem uluslararası silahlı çatışma hem de uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma bakımından eğer muhasamata doğrudan katılırlarsa bu süre boyunca sivil korumasını kaybederler ve meşru bir hedef haline gelirler.¹⁴⁴

Muhasamata doğrudan katılma meselesi ve hangi durumlarda sivilin korumayı kaybettiği, yoruma açık bu alanda bir ikilem yaratmaktadır. Eric Christensen'e göre bu ikilem dar ve geniş yorumlamaya bağlı olası bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Müesseseyi dar yorumladığımızda teröristlere sivil halk içinde saklanmaya teşvik söz konusu olabileceken, geniş yorumladığımızda ise herhangi bir sivilin vurulma ihtimali artacak, sivillerin hedef alınmasının gerekçelendirilmesi kolaylaşacaktır.¹⁴⁵Bu yüzden gerçekten konuya hassas yaklaşmak gerekecektir, ki yorum meselesi hedef olarak öldürmeler bakımından kimin meşru hedef teşkil edeceğini belirleyecektir. Ayrıca konunun önemine binaen Uluslararası Kızılhaç

¹⁴³ Taşdemir, **a.g.e.**,s. 6

¹⁴⁴ Ek I. Nolu Protokol 51(3). madde: “Siviller, muhasamatta doğrudan yer almadıkları sürece bu bölüm ile sağlanan korumadan yararlanacaklardır.”,Ek II. Nolu Protokol 13(3). madde: “Siviller, doğrudan muhasamata katıldıkları süre dışında bu bölümde sağlanan korumadan yararlanırlar.”

¹⁴⁵Christensen, Eric; “The Dilemma of Direct Participation in Hostilities” ,**Journal of Transnational Law & Policy**, Vol.19,2, 2010,s.282

Komitesi, beş yıllık bir çalışmanın ürünü olarak uzmanların görüşlerine dayanan bir rapor yayınlamıştır.¹⁴⁶

Muhasamata doğrudan katılma müessesesi bakımından ilk önce müessesenin elementlerine bakmak gerekmektedir. Bu elementleri “muhasamat”, “doğrudan katılma” ve “muhasamata doğrudan katılma süreci/zaman kesiti” olarak sayabiliriz.

İlk olarak muhasamatın anlamını belirtmek gereklidir. Muhasamat(*hostility*) terimi sözleşmesel *jus in bello*'da silahlı çatışma(*armed conflict*) veya askeri operasyon(*military operation*) terimlerinden farklı anlamda kullanılmıştır. Muhasamat ne silahlı çatışma gibi geniş bir kavramdır ne de münferit bir askeri operasyon veya savaşma eylemi kadar dar bir kavramdır.¹⁴⁷ Sözleşmesel *jus in bello*'da muhasamat terimi çokça yer alsa da terimin açık bir tanımı verilmemiştir. Fakat terimin hiyerarşik olarak silahlı çatışma kavramının altında yer aldığı ve sivilin sadece silah kullandığı süreyi değil, silahı taşıdığı veya silahsız olarak da düşmanca eylemler içinde bulunduğu süreyi de kapsayan bir terim olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁸

İkinci olarak ele alacağımız doğrudan katılma elementinin daha karmaşık ve tartışmalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin raporunda hangi eylemin doğrudan katılma teşkil edeceği hususunda “zarar barajı” (*threshold of harm*) unsuru bir açıklama getirmektedir. Buna göre spesifik eylemin silahlı çatışmanın karşı tarafının askeri operasyonlarını veya askeri kapasitesini etkilemesi gerekmektedir ya da doğrudan saldırıya karşı korunan obje ve kişilerin ölümüne, yaralanmasına veya yok edilmesine sebebiyet vermesi lazım gelir.¹⁴⁹ Zarar barajı, her olayın özelliğine göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir husustur. Nils Melzer'in belirttiği gibi askeri bir zarar sadece askeri personeli

¹⁴⁶ Rapor 2009 yılında yayınlanmıştır ve uzman görüşlerine dayanarak raporu hazırlayan kişi Dr. Nils Melzer'dir. Rapor bu alandaki insancıl hukuk ve insan hakları hukuku çalışmalarına hız vermiştir ve bu çalışmaları etkilemiştir denebilir. **Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law**, ICRC, Geneva, 2009 ; Bundan böyle “DPH Guidance” olarak zikredilecektir.

¹⁴⁷ Otto; **a.g.e.**, ss. 274-276

¹⁴⁸ Yamaner, Melike Batur; **a.g.e.**, ss. 65-68; Yamaner kitabında “hostility” kelimesini Türkçe “düşmanca eylemler” olarak kullanmaktadır.

¹⁴⁹ **DPH Guidance**; s. 47

öldürme ve yaralama, askeri objelere zarar verme eylemleri olarak görülmemelidir, silahlı ve silahsız eylemler olarak askeri konuşlanmanın önlenmesi, sınırlandırılması veya askeri iletişimin kesilmesi, askeri personelin esir alınması, askeri objeler üzerinde etkin kontrol uygulanması gibi faaliyetler de askeri zarar kapsamına dahildir.¹⁵⁰

Üçüncü tartışılmalı element ise muhasamata katılma sürecidir, yani hangi zaman diliminde sivilin doğrudan saldırı hedefi olamaması ayrıcalığını kaybettiğidir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi raporu muhasamat için konuşlanmayı ve muhasamattan dönüşü de bütünsel bir biçimde doğrudan katılma olarak ele almıştır.¹⁵¹ Eğer konuşlanmayı gerektirmeyecek bir eylem söz konusu ise, bilgisayarla yapılabilen saldırılar gibi, ani hareketlere hazırlık eylemleri doğrudan katılma sayılacaktır.¹⁵² Süre konusunda tartışılan diğer nokta ise “döner kapı”(revolving door) yaklaşımıdır. Yani sivil korumasının doğrudan katılma eyleminde sona ermesi, ama hemen bu eylem bittiğinde geri gelmesidir. Fakat bu yaklaşım tarzı doğrudan katılan sivilleri hedef alma bakımından zorluklar yaratmakta ve bir kafa karışıklığına sebep olmaktadır.¹⁵³ Doğrudan katılma eylemi sürecine bütüncül bir yaklaşımla bakmak daha yerinde olabilecektir. Çünkü görünüşte biten eylem, başka bir eylemin başlangıcı olabilir. Fakat bu durumda tamamen terk edilmiş bir savaşma eyleminden sonra sivillerin hedef alınması hem *jus in bello* hem de yaşam hakkının ihlali olacaktır. Bu nedenle olayın koşullarına göre ve dikkatli bir araştırma yapılması askeri makamların sorumluluklarından birisidir.

Muhasamata doğrudan katılmanın uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar bağlamında “mütemadi çatışma işlevinden”¹⁵⁴(*continious combat function*) ayrılması gerekmektedir. Mütemadi çatışma işlevi kavramının geliştirilmesi, terörist grupların “gündüz külahlı gece silahlı” dolaşmaları

¹⁵⁰ Melzer, Nils; “Civil Participation in Armed Conflict”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012, prg. 11

¹⁵¹ **DPH Guidance**; s. 67

¹⁵² **DPH Guidance**; s. 68

¹⁵³ Boothby, Bill; “ ‘And For Such Time As’: The Time Dimension to Direct Participation in Hostilities”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol.42, 2010, ss. 753-757

¹⁵⁴ Mütemadi çatışma işlevi sözleşmesel *jus in bello*’da yer almamaktadır, DPH Guidance’da oluşturulmuştur.

durumu dolayısıyla sadece silahlı olduklarında muhasamata katıldıkları ve bu süre boyunca sivil korumasını kaybetmeleriyle askeri hedef haline gelebilecekleri, fakat bu belirlemenin ve ayarlamamanın her zaman yapılmasının çok zor olması nedenine dayanır. Böylece mütemadi çatışma işlevi gören kişiler sadece silah taşıdığı dönemlerde değil, bu işlevi yerine getirdikleri süreç boyunca hedef alınabilmektedir. Ortak 3. Madde’de bahsedilen silahlı gruplar “kimlik kartları” ile sivillerden ayrılmazlar, eylemleri ile bir grup teşkil ettikleri anlaşılır.¹⁵⁵ Mütemadi çatışma işlevi gören kişiler bu bakımdan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda savaşçı statüsünde yer alabilir ve muhasamata katılan sivillerden ayrılırlar. Eğer kişiler silahlı gruba süregelen bir katılım içindeyseler ve eylemleri grup adına yapılıyorsa bu bir mütemadi katılım teşkil eder.¹⁵⁶ Buna eylemlerin organizasyonu, planlanması, uygulanması faaliyetleri girer. Hatta bu eylemleri yapan kişi sıcak çatışmaya girmese bile grubun bir üyesidir ve hedeftir. Yani grup bazında üyeliğin belirlenmesinde muhasamata doğrudan katılma müessesesi kullanılmıştır denebilir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda bu tip çatışmanın tarafı devlet-dışı aktörlerin silahlı gruplarının üyeleri, mütemadi çatışma işlevi kavramı yardımıyla belirlenerek, bu fonksiyonlarını sürdürdükleri sürece askeri hedef teşkil etmeye devam edeceklerdir. Tabiidir ki bu durumu sivil korumasının kaybı meselesinden ayrı düşünmek gerekir. Ayrıca grup üyeliği meselesindeki mütemadi katılmanın her zaman eylem içinde olunması anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Eğer kişi kendi kararıyla silahlı grubun operasyonel faaliyetinin sürdürülmesine grubun amaçlarını makul düzeyde bilerek katkı sağlıyorsa silahlı grubun üyesi olarak görülmelidir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Solis, **a.g.e.**, s. 206

¹⁵⁶ **DPH Guidance**, s. 34

¹⁵⁷ David McBride, “Who is a Member? Targeted Killings Against Members of Organized Armed Groups”, **Australian Yearbook of International Law**, Vol.30, 2012, ss.89-90

II.İNSAN HAKLARI VE HEDEF ALARAK ÖLDÜRMELER

A.Yaşam Hakkı ve Sınırları

Yaşam hakkı, insan hakları içinde en kutsal yere sahiptir. Çünkü bu hak korunmadığı sürece, yani insan var olmadığı müddetçe, diğer hakların yerine getirilmesi veya çiğnenmesi bir şeyi değiştirmeyecektir. Yaşam hakkı önemine binaen önemli çoğu insan hakları sözleşmelerinde yer almıştır¹⁵⁸ ve *jus cogens* olduğu noktasındaki kabul kuvvetlenmektedir. Bu insan hakları sözleşmelerine baktığımızda genel olarak ortak nokta insanın keyfi olarak yaşamına son verilemeyeceğinin belirtilmesidir. Aslında “keyfi olarak son verilememe” hususu yaşam hakkının işkence yasağı gibi mutlak bir hak olmadığını göstermektedir.¹⁵⁹

Yaşam hakkı herhangi bir kişinin öldürülmediği durumlar bakımından da ihlal edilmiş olabilir. İhlal için mutlaka bir insanın ölmesi gerekmez.¹⁶⁰ Örneğin polisin rastgele ateşinden kurtulan mağdurun veya devletin bir güvenlik görevlisinin kasıtlı olarak öldürme teşebbüsünden sağ çıkan kişinin durumunda bu durum söz konusu olur. Yaşam hakkı devlete sadece negatif

¹⁵⁸ Evrensel İnsan Hakları Bildirisi(1948) madde 3: “Herkes, yaşam, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir.”;Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi(1966) madde 6/1: “Her insan, doğumla kazandığı yaşam hakkına sahiptir. Bu hak, yasa ile korunacaktır. Hiç kimse yaşamından keyfi olarak yoksun bırakılamayacaktır.”; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi(1950) madde 2: “1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz: a) Bir kimsenin yasa dışı şiddetle karşı korunmasının sağlanması, b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme, c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması”; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi(1969) madde 4/1: “Her insan yaşamına saygı gösterilmesine hak sahibidir. Bu hak, genel olarak gebelik başlangıcından itibaren yasa ile korunacaktır. Hiç kimse yaşamından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.”; Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi(1981) madde 4: “İnsan varlığı dokunulamazdır. Her insan yaşamına ve bütünlüğüne saygı gösterilmesine yetkilidir. Hiç kimse keyfi olarak bu haktan mahrum bırakılamaz.”

¹⁵⁹Jayawickrama, Nihal; **The Judicial Application of Human Rights Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 244

¹⁶⁰Kaelin, Walter; Künzli, Jörg; **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford, Oxford University Press, 2009, s.275

bir yükümlülük yüklememekte, pozitif yükümlülükler de getirmektedir. Kişilerin devlet makamlarının eylemleri sonucu kaybolmasının önlenmesi, bebek ölümlerinin azaltılması bu tip pozitif yükümlülükler örnek verilebilir.¹⁶¹

Kişinin yaşam hakkı, özellikle bu kişi başkalarının yaşam hakkını tehlikeye soktuğunda bazı sınırlara çarpmış olur. Örneğin bir kişi, karşısındakine silah çekerse bireysel meşru müdafaa çerçevesinde öldürülebilir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında bazı hallerde gerçekleşen ölümlerin yaşam hakkını ihlal etmeyeceği düzenlemiştir. Bazı hallerde devlet güçleri kuvvet kullanımına gidebilecektir. Pek tabiidir ki, yaşam hakkına getirilen bu istisnanın dar yorumlanması gerekir. Fakat başkalarının hayatlarını tehlikeye atan veya bu insanların hayatlarına son veren kişiler karşısında, diğer insanların yaşam haklarının korunması hususu öncelik teşkil eder. Hukukun temel prensiplerinden birisi, herkesin kendi davranışından sorumlu olmasıdır.

Terörizmle mücadelede pek çok kez devlet güçleri, *jus in bello* uygulansın veya uygulanmasın, öldürücü güç kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Terörizme karşı mücadelede *jus in bello*'nun uygulandığı durumlarda dahi insan hakları hukuku uygulanmaya devam edecektir.¹⁶²

Terörizmle mücadele bakımından yaşam hakkının ihlali olarak görülemeyecek hedef olarak öldürme pratikleri açısından en başta belirtmemiz gereken husus, hedef olarak öldürme fiili olarak görülecek pratiğin, planlamadan sadece ani meşru müdafaa veya başka bir yasal nedenin olduğu haldeki öldürmelerden ayrı görülmesi gerektiğidir.¹⁶³ Hedef olarak öldürmeler, devlet güçlerinin belli bir oranda bir kişiyi hedef almayı planlamasını öngörür. Bu bakımdan yaşam hakkının sınırları çerçevesinde inceleme alanımız ani öldürmeler dışında, belli bir plan dahilinde belirlenmiş kişilerin öldürülmesi olaylarıdır.

¹⁶¹ Weissbrodt, David; De La Vega, Connie; **International Human Rights Law: An Introduction**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2007, s. 38

¹⁶² *Jus in bello* ve insan hakları hukukunun paralel uygulanması hakkında bakınız. Albayrak, Gökhan ;“Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda İnsan Haklarının Korunması”, **Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları**, (Ed.)Murat Saraçlı, Ankara, Bingbang Yayınları, 2012, ss.73-86

¹⁶³ Nolte, Georg; “Targeted Killing”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012, prg.1

Yaşam hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde¹⁶⁴ olduğu gibi derogasyon kabul etmeyen, fakat istisnai durumlar öngörülen bir haktır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2(2). maddede bu istisnalar gösterilmiştir. “Mutlak zorunluluk” kriterinin yerine getirilmesi şartıyla, bir kimsenin hukuk dışı şiddete karşı korunması, bir kimsenin hukuki yakalanmasının sağlanması ve bu kişi tutuklu haldeyse kaçmasının önlenmesi, hukuka uygun olarak bir isyan veya ayaklanmanın bastırılması bu istisnai sebepleri teşkil eder. İnsan hakları hukuku açısından hedef alarak öldürmeler bu istisnai sebepler içerisinde gerçekleştirilirse hukuki olarak görülecektir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2(2). maddedeki sayılan nedenler kasten insan öldürme yetkisi verildiği şeklinde okunamaz, sadece sayılan durumlarda mutlak gereklilik ve ölçülülük kriterleri yerine getirilmişse yaşam hakkının ihlal edilmiş sayılmayacağı belirtilmiştir. Kasıtlı bir biçimde öldürmeye yönelik güç ancak ekstrem durumlarda ve son çare olarak kullanılabilir ve bu koşullar yoksa devlet güçleri tarafından kasıtlı insan öldürme, silahlı çatışma durumları dışında, yaşam hakkının ihlali olur.¹⁶⁵

B.Ülkedışı Hedef Alarak Öldürme Operasyonları Bakımından İnsan Hakları Sözleşmelerinin Uygulanırlığı ve Yaşam Hakkı

Hedef alarak öldürmelerin genelde operasyonu gerçekleştiren devletin ülkesinin dışında gerçekleşmesi nedeniyle, devletin bu fiilleri dolayısıyla insan hakları sözleşmeleri ile bağlı olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında devletin başka ülkelerdeki askeri varlığı dolayısıyla Sözleşme'nin pek çok kez ülkedışı uygulanır

¹⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 15. madde: “1.Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir. 2.Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.”

¹⁶⁵ Kaelin; Künzli, **a.g.e**, ss. 276-277

olduğuna karar verilmiştir. Bu bakımdan Mahkeme'nin *Loizidou v. Turkey*, *Banković and Others v. Belgium and Others*, *Issa and Others v. Turkey*, *Al-Skeini and Others v. United Kingdom* davalarındaki kararlarına bakmak, Mahkeme'nin ölkedışı uygulanırılık konusundaki tutumunu anlamamız için yararlı olabilir.

*Loizidou v. Turkey*¹⁶⁶ davasında Mahkeme, ölkedışılık noktasında Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'taki fiilleri bakımından bir ölkede üzerinde etkin kontrol uygulanıp uygulanmadığına odaklanmıştır. Mahkeme, Türk ordusunun Kuzey Kıbrıs'taki varlığını değerlendirek hukuki veya hukuki olmayan bir biçimde askeri bir etkin kontrol durumunda, Sözleşme'nin ölkedışı uygulanırılığına hükmetmiştir.¹⁶⁷

Banković and Others v. Belgium and Others davası Mahkeme'nin Sözleşme'nin 1. maddesindeki¹⁶⁸ yetki alanı kavramını derinlemesine incelediği bir davadır. Mahkeme davada ilk olarak, Sözleşme'nin bütün dünyada uygulanır bir halde bulunmadığını, taraf devletlerin hukuksal alanında(*espace juridique*) uygulanacağını belirtmektedir.¹⁶⁹Ölkede dışında diplomatik görevler veya devletin gemisi veya uçağındaki faaliyetler dışında, Mahkeme Sözleşme'nin ölkedışı uygulanırılığı hakkında sınırlayıcı bir tutum izlemiştir, etkin kontrol kriterini devletin kamu otoritesinin bazı formlarını uyguladığı durumlar için ele almıştır.¹⁷⁰

*Issa and Others v. Turkey*¹⁷¹ davasında Mahkeme daha önceki içtihatlarına atıf yaparak, 1. maddedeki yetki alanı kavramının tarafların ölkede sınırlarına indirgenemeyeceğini, istisnai durumlarda tarafların ölkedışı uygulamalarının yetki alanı kavramı içinde değerlendirilebileceğini

¹⁶⁶ ECHR, The Case of *Loizidou v. Turkey*, Application no. 15318/89, 18 December 1996

¹⁶⁷ Deutsch, Ulrike; "Loizidou Case", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012, prg. 5

¹⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 1: "Yüksek Sözleşmeciler Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar."

¹⁶⁹ Steinort, Charlotte, "Bankovic Case", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012, prg. 18

¹⁷⁰ Steinort, a.g.m., prg. 20

¹⁷¹ ECHR, The Case of *Issa and Others v. Turkey*, Application no. 31821/96, 16 November 2004

belirtmiştir.¹⁷² Fakat yine de Mahkeme, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta önemli sayıda ordu ile bulunmasına rağmen tüm bölgenin etkin kontrolünü sağlamadığına hükmetmiştir.¹⁷³ Bu dava bakımından kısa süreli önemli bir askeri varlığın etkin kontrol sonucuna yol açmayacağı vurgulanmıştır.

*Al-Skeini and Others v. United Kingdom*¹⁷⁴ davasında Mahkeme, Birleşik Krallık askerlerinin 1 Mart 2003 ile 28 Haziran 2004 tarihleri arasında Irak'ın güney doğusundaki Basra şehrinde gerçekleştirdiği operasyonlarda gerçekleşen sivil ölümleri hakkında yeterli soruşturma yapılmadığı nedeniyle Birleşik Krallık'ın yaşam hakkı ile ilgili hükmü ihlal ettiği sonucuna varmıştır. Mahkeme bu tarihler arasında Birleşik Krallık'ın ABD ile beraber Irak Geçici Yönetimi kurulana kadarki zaman diliminde bahsedilen bölgeyi de kapsar biçimde kamu gücü kullandığını belirtmiştir.¹⁷⁵

İnsan hakları sözleşmelerinin ülkedışı uygulanması Uluslararası Adalet Divanı'nın *Duvar* danışma görüşünde de değinilen bir husustur. Danışma görüşünde İsrail'in "İşgal Atındaki Filistin Toprakları" üzerinde inşa etmekte olduğu duvarın yol açtığı hukuksal sorunlar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Uluslararası Adalet Divanı'na sorulmuştur.¹⁷⁶ Danışma görüşünde Uluslararası Adalet Divanı pek çok hususu değerlendirmenin yanı sıra insan hakları sözleşmelerinin ülkedışı uygulanması meselesine de değinmiştir. Divan, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ndeki İsrail'in yükümlülüklerinin işgal ettiği topraklarda uyguladığı etkin kontrol nedeniyle bu toprakları İsrail'in yetki alanında görüleceğini belirtmiştir.¹⁷⁷ Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 2. maddesinde ülkedışı uygulama

¹⁷² ECHR, The Case of Issa and Others v. Turkey, Application no. 31821/96, 16 November 2004, prg. 68

¹⁷³ ECHR, The Case of Issa and Others v. Turkey, Application no. 31821/96, 16 November 2004, prg. 75

¹⁷⁴ ECHR, The Case of Al Skeini and Others v. The United Kingdom, Application no. 55712/07, 7 July 2011

¹⁷⁵ ECHR, The Case of Al Skeini and Others v. The United Kingdom, Application no. 55712/07, 7 July 2011, prg. 149

¹⁷⁶ Danışma görüşü hakkında geniş bilgi için bakınız. Çağırın, Mehmet Emin; " 'Filistin Duvarının' Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanı'nın İstişari Mütalaası", **Akademik Orta Doğu**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2006, ss. 56-76; Denk, Erdem; "Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 3, 2004, ss. 151-173

¹⁷⁷ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, ICJ Reports, Advisory Opinion, 2004, prg. 110, 111

husussu kapalı bir biçimde belirtilmektedir.¹⁷⁸ Divan'ın daha önce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından oluşturulan etkin kontrol kriterine bağlı kaldığı söylenmelidir.

Yukarıda belirttiğimiz iki uluslararası yargı organının haricinde Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu'nun *Saldano v. Argentina* ve *Coard v. United States* davalarında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin(1969) ülkedışı uygulanması konusuna değinmiştir. *Saldano v. Argentina* (1998) davasında Komisyon ABD'de idam sırasını bekleyen Saldano'nun durumu dolayısıyla Arjantin devletinin vatandaşı üzerinde herhangi bir şekilde otorite veya kontrol uygulayamamasını belirterek kişiye dayalı bir yetki alanından bahsederken, *Coard v. United States* (1999) davasında ABD'nin Grenada'daki askeri varlığı bakımından değerlendirilmesinde mağdurun vatandaşlığı veya bulunduğu alandan ziyade ülkedışı uygulama bakımından devletin yükümlülüklerinin kendi otorite ve kontrolüne bağlı kişilerin hakları dolayısıyla doğduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹ Burada da etkin kontrol kriterine benzer bir biçimde devletin otorite ve kontrol kullandığı durumlara atıf yapılmaktadır.

Genel olarak uluslararası yargı organlarının belirttiği husus insan hakları sözleşmelerinin devletin ülkedışı uygulamaları bakımından ancak o devlet ülkedışında etkin kontrol uyguladığı, otorite veya kontrol kullandığı alandaki kişi söz konusu olduğunda uygulanabileceğidir. Hedef olarak öldürme operasyonları bu tip alanda gerçekleşiyorsa insan hakları sözleşmelerinin uygulanması (özel olarak sözleşmelerde yer alan yaşam hakkının uygulanması) açısından bir sorun olmaz. Ancak ABD'nin Yemen'de, Somali'de, Pakistan'da gerçekleştirdiği operasyonlar bakımından olaya baktığımızda söz konusu olan topraklar yukarıda belirttiğimiz tipten alanlar değildir. Bu alanlar bakımından hedef olarak öldürme operasyonlarında bu

¹⁷⁸ Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi 2(1) madde: "Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve yargı yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt eder"

¹⁷⁹ Milanovic, Marco; **Extraterritorial Application of Human Rights Treaties**, Oxford, Oxford University Press, 2011,ss. 180-181

yüzden etkin kontrol modeline sıkı sıkıya bağlı kalındığı takdirde insan hakları sözleşmelerinin uygulanması zor gözükmektedir.¹⁸⁰ Fakat Walter Kaelin ve Jörg Künzli'ye göre, devletin sorumluluğu hukukunun isnat kurallarına uygun olarak yetki alanının varlığı devlet ajanlarının bir kişi veya durum üzerinde kontrol uyguladığı zamanlarda da doğabilir.¹⁸¹ İnsan Hakları Komitesi'nin 1981 yılında *Lopez Burgos v. Uruguay* ve *Celiberti de Casariego v. Uruguay* davalarında da polis baskını veya diğer devletin güç kullandığı durumlarda münferit eylemlerin de ülkedışı uygulama için yeterli olduğuna karar verilmiştir.¹⁸² Bu durum *Bankovic* davasındaki hükümden epeyce ayrılık teşkil eder.

Tüm bunların yanında uluslararası toplum tarafından geniş kabul görmüş, pek çok temel insan hakları belgelerinde yer alan yaşam hakkı, bir uluslararası örf ve adet kuralı olarak¹⁸³ devletin ülke dışındaki eylemlerinde de devleti sınırlandıran bir norm teşkil eder. Böylece yaşam hakkı etkin kontrol kriterinden daha geniş bir ülkesel uygulama alanına sahiptir. İnsan hakları sözleşmelerinin uygulanmasının kabul edilmediği durumlarda dahi yaşam hakkı normu uygulanma kabiliyetine sahip olacaktır. Bu açıdan hedef alarak öldürme operasyonlarının genellikle İHA'lar ile gerçekleştirildiği, bunun ise bazı uluslararası yargı kararlarında ortaya konan etkin kontrol, kamu gücü kullanma gibi kriterlere uymasa bile uluslararası örf ve adet kuralı niteliğinde olan yaşam hakkının hedef alarak öldürme operasyonlarında ihlal edilebileceğini belirtebiliriz.

C.Bireysel Meşru Müdafaa ve Hedef Alarak Öldürme İlişkisi

Özel(bireysel) meşru müdafaa hukukta, yasal olmayan bir saldırıya karşı, bu saldırının muhtemel etkilerini bertaraf etmek için gerçekleştirilen

¹⁸⁰ Milanovic, **a.g.e.**,ss. 120-121

¹⁸¹ Kaelin; Künzli, **a.g.e.** , s. 138

¹⁸² Kaelin; Künzli, **a.g.e.**, s. 139

¹⁸³ Yaşam hakkı bir uluslararası örf ve adet kuralı olmanın yanı sıra, pek çok çalışmada *jus cogens* norm olarak da belirtilmektedir.

esaslı ve makul bir güç kullanımı olarak tanımlanır.¹⁸⁴ Meşru müdafaa bir hukuka uygunluk nedeni teşkil eder. Haksız bir saldırıya karşı makul bir savunma eylemi söz konusudur. Bugünkü hukuk sistemlerinde meşru müdafaanın düzeninde dört ortak özellik görünmektedir. Bir meşru müdafaa eyleminde aciliyet, gereklilik, ölçülülük ve bir saldırıyı defetme kastı kriterleri aranır.¹⁸⁵ Bazen insanlar hayatta kalmak için normalde hukuka aykırı olarak kabul edilebilecek eylemler yapmak zorunda kalırlar. Hukuk bu tip davranışları mazur görmüştür. Meşru müdafaa müessesesi de böyle bir niteliği arz eder. Örneğin dağda teröristle karşılaşan devlet güçleri hem (eğer böyle bir kanun hükmü varsa) kanunun verdiği yetkiye dayanarak ve hem de daha acil ve öncelikli bir şekilde kendini muhtemel bir saldırıya karşı savunmak için teröristi hedef alıp vurabilir. Burada önemli olan husus, yukarıda belirttiğimiz aciliyet kriterinin içeriğidir. Hangi vakit kişi meşru müdafaaya girişebilecektir. Genellikle hukuk sistemleri başlamış ya da süren bir saldırı dışında, muhtemel bir saldırı durumunu da aciliyet kriteri bakımından haksız saldırı sayılması için olanaklı görmektedir.¹⁸⁶ Hedef olarak öldürmenin, meşru müdafaa çerçevesinde gerçekleşmesi olasılıkları da bu bakımdan mevcuttur. Terörizmle mücadele eden devlet güçleri öldürücü kuvvet kullanma yoluna giderken, sadece mesleklerini yerine getirmezler. Karşılarında kendilerine muhtemel olarak saldırabilecek hedefler bulunmaktadır. Kendilerine karşı muhtemel öldürücü güç kullanabilecek hedefler, çoğu zaman yakalamaya elverişli olmazlar. Yakalamak mümkün ise bu hedefe öldürücü güç kullanmak, meşru müdafaanın gereklilik ve ölçülülük kriterlerini ihlal edecektir. Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadelesinde bu tip durumlar sıklıkla yaşanmaktadır. Çatışmaya giren devlet güçleri hem terör ile mücadele etmektedir hem de kendi hayatlarını sürdürme amacı içerisindedirler. Böylece, meşru müdafaa ile terörizmle mücadele birbiriyle ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşru müdafaa durumunda terörist hedefin belirlenmesi ya ani bir belirlemedir ya da daha önce belirlenen

¹⁸⁴ Sangero, Boaz **Self-Defence in Criminal Law**, Oxford, Hart Publishing, 2006, s. 2

¹⁸⁵ Fletcher, George P. **Basic Concepts of Criminal Law**, New York, Oxford University Press, 1998, s. 133

¹⁸⁶ Frister, Helmut; **Strafrecht: Allgemeiner Teil**, Verlag C.H. Beck, München, 2009, s. 191,192

hedefin vurulmasında bir meşru müdafaa durumu ortaya çıkabilir. Yani teröristle karşılaşan devlet güçleri meşru müdafaa durumuna geçtiklerinde teröristin ferdi olarak hedef alınmasına karar verebilirler veya daha önce belirlenen teröristin yakalanmasında veya hedef alınmasında meşru müdafaa sınırları içine girip terörist hedefi vurabilirler. Bu tip istisnai durumlarda da hedef olarak öldürme, bireysel meşru müdafaa hukuki nedenine dayanabilir. Fakat belirtmek gerekir ki, ani olarak girilen meşru müdafaa hallerindeki öldürmeler hedef olarak öldürme teşkil etmezler. Hedef olarak öldürme için belli bir süre planlama gerekir. Hedef olarak öldürmelerin bu nedene dayanması nadir görülür. Fakat bu süre uzun bir süre olmak zorunda değildir. Aşağıda *McCann and Others v. The United Kingdom* davasında görüleceği üzere bir teröristi yakalamak veya şartlar oluştursa öldürmek için yola çıkılan bir operasyon sonucu meydana gelen ölümler gibi olaylar açısından da bireysel meşru müdafaadan söz edilebilir.¹⁸⁷

D.Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ve Devlet Güçleri Tarafından Öldürücü Güç Kullanılması

Devlet güçleri terörizme karşı mücadele bağlamında öldürücü güç kullanmak durumunda kalabilmektedirler. Çoğu durumda devlet, iç çatışma derecesine ulaşabilen mücadelesindeki operasyonlarını kolluk faaliyeti olarak addetmekte, teröristleri de adi bir suçlu olarak görmektedir.¹⁸⁸ Kolluk faaliyeti kapsamında görülebilecek operasyonlarda polisler dışında, askerler de hizmet vermektedir.

¹⁸⁷ Meşru müdafaa durumlarında bazen sınır heyecan nedeniyle de aşılabılır ve hukuk genellikle bu durumları da mazur görebilir. Örneğin Türk Ceza Kanunu'nun 27. maddesinin ikinci fıkrasında "Meşru müdafaada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez." ifadeleriyle bu durum düzenlenmiştir.

¹⁸⁸ Doswald-Beck, Louise; **Human Rights in Times of Conflict and Terrorism**, New York, Oxford University Press, 2011, s. 164

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde, devletlerin terörizmle mücadelesi kapsamında yaşam hakkı, işkence yasağı, adil yargılanma hakkı ihlalleri gündeme getirilmiştir. Devlet güçlerinin öldürücü güç kullandığı davalar da Mahkeme'nin önüne gelmiş ve yaşam hakkı bu bağlamda tartışılmıştır. Yaşam hakkı ve öldürücü güç kullanımı bakımından en önemli davalar olan *McCann and Others v. The United Kingdom* ve *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia* davalarını incelemek yerinde olacaktır.

*McCann and Others v. The United Kingdom*¹⁸⁹ davası devlet güçlerinin öldürücü güç kullanmasının yaşam hakkı bağlamında tartışıldığı en önemli ve en çok zikredilen davalardan birisidir. Ayrıca insan hakları hukuku ve hedef olarak öldürme olarak görebileceğimiz fiiller arası ilişkiyi ortaya koyan bir davadır. Dava İngiliz askerlerin Cebelitarık'ta 6 Mart 1988 tarihinde üç IRA(*Irish Republican Army*) teröristini öldürmeleri olayı ile ilgilidir. İstihbarat, teröristlerin 8 Mart 1988 tarihinde Cebelitarık'ta İngiliz askeri töreninde arabayla bombalı saldırı düzenleyecekleri yönündedir. Teröristler İspanya'da teşhis edilmiş fakat Cebelitarık'ta yakalanmaları planlanmıştır. Anti-terör operasyonu için İngiliz Özel Askeri Birliği'nden askerler görevlendirilmiş olup, askerler teröristlerin silahlı olduğu, radyo frekansı ile uzaktan kumanda edilebilen bomba düzeneğinin araçlarına yerleştirilmiş olabileceği hakkında briefing almışlardır. Operasyonda polis yetkileri askeri birliklere terk edilmiştir. Teröristlerin silahlı oldukları düşünüldüğü için askerlere öldürücü güç kullanılabilecekleri söylenmiştir. McCann, Farrell ve Savage adlı teröristlerin yakalanma operasyonuna girildiğinde, her birinin yakalanma anında şüpheli davranış sergiledikleri ve silah veya bomba kullanabilecekleri sanısıyla askerler tarafından öldürücü güç kullanılmıştır. Eylem bittiğinde ise teröristlerin üstünde veya arabalarında bir silaha rastlanmamıştır. Bulunan bombalı araç ise İspanya'nın Malaga kentindedir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ ECHR, *McCann and Others v. The United Kingdom*, Application no. 18984/91, 27 September 1995

¹⁹⁰ Cameron Jain; "McCann Case", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

Mahkeme, kararında devletin öldürmeye yönelik güç kullanılabilecek operasyonlar için devlet güçlerini operasyon hakkında bilgilendirmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹¹ Dava bakımından Mahkeme'ye göre yetkililerin askerlere üç teröristi öldürmeye yönelik ima veya işarette bulunduğu dair bir teşvik veya delil yoktur ve tasarlanmış bir öldürme mevcut değildir.¹⁹² Fakat pek tabiidir ki, davada belirtildiği gibi silahlı oldukları düşünülen teröristlerin öldürülmesi seçeneği de belli şartlarda operasyonun içindedir. Bu çerçevede Mahkeme, belli şartlarda öldürücü güç kullanılmasının hukuki olacağını belirtmektedir:

*“Mahkeme, Sözleşme'nin 2(2). fıkrasında sayılan amaçlardan birine göre daha sonra yanlışlığı ortaya çıkmasına rağmen, sağlam gerekçeler nedeniyle o sırada geçerli olduğu sanılan samimi bir inanca dayanması halinde, devlet görevlileri tarafından güç kullanılmasının haklı görülebileceğini düşünmektedir.”*¹⁹³

Fakat Mahkeme, operasyonun hazırlanma ve yürütülme şekli bakımından yaşam hakkının ihlal edildiği sonucuna varmaktadır.¹⁹⁴ Operasyonda bir özen eksikliği bulunmaktadır, yoksa öldürme eylemleri herkesin yasadışı şiddete karşı korunması doğrultusunda mutlak zorunluluk kriterini yerine getirmektedir.¹⁹⁵

*Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*¹⁹⁶ davasında Mahkeme, 1999'un sonbaharında Rusya'da Çeçen silahlı güçleriyle Rus ordusunun çatışması bakımından silahlı çatışma alanlarındaki çatışmadan etkilenen davacıların yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı ihlali iddialarını değerlendirmektedir. Davada, başvuranlar çatışma alanı olan Grozni şehrini

¹⁹¹ ECHR, *McCann and Others v. The United Kingdom*, Application no. 18984/91, 27 September 1995, prg. 151

¹⁹² ECHR, *McCann and Others v. The United Kingdom*, Application no. 18984/91, 27 September 1995, prg. 180 ve 184

¹⁹³ ECHR, *McCann and Others v. The United Kingdom*, Application no. 18984/91, 27 September 1995, prg. 200

¹⁹⁴ ECHR, *McCann and Others v. The United Kingdom*, Application no. 18984/91, 27 September 1995, prg. 213 ve 214

¹⁹⁵ Karakaş, Işıl; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşam Hakkı: ‘Mc Cann’ dan ‘Kaya’ ve Ötesine”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı. 1, 2002, ss. 63, 64

¹⁹⁶ ECHR, *Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia*, Application nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00, 24 February 2005

terk etmek üzere yola çıkmışlar, fakat çıkış yolunda devlet görevlilerinin yolu kapattığını görmüşlerdir. Oluşan konvoy nedeniyle geri dönmek de mümkün olamamıştır. Görevliler konvoydakilere yolun o gün açılmayacağını ve geri dönmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Dönüşün çok yavaş gerçekleştiği sırada uçaklar konvoyu füze saldırısı düzenlemişlerdir. Hükümete göre yapılan saldırılarda Kamaz marka kamyonlardaki savaşçılar hedeflenmiştir ve hükümet ayrıca yapılan saldırıda sivil kişilerin öldüğünü ve yaralandığını, sivil nitelikteki mallara zarar geldiğini kabul etmiştir.¹⁹⁷ Fakat hükümet pilotların sivillere zarar verme kasdına sahip olmadıklarını iddia etmektedir. Mahkeme, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün olaylar hakkındaki raporundan da bahsetmektedir. Raporda Ortak 3. Madde ve II Nolu Protokol'ün olayda uygulanacağını, sivil-savaşçı ayırt etmeyen saldırıların *jus in bello*'ya aykırı olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁸ Mahkeme pek çok defa belirttiği gibi yaşam hakkının, işkence yasağı ile beraber demokratik toplumların temel değeri olduğunu söylemiştir. Ayrıca kuvvet kullanmada yaşamı riske edebilecek tehlikelerin minimize edilmesini gerektiğini belirtmiştir. Başvuranlar da Ortak 3. Madde'ye gönderme yaparak ayırım gözetmeyen hava bombardımanının *jus in bello*'ya aykırı olduğunu iddia etmektedir.

Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. madde 2. fıkrada belirtilen istisna hallerinin Çeçen illegal silahlı ayaklanmacılara yönelik uygulanabileceği hususunu kabul etmektedir. Devletin kontrolünü ele almak için öldürücü kuvvet kullanılabilir. Fakat Mahkeme elde bulunan kanıtlardan buna yönelik makul bir saldırının gerçekleşmediği kanısındadır. Rus hükümeti her ne kadar saldırısında meşru bir amaç gözetiyorsa da, sivil kayıplar için yeterli önlemleri almadığı için yaşam hakkını ihlal etmiştir.¹⁹⁹ Davada hükümet Çeçen silahlı güçlerin hedeflendiğini ve bunun hakkında kendilerinin istihbaratının olduğunu belirtmektedir. Eğer ölçülülük, saldırı önlemleri, ayırım ilkesi gibi şartlar yerine getirilseydi operasyon hukuki

¹⁹⁷ ECHR, Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia, Application nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00, 24 February 2005, prg. 28, 29

¹⁹⁸ ECHR, Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia, Application nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00, 24 February 2005, prg. 102

¹⁹⁹ ECHR, Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia, Application nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00, 24 February 2005, prg. 199, 200

bir hal alabilirdi. Bu davada her ne kadar yaşam hakkının ihlali sonucuna varılmış olsa da, eğer şartları mevcutsa insan hakları hukukunun bir ayaklanmayı bastırmak için öldürücü güç kullanılmasına ve bir askeri hedef teşkil edebilecek kişiye karşı operasyon düzenlenmesine izin verebileceğini anlamaktayız.

E. İnsan Haklarının Silahlı Çatışma Hallerinde Uygulanması ve Yaşam Hakkı

Hedef olarak öldürmelerin insan hakları bağlamında değerlendirilmesinde, silahlı çatışma hallerinde yani *jus in bello*'nun uygulandığı dönemlerde de insan haklarının uygulanabildiğini belirtmek gerekir. *Jus in bello* uygulama bakımından *lex specialis* olarak görülse bile *en bloc* bir tatbik söz konusu değildir.

Uluslararası yargı mercileri son yıllarda pek çok defa *jus in bello* ve insan hakları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Genel kabul silahlı çatışma durumlarında insan hakları düzenlemelerinin uygulanmaya devam etmesi yönündedir. Pek tabiidir ki silahlı çatışma dönemlerinde insan hakları kısıtlanmış olacaktır, fakat yaşam hakkı, işkence yasağı gibi derogasyon kabul etmeyen haklar silahlı çatışmalarda da tatbik edilebilecektir. Uluslararası Adalet Divanı *Nükleer Silahlar* danışma görüşünde yaşam hakkının ve dolayısıyla Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşme'nin 6. maddesinin savaş zamanında da uygulanacağını belirtmişti.²⁰⁰ Uluslararası Adalet Divanı, *Duvar* danışma görüşünde ve *Democratic Republic of the Congo v. Uganda* davasında da *jus in bello* ve insan haklarının beraber uygulanabileceğini belirtmiştir.²⁰¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ise silahlı

²⁰⁰ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ Reports, 1996, prg. 25

²⁰¹ Orakhelashvili, Alexander; "The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence?", **European Journal of International Law**, Vol. 19, No.1,s.163; Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports,2004, prg. 106; Case Concerning the Armed Activities on

çatışma durumunun varlığı sorununa girmeden dolayı olarak silahlı çatışmalarda insan haklarının uygulandığı görüşünü benimsemiştir. Rusya'daki Çeçen çatışmasında verdiği kararlarda silahlı çatışmanın varlığını tartışmasa da Mahkeme'nin kullandığı jargonda *jus in bello* izleri bulunmaktadır.²⁰²

Doktrinde ise 1945'ten bu yana insan hakları ve *jus in bello* ilişkisi bağlamında genel olarak üç tip yaklaşım söz konusu olmuştur. Bunlar ayrılıkçı yaklaşım, tamamlayıcı yaklaşım ve bütünleyici yaklaşımlardır.²⁰³ Ayrılıkçı yaklaşım iki hukuk disiplinin uygulama alanlarının farklı olduğunu, *jus in bello*'nun uygulanmasının insan haklarının uygulanmasını engellediğini savunur. Bu yaklaşım tarzı günümüzde eskimiştir, doktrin ve yargı kararları bu yaklaşımı terk etmiştir. Günümüzde iki disiplinin ilişkisi bağlamında tamamlayıcı ve bütünleyici yaklaşımlar daha baskındır. Tamamlayıcı yaklaşım iki disiplinin farklı kaynaklara ve amaçlara sahip olduğunu fakat insan haklarının tamamlayıcı bir rol üstelenebileceğini savunur. Örneğin *jus in bello* adil yargılanmaya gönderme yapmışsa insan hakları tamamlayıcı olarak uygulanır.²⁰⁴ Bütünleyici yaklaşım ise iki disiplinin birbirine karışarak beraber uygulanacağı görüşündedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, iki disiplinin taraflar bakımından bağlayıcılığı farklıdır. *Jus in bello*'nun bağlayıcılığı çatışmaya katılan tüm taraflar içindir. İnsan hakları ise devlete yükümlülükler getirir. Fakat devlet haricindeki silahlı grupların insan hakları ihlalleri ceza hukuku ve tazminat hukuku aracılığı ile düzeltilebilir.

the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) ,ICJ Reports, 2005,prg. 216.

²⁰² Abresch, William; "A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya", **European Journal of International Law**, Vol. 16, No.4, s. 746. Zikredilen davalar için bakınız. ECHR, Isayeva, Yusupova and Bazayeva v Russia, Application No. 57947-49/00 ,24 February 2005, ECHR, Isayeva v Russia, , Application No 57950/00 ,24 February 2005. Doğaldır ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir insan hakları mercii olarak sadece insan hakları ihlallerini incelemeye yetkilidir. Silahlı çatışmanın hukukunu incelemek zorunda değildir. Fakat bu kararlarda görüldüğü gibi insan hakları rejimini incelerken *jus in bello*'da kullanılan kavramları ödünç almıştır. "Meşru askeri hedef", "siviller", "silahların ölçsüz kullanımı" gibi kavramları bu bağlamda gösterebiliriz.

²⁰³ Kolb, Robert; "Human Rights and Humanitarian Law", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012,prg. 30

²⁰⁴ Kolb; **a.g.m.**, prg. 29

Uluslararası hukukta iç hukuktaki gibi bir normlar hiyerarşisi bulunmamaktadır. Fakat şu da bir gerçektir ki, uluslararası hukukta iki norm ayrı hususları işaret ediyorsa, bir normun uygulanması gerekecektir. İnsan hakları ve *jus in bello*'nun paralel uygulandığını kabul etsek de, bazen iki disiplin farklı ve zıt normlar içerebilir. Bu durumda *lex specialis* olan normun uygulanması yoluna gidilecektir. Hem sözleşme hem de uluslararası örf ve adet kuralları için *lex specialis* uygulaması söz konusu olabilir. Örneğin uluslararası silahlı çatışma durumunda muharip her an için, eğer *hors de combat* statüsüne geçmediyse, askeri hedef teşkil ettiği için vurulabilir. Fakat insan hakları açısından öldürücü güç kullanılmasına ancak acil durumlarda istisnai şekilde gidilebilir. Bu halde *jus in bello*, *lex specialis* olarak uygulanır. Ancak silahlı çatışmanın olmadığı zamanlarda *jus in bello* uygulanmayacağı için bir norm çatışması olmayacaktır. Bunun dışında da silahlı çatışma durumunda iki disiplin paralel ve birbirlerinin boşluklarını tamamlar şekilde uygulanırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABD, İSRAİL VE RUSYA TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN BAZI HEDEF ALARAK ÖLDÜRME OPERASYONLARININ İNCELENMESİ

I.ABD TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR

ABD'nin hedef alarak öldürme pratiği, 11 Eylül olaylarından sonrasında başlamıştır denebilir. Bu süreçten önce ABD, 5 Nisan 1986 tarihinde Berlin'de La Belle diskoteğine yapılan terörist saldırı sonucu ölen askerlerini gerekçe göstererek ve meşru müdafaa söylemini kullanarak 14 ve 15 Nisan 1986 tarihlerinde Libya'nın Bingazi ve Trablus şehirlerini bombalamıştır.²⁰⁵ Bu operasyonda Libya lideri Kaddafi'nin hedeflendiği belirtilmektedir. Fakat, en azından söylem olarak, açık bir hedef alarak öldürme girişimi El Kaide ve Taliban'a karşı savaş bağlamında kullanılmıştır. 11 Eylül'den sonra 2002 yılında Yemen'de İHA vasıtasıyla el-Harethi'nin öldürülmesi olayı, uzun soluklu ABD hedef alarak öldürme pratiğini başlatmıştır diyebiliriz. Özellikle El Kaide lideri Usama Bin Ladin'in 2 Mayıs 2011 tarihinde Pakistan'ın Abbottabad şehrinde CIA ile birlikte ABD Navy Seals'a bağlı 25 kişilik bir grubun operasyonu ile öldürülmesi hedef alarak öldürme konusu ve sorunsalını "popüler" hale getirmiştir. ABD hedef alarak öldürme pratiği içinde görülebilecek eylemlerini sadece Afganistan ve Kuzey Veziristan(Pakistan ülkesi içinde) ile sınırlı tutmamakta Irak, Yemen ve Somali'de de spesifik kişilere yönelik öldürücü güç kullanmaktadır. Bu durum ise savaş alanı ve silahlı çatışma nosyonlarını silik bir hale getirmekte ve ABD'nin hedef alarak öldürme politikasının hem moral yönden hem de legal yönden ciddi eleştirilere maruz kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca ABD sadece yabancı kişilere karşı öldürücü güç kullanmamakta, Enver el

²⁰⁵ Meşru müdafaa hakkı bağlamında Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 51'de belirtilen silahlı saldırı durumunun oluşmadığı, ayrıca aciliyet ve orantılılık şartlarının yerine getirilmediği aşikârdır. Bunun için bakınız. Aral, Berdal; **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, ss. 122-124

Evlaki'nin Yemen topraklarında öldürülmesi olayında görüldüğü gibi kendi vatandaşlarına da operasyon düzenleyebilmektedir.²⁰⁶ ABD'nin hedef olarak öldürme operasyonlarındaki ölü sayıları tam olarak bilinmemekle beraber, sayının çoktan birkaç bini aştığı aşikârdır.

Hedef olarak öldürme operasyonları bakımından değinilmesi gereken bir nokta da, insansız hava araçlarının(İHA) kullanılma sıklığıdır. İHA'lar sadece gözetleme ve istihbarat için kullanılmamaktadır²⁰⁷ ve geliştirilen füze sistemleri ile beraber İHA'lar operasyonel kuvvete de sahip olmuşlardır. İHA'lar büyüklük, havada kalış süresi, silah kullanımı bakımından farklı özelliklere sahiptir. ABD, operasyonlarında genellikle *MQ-1 Predator* ve *MQ-9 Reaper* İHA'larını kullanmaktadır. Bu modeller *Hellfire*, *GBU-12 Paweway* gibi füzeleri taşıyabilmekte ve nokta atışı yapabilmektedir.²⁰⁸

Bunların yanında İHA'ları sadece ABD hava kuvvetleri kullanmamakta, CIA(*Central Intelligence Agency*) görevlileri Yemen ve Pakistan'da İHA'lar aracılığı ile hedef olarak öldürme operasyonları düzenlemektedir.²⁰⁹ Özellikle Barack H. Obama'nın başkanlığı döneminde İHA'ların kullanımı artmış ve hedef olarak öldürme politikası Bush dönemine göre daha kuvvetli hale gelmiştir. Hatta Obama dönemindeki İHA vasıtasıyla gerçekleştirilen operasyon sayısının Bush dönemindelerinin sayısının dört katından fazla olduğu belirtilmiştir.²¹⁰

Usama Bin Ladin ve Enver el-Evlaki'nin öldürülmeleri, hedef olarak öldürmelerin insan hakları ve insancıl hukuk bakımından değerlendirilmesine

²⁰⁶ Enver el-Evlaki'nin öldürülmesi operasyonunun hukuki açıdan değerlendirilmesi için bakınız. Ramsden, Michael; "Targeted Killings and International Human Rights Law: The Case of Anwar al-Awlaki", *Journal of Conflict & Security Law*, Vol.16, No.2, 2011, ss. 385-406; Chesney, Robert; "Who May Be Killed? Anwar al-Awlaki as a Case Study in the International Legal Regulation of Lethal Force", *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol.13, 2010, ss. 3-60

²⁰⁷ Vietnam ve Körfez savaşlarında ABD insansız hava araçlarını gözetleme için kullanmıştır, fakat 11 Eylül olaylarından sonra "teröre karşı savaş" politikasında bu araçlara çeşitli silahlar eklenmiştir.

²⁰⁸ ABD'nin gözetleme, keşif veya silahlı operasyon kullandığı İHA'lar ve füzeler hakkında bilgi için bakınız; (Erişim) <http://www.af.mil/information/factsheets/index.asp>, 27.09.2012

²⁰⁹ CIA'nın gerçekleştirdiği hedef olarak öldürme politikası hakkında geniş bir inceleme için bakınız. Alston, Philip; "The CIA and Targeted Killings Beyond Borders", *Harvard National Security Journal*, Vol.2, 2011, ss. 283-446

²¹⁰ Bergen, Peter; Braun, Megan; "Drone is Obama's weapon of choice", *CNN*, 19 Eylül 2012, (Erişim) <http://edition.cnn.com/2012/09/05/opinion/bergen-obama-drone/index.html>, 26.09.2012

farklı yönlerden katkı sağlayacaktır. Her örnek hedef olarak öldürmelerin değişik yönlerini ortaya koymakta, hedef olarak öldürmelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamakta ve ne kadar yoruma açık olduğu durumunu göstermektedir. Ayrıca bu örneklerin seçilmesinin bir başka nedeni görece yeni²¹¹ ve önemli örnekler olmalarıdır.

A.Usama Bin Ladin'in Öldürülmesi

Usama Bin Ladin, ABD tarafından aranan terörist listesinin en başında yer alan isimdi. O, 11 Eylül Olayı ve daha önce de birçok terörist saldırıyı gerçekleştirdiği belirtilen El Kaide terör örgütünün lideri konumundaydı. 11 Eylül'den sonra Usama Bin Ladin ancak yaklaşık 10 yıllık bir takip sonucunda, 2 Mayıs 2011 tarihinde ABD Deniz Özel Harp Kuvvetleri (*United States Naval Special Warfare Development Group*) ve CIA mensupları tarafından düzenlenen operasyonda Pakistan'ın Abbotabad şehrindeki evinde öldürülmüştür. ABD Başkanı Obama, operasyondan sonra yaptığı açıklamada adaletin yerini bulduğunu, terörizmle ve El Kaide ile mücadelelerinin süreceğini belirtmiştir.²¹²

Usama Bin Ladin'in öldürülmesi olayından sonra hedef olarak öldürmeler konusuna yoğunlaşılarak, operasyonun hukukiliği hakkında bir tartışma başlamıştır. Usama Bin Ladin'in meşru bir askeri hedef olduğu ve öldürülmesinin hukuki olduğunu²¹³ söyleyenlerin yanında, bir silahlı çatışmanın veya meşru müdafaa halinin bulunmaması nedeniyle öldürmenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunanlar da²¹⁴ bulunmaktadır.

²¹¹ Örnek olarak seçilen hedef olarak öldürmeler 2011 yılında gerçekleştirilmiştir.

²¹² Baker, Peter; Cooper, Helen; Mazetti, Mark; "Bin Laden is Dead, Obama Says", **The New York Times**, 1 Mayıs 2012, (Erişim) <http://www.nytimes.com/2011/05/02/world/asia/osama-bin-laden-is-killed.html?pagewanted=all>, 02.12.2012

²¹³ Govern, Kevin H.; "Operation Neptune Spear: Was Killing Bin Laden A Legitimate Military Objective?", **Targeted Killings: Law and Morality in an Asymmetrical World**, Ed. Claire Finkelstein, Jens David Ohlin, Andrew Altman, Oxford, Oxford University Press, 2012, ss. 347-373

²¹⁴ Ambos, Kai; Alkatout, Josef; "Has 'Justice Been Done?': The Legality of Bin Laden's Killing Under International Law", **Israel Law Review**, Vol.45(2), 2012, ss. 341-366

Usama Bin Ladin, 10 Mart 1957 tarihinde Suudi Arabistan'da zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Cihat düşüncesi ile Afganistan'da Sovyet askerleri ile mücadele etmiş; Sudan ve Pakistan'da da bulunmuştur. 1996'da Afganistan'a dönen Bin Ladin, El Kaide örgütünün Afganistan'da yayılmasını ve güçlenmesini sağlamış ve örgütün lideri konumuna gelmiştir.²¹⁵ Aynı yıl, İngiltere merkezli internet sitelerinde ABD'ye karşı savaş açmıştır.²¹⁶ El Kaide tarafından yapıldığı bilinen ABD'ye karşı yapılan ilk saldırı, 7 Ağustos 1998 tarihinde eş zamanlı olarak Kenya'nın Nairobi ve Tanzanya'nın Darüsselam kentlerinde Amerikan elçiliklerine yapılan saldırıdır ve yine 11 Eylül Olayı'ndan önce Yemen'in Aden limanında *USS Cole* destroyerine yapılan saldırı zikretmeye değerdir.²¹⁷

11 Eylül Olayı'nın arkasında görülen El Kaide terör örgütüne ve bu örgüte yataklık ettiği düşünülen Taliban rejimine karşı girişilen ve ABD tarafından "terörizme karşı savaş"(*war on terrorism*) olarak lanse edilen harekâta *jus in bello*'nun uygulama alanı bulması hususu epey tartışılmıştır. Usama Bin Ladin'in hedef haline getirilmesi bakımından *jus in bello* ABD'nin terörizme karşı savaşında önem taşımaktadır. Zira eğer *jus in bello* uygulanacaksa Bin Ladin ancak diğer şartları da yerine getiren organize bir silahlı grubun üyesi ya da muhasamata doğrudan katılan sivil olarak görüldüğünde askeri hedef teşkil edecektir. *Jus in bello* uygulanmayacaksa çok kısıtlı olarak insan hakları hukuku bakımından meşru müdafaa hali veya bireyin meşru müdafaası çerçevesinde hedef olarak alınabilecektir.

2006 yılında ABD Yüksek Mahkemesi tarafından *Hamdan v. Rumsfeld* davasında alınan kararda, Yüksek Mahkeme ABD ile El Kaide arasında süren çatışmayı bir uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak görmüş ve Ortak 3. Madde'nin uygulanabileceğine karar vermiştir.²¹⁸ Dava bir iç hukuk meselesi olmasına rağmen, *jus in bello* alanındaki değerlendirmesi yol gösterici olabilir.

²¹⁵ Scheuer, Michael; **Osama Bin Laden**, New York, Oxford University Press, 2011, ss. 105-108

²¹⁶ Scheuer, a.g.e., ss. 110,11

²¹⁷ Law, Randall D.; **Terrorism: A History**, Cambridge, Polity Press, 2011, ss.307,308

²¹⁸ Shamir-Borer, Eran; "Revisiting Hamdan v. Rumsfeld's Analysis of the Laws of Armed Conflict", **Emory International Law Review**, Vol.21, 2007, s. 603

Günümüzün terörizme karşı savaşında klasik *jus in bello* bazı boşluklar içermektedir. Örneğin genellikle bu savaş bir devlet ile devlet-dışı aktör arasında oluşmakta ve Ortak 3. Madde’de de açıkça öngörülme­yen bir biçimde bir taraf devletin sınırlarını aşmakta, birden fazla devletin ülkesinde cereyan etmektedir ve bu tip çatışmalara ulus-ötesi silahlı çatışma(*transnational armed conflict*)²¹⁹ denmeye başlanmıştır. Eğer devlet-dışı aktörün fiilleri devlete bağlanabiliyorsa, *jus in bello*’nun uygulanabilmesinde pek sıkıntı yaşanmaz, çatışma Ortak 2. Madde’ye göre uluslararası niteliktedir. Fakat böyle bir bağlantının olmaması durumu kafa karıştırmaktadır. Örneğin İsrail’in 2006 yılında Lübnan topraklarında Hizbullah’a karşı giriştiği operasyon açık bir devlet bağının olmaması yönüyle, ABD ve müttefiklerinin El Kaide’ye karşı giriştiği mücadele ise pek çok devlet ülkesinde gerçekleşmesi yönüyle ulus-ötesi silahlı çatışmaya örnek teşkil eder. Bu tip çatışmalara uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma, en azından Ortak 3. Madde, hükümlerinin uygulanması önerilmektedir. Çünkü iç silahlı çatışmaların uluslararası silahlı çatışmalardan çatışmanın gerçekleştiği devlet ülkesi bakımından değil, çatışmaya katılan taraflar yönünden ayrıldığı belirtilmektedir.²²⁰ Afganistan’ın işgalinin ne zaman sona erdiği sorunu yönünden bakıldığında ise, işgalin Ortak 2. Madde bakımından uluslararası silahlı çatışma olarak öngörüldüğünü unutmamak gerekir.

Usama Bin Ladin’in öldürülmesi olayına da bu bakımdan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma çerçevesinden bakılabilir. Bu tip silahlı çatışmalarda da ayırım ilkesi uygulanmaktadır. Siviller doğrudan saldırının hedefi olamazlar.²²¹ 2001 yılında Afganistan’a yapılan ABD ve müttefikleri saldırısından sonra kontrolün az olduğu Afgan-Pakistan sınırından Pakistan tarafına El Kaide örgütünden ve Taliban üyelerinden önemli büyüklükteki bir

²¹⁹Paulus, Andreas; Vashakmadze, Mindia; “Asymmetrical War and the Notion of Armed Conflict-a Tentative Conceptualization”, **International Review of the Red Cross**, Vol.91, No.873, 2009, s. 110

²²⁰Zegveld, Liesbeth; **Accountability of Armed Opposition Groups in International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 136

²²¹Schmitt, Michael N.; “Targeting and International Humanitarian Law in Afghanistan”, **Naval War College International Law Studies**, Vol.85, 2009, s. 308

grubun geçtiği bilinmekteydi.²²² Pakistan kuzeybatı bölgelerinde Tehrik-e Taliban Pakistan ve Taliban gibi, Afganistan'daki ABD ve NATO varlığına karşı çıkan ve bu hedeflere saldırılar düzenleyen silahlı gruplar mevcuttur. ABD de Kuzey Pakistan bölgelerine son yıllarda İHA'lar vasıtasıyla saldırılar gerçekleştirmektedir. ABD'nin Pakistan'daki bu devlet-dışı aktörlerle bir silahlı çatışma içinde olup olmadığı, Usama Bin Ladin operasyonu için de baş sorun teşkil eder. Bunun yanında genel olarak Pakistan'ın kuzey bölgelerinde gerçekleştirilen İHA operasyonlarının ve bunun uzantısı olarak görebileceğimiz Bin Ladin operasyonunun *jus ad bellum* bakımından bir meşru müdafaa teşkil ettiği ve kuzey bölgelerindeki El Kaide yapılanmasına müdahale edemeyen Pakistan'ın egemenliğinin ihlal edilmediği görüşü savunulmuştur. Andrew C. Orr'a göre, 748 sayılı Güvenlik Konseyi kararında belirtildiği gibi her devletin kendi topraklarında diğer bir devlete yönelik kuvvet ve kuvvet tehdidi oluşturabilecek eylemlerin oluşmasına izin vermeme görevi bulunmaktadır ve bu yüzden Pakistan'a yönelik hareket egemenliğini ihlal etmemektedir.²²³ Ona göre Pakistan'ın bu operasyonlarda izni olmasa bile kuzey bölgelerindeki terör yapılanmasını engellemediği için operasyonlar uluslararası hukuka uygundur. Orr ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın *Duvar* danışma görüşündeki²²⁴ meşru müdafaanın devletin silahlı saldırısından doğabileceği ifadelerini eleştirerek, 51. maddeden böyle bir anlam çıkmayacağını ve ayrıca *jus in bello* açısından uygulanacak normun Ortak 3. Madde olduğunu belirtmektedir.²²⁵ Gerçekten günümüzde terör örgütlerinin herhangi bir devletten yardım almadan veya devletin göz yummasından, onları kontrol etmedeki zaafiyetinden yararlanmaksızın ayakta kalmaları zordur. Fakat belli düzeydeki yardımlar terör örgütü ile çatışmayı

²²² Murphy, Sean D.; "The International Legality of US Military Cross-Border Operations from Afghanistan into Pakistan", **Naval War College International Law Studies**, Vol.85, 2009, ss. 111-113

²²³ Orr, Andrew C. "Unmanned, Unprecedented, Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law", **Cornell International Law Journal**, Vol. 44, 2011, s. 736

²²⁴ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports, 2004, prg. 139

²²⁵ Orr, **a.g.m.**; s. 739,744. Yazar ayrıca *jus in bello* açısından her vuruşun tek tek incelenmesi gerektiğini, hukukilik için her vuruşun ayrı ayrı *jus in bello* standartlarına uygun olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Orr, **a.g.m.**; s. 747

uluslararası nitelikte çatışma yapmamaktadır. Bu konuda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Temyiz Dairesi'nin *Tadic* davasında verdiği kararda belirtildiği üzere devletin terör örgütü üzerinde bütünsel kontrolü olması gerektiğine hükmetmiştir. Yani sadece askeri grupları teçhizatlandırmak, para yardımı yapmak yeterli değildir, onları örgütlemek, planlamak da gerekmektedir.²²⁶

Bu bilgiler çerçevesinde Abbottabad şehrinin Afganistan ve Pakistan'ın kuzey kesimleri içerisinde muharebe alanının dahilinde olduğunu düşündüğümüzde²²⁷, El Kaide'nin lideri olan ve eylemlerin organize edilmesinde, planlanmasında ya da en azından örgütün moral olarak ayakta kalmasında önemli rol oynadığı bilinen Bin Ladin'in mütemadi çatışma işlevi(*continious combat function*) paradigması çerçevesinde silahlı çatışmada bir savaşçı statüsünde olduğunu söyleyebiliriz. *Jus in bello*'nun hedefin meşru askeri hedef olduğu takdirde, hedefin kişiselleştirilmesini yasaklayan bir kuralı bulunmamaktadır. Bu bakımdan Bin Ladin muhasamatta aktif olarak yer almasa bile, konumu itibariyle çatışmalara katılmaktadır ve *jus in bello* bakımından askeri hedef teşkil etmektedir. Gerçekleştirilen operasyonda ölçülülük, insancılık, askeri gereklilik ve ayırım ilkelerine mümkün olduğunca dikkat edilmiştir. Operasyonda verilen haberlere göre Bin Ladin'in bir oğlu ve iki habercisinin yanında, kalkan olmaya çalışan bir kadın öldürülmüştür.²²⁸ Habercilerin de örgüte dahil olduğunu düşündüğümüzde diğer ölümleri de arizi zarar olarak görebiliriz. Fakat tartışmalı olmakla beraber Bin Ladin'in kızının Usama Bin Ladin'in önce yakalandığını sonra vurulduğunu belirttiği haberi bildirilmiştir. Eğer gerçekten böyle bir durum oluştuyorsa *jus in bello* ihlal edilmiş demektir, çünkü bu durumda Bin Ladin *hors de combat* statüsündedir ve vurulamaz.²²⁹

²²⁶ Taşdemir, Fatma; **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınları, 2009, s. 211

²²⁷ Kurtarcan, Bleda; "Dünyanın En Ünlü Teröristinin Öldürülmesi Operasyonunun Hukuki Altyapısı", **Güncel Hukuk**, Haziran, 2011, s. 43

²²⁸ "Al-Qaeda leader Osama Bin Laden dead — Obama", **BBC News**, 2 Mayıs 2011, Erişim tarihi: 11.12.2012

²²⁹ Wong, Meagan S.; "Targeted Killings and the International Legal Framework: With Particular Reference to the US Operation against Osama Bin Laden", **Chinese Journal of International Law**, Vol.11, 2012, ss. 156-157

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın(Ortak 3. Madde) operasyonda uygulandığını kabul ettiğimizde insan hakları bakımından bir değerlendirme yaparsak, her ne kadar insan hakları *jus in bello* ile birlikte uygulanabilir ise de, askeri hedefin vurulması söz konusu olduğu için *jus in bello*, *lex specialis* konumdadır. Bu yüzden Bin Ladin'in yaşam hakkının ihlal edilmediği ve *lex specialis* olarak uygulanan silahlı çatışma kurallarının uygulandığını ve askeri bir hedefin vurulduğunu kabul etmek gerekir.

Ayrıca operasyona daha tartışmalı olmakla beraber meşru müdafaa paradigması açısından da bakılabilir. Paust'a göre Bin Ladin'in öldürülmesi ABD'nin Afganistan'daki askeri personeline ve diğer vatandaşlarına karşı silahlı saldırılar gerçekleştiren El Kaide'ye karşı meşru güç kullanılması çerçevesinde *jus ad bellum*'a uygundur.²³⁰ Ayrıca Paust'a göre bunun olması için Pakistan'ın iznine veya terörist örgütün eylemlerinin devlete izafe edilebilmesine gerek yoktur.²³¹ Fakat devlet-dışı aktöre karşı meşru müdafaa noktasında bu kadar geniş bir yaklaşım aşırı olabilir. Bunun yerine doktrinde daha çok yer bulan "isteksizlik ya da yetersizlik testi" yaklaşımını (*unwilling or unable test*) benimsemek daha uygun olabilir. Buna göre bir devlet kendi ülkesindeki terörist yapılanmayı önlemeye istekli veya yeterli değilse meşru müdafaa'nın kriterlerine de uygun bir biçimde terörist örgüte karşı meşru güç kullanılabilir ve bu test uluslararası örf ve adet kuralı haline gelmiş olabilir.²³² Doktrinde de sınırlı ve istisnai durumlar için bu yaklaşım geniş kabul görmüştür diyebiliriz. "İsteksizlik ve yetersizlik testi" uygulandığında Pakistan'ın El Kaide yapılanmasını önlemek açısından kesin olmamakla birlikte isteksiz, fakat kesine yakın bir biçimde yetersiz olduğu görülmektedir. Pakistan tarafından gelen grupların ise ABD askerlerine ve vatandaşlarına silahlı saldırılar gerçekleştirdiğini de düşündüğümüzde Usama Bin Ladin'in öldürülmesinde meşru müdafaa sebebine dayanmak yanlış olmayacaktır.

²³⁰Paust, Jordan J.; "Permissible Self-Defense Targeting and the Death of Bin Laden", **Denver Journal of International Law and Policy**, Vol.39(4), 2011, s. 569

²³¹Paust; **a.g.m.**, s. 580

²³²Deeks, Ashley S.; " 'Unwilling or Unable': Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense", **Virginia Journal of International Law**, Vol.52, 2012, ss. 503-504

B.Enver el-Evlaki'nin Öldürülmesi

30 Eylül 2011 tarihinde el-Evlaki'nin Yemen topraklarında bir Amerikan Predator'u tarafından öldürülmesi, hem el-Evlaki'nin bir ABD-Yemen çifte vatandaşı olması sebebiyle ABD'nin vatandaşına karşı giriştiği bir eylem olması hem de eylemin Yemen ülkesinde gerçekleştirilmesi nedeniyle meşru müdafaa alanı ve savaş alanı bakımından tartışma yaratmıştır. Enver el-Evlaki'nin öldürülmesi ABD'de bazı insan hakları örgütlerinin eleştirilerine sebep oldu.

Enver el-Evlaki, ABD tarafından El Kaide örgütünün Arap yarımadasındaki grubunun üyesi olarak görülen ve İngilizce konuşan terör örgütü üyeleri içinde cihad yanlısı en önemli figür olarak kabul edilen bir din adamıydı.²³³ Onun, istihbarat bilgilerine göre din adamı ve propogandacı kimliğinden terörist eylemler planlayan bir kimliğe doğru evrildiği anlaşılmaktaydı. Enver el-Evlaki ayrıca Arap Yarımadasındaki El Kaide(*al-Qaeda in the Arabian Peninsula*) olarak bilinen terörist örgütün üyesidir.

Arap Yarımadasındaki El Kaide'nin El Kaide ile bağlantısı olduğu bilinmektedir²³⁴.Yeni terörizmin doğasına uygun bir şekilde desentralize bir biçimde ağsal bir yapıda iki terör örgütünün ilişkileri yürümektedir. 11 Eylül saldırıları olduğunda Enver el-Evlaki, Northern Virginia'da saldırıları İslami açıdan kınayan bir imamdı, fakat daha sonra görüşlerinde değişme yaşanmış ve anti-Amerikan ve cihad çizgisine kaymıştır. Daha sonra ABD'yi terk eden el-Evlaki önce İngiltere'ye, oradan da Yemen'e geçmişti. Bu süreçten sonra el-Evlaki internet vasıtasıyla cihad çağrıları yapan bir figür olmuştu. ABD istihbaratına göre ise son dönemlerde terörist eylemlerde rol almaya başlamıştı.

²³³“Anwar al-Awlaki”, **The New York Times**, 19 October 2012, (Erişim) http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/people/a/anwar_al_awlaki/index.html,23.11.2012

²³⁴ Arap Yarımadasındaki El Kaide'ye yönelik daha geniş bilgi için bakınız. Masters, Jonathan; “al-Qaeda in the Arabian Peninsula(AQAP)”,Council on Foreign Relations,24 May 2012, (Erişim) <http://www.cfr.org/yemen/al-qaeda-arabian-peninsula-aqap/p9369>, 23.11.2012

Robert Chesney makalesinde Yemen hükümetiyle ABD arasında terörizmle mücadele bakımından, Yemen halkından tepki almamak için açıkça ve kamu önünde deklare edilmeyen bir uyuşma ve Yemen tarafından CIA operasyonları için örtülü bir rıza olduğunu belirtmektedir.²³⁵ Fakat *jus in bello* açısından Yemen’de, Afganistan ve Pakistan’ın bir bölümünde görülebilecek bir silahlı çatışma seviyesine ulaşılmadığı belirtilmektedir.²³⁶ Gerçekten el-Evlaki’nin öldürüldüğü dönemde, Afganistan ve Pakistan’daki çatışmadan uzak bir yerde bulunan Yemen’de ABD ile devlet-dışı aktörler arasında hem seviye hem de silahlı devlet-dışı aktörün organizasyonu açısından silahlı çatışma olarak görülebilecek bir ilişki yoktu. Fakat ABD tarafına yakın bazı görüşler, silahlı çatışma alanından farklı yerlere giden kişilerin de *jus in bello* açısından askeri hedef olduğunu belirtmektedir ve bu yönden bakıldığında Enver el-Evlaki’nin de hedef alınabileceği sonucu çıkmaktadır.²³⁷ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Temyiz Dairesi’nin *Tadic* ve *Kunarac* davalarında verdiği kararlarda silahlı çatışmaların fiili olarak gerçekleşmediği mekanlarda dahi eğer devlet-dışı aktörün mekanda kontrolü varsa *jus in bello*’nun uygulanacağına hükmetmiştir.²³⁸ Bu durumda savaş alanı kısıtlamasına sıkı sıkıya bağlı kalınmasa ve bir devletin başka bir devlet ülkesindeki ve o devletle bağlantılı olmayan bir devlet-dışı aktörle devletin açık rızası dışında çatışmasını, yani ulusötesi/transnasyonal silahlı çatışma olarak adlandırılan durumları Ortak 3. Madde²³⁹ kapsamında görsek dahi çatışmanın yoğunluk barajını aşamaması

²³⁵Chesney, Robert; “Who May Be Killed:Anwar al-Awlaki as a Case Study in the International Legal Regulation of Lethal Force”,**Yearbook of International Humanitarian Law**,Vol.13,2010,ss. 15-19

²³⁶Ramsden, Michael; “Targeted Killings and International Human Rights Law:The Case of Anwar Al-Awlaki”,**Journal of Conflict & Security Law**, Vol.16,No.2,2011,s. 390

²³⁷Thorp, Arabella; “Drone Attacks and the Killing of Anwar al-Awlaki:Legal Issues”,House of Commons,UK,20 December 2011,s. 6,(Erişim) <http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN06165>, 24.11.2012

²³⁸ Cullen; **a.g.e.**, ss. 140-141

²³⁹ Ulusötesi silahlı çatışmalara *jus in bello*’nun uygulanması konusunda uluslararası hukukta boşluklar olsa da, ABD Yüksek Mahkemesi’nin Hamdan davasında verdiği karara paralel olarak Ortak 3. Madde’nin bu tip çatışmalara uygulanması daha uygun gözükmetedir. Çünkü Ortak 3. Madde’de II Nolu Ek Protokol’den farklı olarak “uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmanın Yüksek Akit Taraflardan birinin toprakları üzerinde çıkması halinde,..” ifadeleriye bir devletin diğer devlet toprakları üzerinde bir devlet-dışı aktörle savaşmasını dışlamamaktadır.Fakat Ortak 3.

nedeniyle Enver el-Evlaki'nin öldürülmesi olayında *jus in bello*'yu uygulamak zor görünmektedir. Bunun yanında ulusötesi silahlı çatışmalarda çatışmanın yoğunluk barajı nedeniyle *jus in bello*'nun uygulanmamasının teröristlere Yemen ve Somali gibi güvenli bölgeler yaratacağını, bunun yerine sıkı coğrafi sınırlamaların uygulanmaması gerektiği yönünde eleştiriler de getirilmiştir.²⁴⁰ Fakat böyle bir yaklaşım çatışmanın yoğunluğuna bakılmaksızın bütün dünyayı savaş alanı (*global battlefield*)²⁴¹ haline getirebilecektir. Bu ise *jus in bello*'nun ruhunda bulunmamaktadır ve insan haklarını önemli ölçüde tehlike altında bırakabilecektir.

ABD ile Yemen'deki Arap Yarımadasındaki El Kaide arasında bir silahlı çatışma olmadığını belirttikten sonra, Benjamin R. Farley tarafından operasyona Yemen ile Arap Yarımadasındaki El Kaide arasındaki çatışma bakımından ABD'nin Yemen tarafında çatışmaya müdahil olması perspektifinden bakıldığını da belirtmek gerekir. Farley'e göre Arap Yarımadasındaki El Kaide *jus in bello* ölçütlerine uyacak bir biçimde organize bir haldedir ve özellikle 2009'dan sonra Yemen askeri hedeflerine pek çok saldırı gerçekleştirmeye başlamıştır.²⁴² Yine Farley'e göre Yemen ve Arap Yarımadasındaki El Kaide arasındaki çatışma silahlı çatışma düzeyine ulaşmıştır.²⁴³ ABD'nin Yemen hükümeti lehine eylemleri nedeniyle Farley, ABD ile Arap Yarımadasındaki El Kaide arasında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın var olduğunu söylemektedir.²⁴⁴ Fakat burada Yemen'in 2011 yılının ikinci yarısında ABD'nin müdahalelerine rıza gösterdiği

Madde'nin düzenleme kapsamının yeterli olmaması nedeniyle daha kapsayıcı bir norm uygulanmasını öne sürenler de bulunmaktadır.

²⁴⁰Bu yönde eleştiriler için bakınız. Lewis, Michael W.; "Drones and the Boundaries of the Battlefield", **Texas International Law Journal**, Vol.47(2),2012,ss. 293-314

²⁴¹ Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin içtihatlarında, terörizme karşı savaş için uygun olan uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma bağlamında, silahlı çatışmanın coğrafi sınırlarına yönelik olarak bilfiil çatışma dışında da çatışmanın tarafının kontrol ettiği yer veya bundan başka çatışan devletin ülkesi, çatışmaların gerçekleştiği yer gibi ölçütler kullanılmıştır. Kesin bir yargısal tutum gözükmemektedir. Fakat genellikle kabul edilen, *jus in bello*'nun çatışmanın yayıldığı yerleri takip etmesidir. Tüm dünyanın çatışma alanı olarak görülmesi durumu uluslararası hukuka yabancısıdır denilebilir. Nubell, Noam; Derejko, Nathan; "A Global Battlefield?: Drones and the Geographical Scope of Armed Conflict", **Journal of International Criminal Justice**, Vol.11, 2013, ss. 65-88

²⁴²Farley, Benjamin R.; "Targeting Anwar Al-Aulaqi: A Case Study in U.S. Drone Strikes and Targeted Killing",**American University National Security Law Brief**, Vol. 2, No. 1, 2012, ss. 64-67

²⁴³ Farley; **a.g.m.**,s. 68

²⁴⁴ Farley; **a.g.m.**,s. 73

açık bir şekilde ortada değildir. Bu yüzden el-Evlaki'nin öldürülmesi olayında değerlendirme alanı insan haklarına kalmaktadır.

Enver el-Evlaki'nin Yemen-ABD çifte vatandaşı olması hususu, öldürülmesi olayında ABD'nin kendi vatandaşını öldürmesi nedeniyle yargılanmadan infaz edildiği iddialarını beraberinde getirmiştir. 1976 yılında Başkan Ford, siyasal suikastları yasaklayan 11905 sayılı kararnameyi, 1981 yılında ise Başkan Reagan 12333 sayılı kararnameyi çıkarmıştır; ayrıca Amerikan ceza hukukuna göre acil bir tehlike tehdidi olmaksızın öldürücü güç kullanılması yasaktır.²⁴⁵ Enver el-Evlaki'nin ABD hukukuna göre haklarının, yargılama güvencelerinin ihlal edilmesi hususunda vatandaşlık konusu önem taşır. Uluslararası Adalet Divanı, 1955 yılında *Nottebohm* davasında etkin vatandaşlık görüşünü benimsemiş ve çifte vatandaşlık hallerinde kişinin vatandaşlığının diplomatik koruma bağlamında belirlenmesinde vatandaş ve devleti arasında gerçek bir bağ olması gerektiğini belirtmekteydi.²⁴⁶ Bu etkin vatandaşlık kuralını el-Evlaki olayına uyguladığımızda bir devlet ile bağ konusunda Kannof, el-Evlaki'nin Yemen ile bağının daha güçlü olduğunu, ailesinin Yemenli olduğunu, kendisinin eğitim amaçlı olarak ABD'ye geldiğini, her ne kadar ABD'de bir Müslüman kimliği ile iyi bir konuma gelse de bunun durumu değiştirmeyeceğini ortaya koymaktadır.²⁴⁷ Fakat uluslararası hukukta vatandaşlık hususunda *Nottebohm* kararındaki gibi bir belirlemenin tek araç olamayacağı, böyle bir etkin vatandaşlık belirlemesinin kullanılabilecek araçlardan sadece biri olduğu söylenmektedir.²⁴⁸ Aslında insan hakları ihlali bakımından, özellikle yaşam hakkının uluslararası örf ve adet hukuku kuralı olduğunu düşündüğümüzde, el-Evlaki'nin hangi ülke vatandaşı olduğu pek de önem arz etmemektedir. Çünkü bir kişinin uluslararası hukuktaki insan

²⁴⁵Kwoka, Lindsay; "Trial By Sniper: The Legality of Targeted Killing in the War on Terror", **University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law**, Vol.14(1),2011,ss. 304-305

²⁴⁶Dörr, Oliver; "Nottebohm Case", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum,2012,prg. 6

²⁴⁷Kannof, Abraham U.; "Dueling Nationalities: Dual Citizenship, Dominant and Effective Nationality, and the Case of Anwar al-Aulaqi", **Emory International Law Review**, Vol. 25,2011,ss. 1420-1421

²⁴⁸Bu yönde bir makale için bakınız. Sloane, Robert D.; "Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Legal Regulation of Nationality", **Harvard International Law Journal**, Vol.50(1),2009,ss. 1-60

haklarının ihlali bakımından vatandaşlık konusu belirleyici değildir. Sadece olay bakımından ABD iç hukuku açısından bir önem ifade eder.

İnsan hakları açısından, silahlı çatışma paradigması dışında, devlet güçlerinin öldürücü güç kullanabilmesi ancak hedeflenen kişinin devlet güçleri veya diğer kişiler için önemli bir tehdit teşkil ettiği ve öldürülmesinin gereklilik kriterine uygun olduğu zaman hukuka uygun olabilir. Enver el-Evlaki'nin başkalarının yaşamı için acil tehdit teşkil edip etmediği veya öldürülmesinin mutlak gereklilik kriterine uyup uymadığının belirlenmesi hukukilik tartışması için gereklidir. Ramsden, terörist yapılanmayı bastırmaya gücü yetmeyen veya istekli olmayan yabancı ülke üzerinden kaynaklanan tehdide karşı koymak için insan hakları bağlamında standartları şöyle belirlemiştir:

“1.Yaşam hakkı tüm daha zararsız yolların denenmesinden sonra öldürücü gücün meşru bir amaca yönelik ölçülü ve gerekli olmasını gerektirir biçimde keyfi yaşamdan mahrum bırakmayı yasaklar.

2.Hedef alarak öldürme yaşamın korunması meşru amacına yönelik olarak ölçülü olmalı ve geçmiş terörist eylemleri cezalandırır biçimde olmamalıdır.

3.Tartışma yaratan kişinin yaşama yönelik gelecek bir tehdit oluşturduğu belirlenmeli ve bu durum önceki bombalama teşebbüslerinin planlanmasına katılım, devam eden terör eylemlerinin işlenmesine, işlenmesinde yer alınmasına ilişkin operasyonel liderlik fonksiyonu teşkil etme gibi olguların bütünsel bir değerlendirilmesinden çıkarılmalıdır.

4.Hedef alarak öldürmeye, kişinin yakalanmasına teşebbüs edilmesinde kolluk güçlerinin veya yakalanmasına çalışılacak bölgedeki insanların yaşamlarını riske atabilecek esaslı kanıtlar da hesaba katılarak şüpheli teröristin yakalanma yollarından sonra son çare olarak başvurulmalıdır.

5.Aciliyet kavramı; tehdidin ağırlığı, bilinen terörist liderin etkisiz hale getirilmesine yönelik sınırlı imkan ve önceki hedef alarak

öldürme saldırılarının planlanan eylemlere güçlü bir etki edip etmediği hususları dikkate alınarak farklılaşabilecektir.”²⁴⁹

Silahlı çatışmanın olmadığı durumlarda ülkedışı öldürücü güç kullanılması kolluk faaliyeti(*law enforcement*) çerçevesinde değerlendirilebilir. Operasyonun CIA tarafından gerçekleştirilmesi de ülkedışı kolluk faaliyetinin yapıldığını gösterir. Bu bakımdan öldürücü güç kullanımı için hedefin başkalarının hayatı için acil bir tehdit oluşturması gerekir. 1990 yılında Havana’da yapılan Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı Hakkında Birleşmiş Milletler Sekizinci Kongresi tarafından kabul edilen, “Kolluk Güçleri Görevlileri Tarafından Kuvvet ve Ateşli Silahlar Kullanılması Hakkında Temel İlkeler”in²⁵⁰ 9. maddesinde bu konuda önemli bir hüküm yer almaktadır:

“9.Kolluk güçleri görevlileri, ölüme ya da ağır şekilde yaralanmaya yol açacak yakın tehdide karşı kendilerinin ya da başka kişilerin savunulması; özellikle yaşama yönelik büyük bir tehdit oluşturan ağır nitelikli bir suçun işlenmesinin önlenmesi; böyle bir tehlike yaratan ve kolluk güçlerinin otoritesine direnen bir kişinin yakalanması yahut bu kişinin kaçmasının önlenmesi haricinde, ve sadece bu amaçların gerçekleştirilmesi için daha hafif yöntemler yetersiz kalmadıkça, kişilere karşı ateşli silahları kullanmayacaklardır. Her halükarda, ateşli silahlar öldürme kasdıyla sadece yaşamı korumak için kesin biçimde kaçınılmaz olduğu zaman kullanılabilir”

Enver el-Evlaki’nin terör örgütündeki konumu dolayısıyla ABD’ye yönelik hedeflere olası saldırı gerçekleştirilmesinde rol oynayabileceği düşüncesi makul bir düşüncedir. Fakat öldürücü gücün kullanılması insan hakları çerçevesinde yukarıdaki maddede ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde de görüldüğü üzere ancak el-Evlaki’den kaynaklanan yaşama karşı tehdidin bu gücün kullanılmasını kesin bir biçimde kaçınılmaz kılacak hale getirdiğinde mümkün olabilir. Olay bakımından elde bulunan bilgilere göre

²⁴⁹ Ramsden; **a.g.m.**, ss. 405-406

²⁵⁰ Adı geçen Temel İlkeler’in Türkçe çevirisi için bakınız. Gemalmaz, Mehmet Semih; **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**,II. Cilt, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2011, ss.983-992

tehdidin bu düzeyde olmadığı görülmektedir. Eğer bu düzeyde tehdit mevcut ise bile, durumun böyle olduğunun ispatının yükü ABD hükümetindedir. Fakat makul bir ispat yapılmamıştır.

İnsan hakları incelemesinin dışında ülkedışı kolluk faaliyeti(*extraterritorial law enforcement*) meşru müdafaa'nın bir türü olarak da görülmektedir. Dinstein, ülkedışında meşru müdafaa içinde terörist örgüte karşı kuvvet kullanma için bu kavramı kullanmaktadır.²⁵¹ Bir devlete karşı diğer bir devlet ülkesinden, bu devletin bir ilişkisi olsun veya olmasın, terörist örgütten kaynaklanan silahlı saldırı varsa saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı doğar ve bunu ülkedışı kolluk faaliyeti ile yerine getirir.²⁵² Paust da, savaş alanının dışında El Kaide üyelerinin izin verilebilir meşru müdafaa hedef alınması(*permissible self-defence targeting*) kapsamında vurulabileceğini belirtmektedir.²⁵³ Yine Paust'a göre Enver el-Evlaki, eğer bilinen haberler doğruysa, ABD'ye karşı devam eden silahlı saldırılara doğrudan katılma eyleminde olduğu için meşru müdafaa kapsamında vurulabilir ve bu vurulma yaşam hakkı bağlamında "keyfi" değildir.²⁵⁴ Bu noktada Enver el-Evlaki'nin öldürülmesi *jus ad bellum* çerçevesinde değerlendirildiğinde hukuki görülebilir. Fakat belirtmek gerekir ki, *jus ad bellum* gerekçelerine dayanılarak gerçekleştirilen bir harekâta dahi insan haklarına riayet gerekir.²⁵⁵ Riayet, insan haklarının *jus ad bellum*'u incelemesi anlamına gelmez. Sadece *jus ad bellum* şartlarının yorumunda kullanılması gereken bir rol üstlenir.

²⁵¹Dinstein, Yoram; **War Aggression and Self-Defence**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s.272

²⁵² Dinstein; **a.g.e.**, s. 270

²⁵³Paust, Jordan J.;"Propriety of Self-Defense Targetings of Members of Al Qaeda and Applicable Principles of Distinction and Proportionality", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, Vol.18(2), 2012, s.573

²⁵⁴ Paust; **a.g.m.**,ss.574-575

²⁵⁵ Alston, Philip; "Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Study on targeted killings", Human Rights Council, A/HRC/14/24/Add.6,28 Mayıs 2010,s. 15

II.İSRAİL TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR

Hedef alarak öldürme politikası yeni değildir. Gizli operasyonlar ile belirli kişilerin yok edilmesi pratiğine tarihin her döneminde rastlanabilir. Fakat ilk hedef alarak öldürme operasyonlarından biri olarak hedef alarak öldürme kavramına uygun biçimde meşru ve hukuki görülen ve açık olarak gerçekleştirilen, İsrail'in işgal edilmiş olarak görülen Filistin topraklarında 2000 yılında İkinci İntifada'dan sonra gerçekleştirdiği ve uzun bir devlet politikasının başlangıcı olacağını belirttiği operasyonu gösterebiliriz.²⁵⁶9 Kasım 2000 tarihinde İsrail ordusuna ait bir Apache helikopter tarafından yapılan füze saldırısında El Fetih liderlerinden Hüseyin Abayat ve yanındaki üç kişi öldürülmüştür. Bu operasyondan sonra İsrail hedef alarak öldürme uygulamasını artırarak sürdürmüştür.22 Temmuz 2002 tarihinde Hamas'ın askeri kanadının lideri Salih Şehade öldürülmüştür. Yine 22 Mart 2004 tarihinde Hamas'ın kurucularından olan Ahmed Yasin, Gazze'de bir hava saldırısında öldürüldü.²⁵⁷Saldırı Filistin cephesinde büyük öfkeye neden olmuş ve İsrail'e karşı bir savaşın başlayacağına dair açıklamalar gelmiştir. Dünyada da İsrail'in bu eylemi genel olarak kınanmıştır. Bu operasyondan yaklaşık bir ay sonra 17 Nisan 2004'te Hamas'ın diğer bir lideri Abdül Aziz Rantisi aynı şekilde öldürülmüştür. Bu eylemler Filistin'de intikam duygularını artırmış, dört ay sonra 16 İsraili gerçekleştirilen intihar saldırılarında hayatını kaybetmiştir ve sonrasında Gazze'de bu saldırılar Hamas tarafından kutlanmıştır.²⁵⁸

İsrail'in büyük bir sivil toplum kuruluşu olan *B'Tselem-The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories* tarafından hazırlanan ve 2000-2012 yılları arasını kapsayan istatistiğe göre hedef alarak öldürme operasyonu sonucu ölenlerin sayısı 431'dir ve bu operasyonların

²⁵⁶ Ben-Naftali, Orna; Michaeli, Keren R.; “ ‘We Must Not Make A Scarecrow of the Law’:A Legal Analysis of the Israel Policy of Targeted Killings”, **Cornell International Law Journal**, Vol.36, 2003, s. 239

²⁵⁷ “Hamas chief killed in an air strike”, **BBC News**, 22 March 2004

²⁵⁸ “Palestinians celebrate deadly Israeli bus bombings”, **Haaretz**, 1 September 2001

hedefinde olan ve hayatını kaybedenler ise 256'ya ulaşmıştır.²⁵⁹ Son olarak Kasım 2012'de İsrail ordusunun gerçekleştirdiği Savunma Sütunu Operasyonu'nda Hamas'ın askeri lideri Ahmed Cebari öldürülmüştür. Bu örnek ve Salih Şehade'nin öldürülmesi operasyonu burada incelenecektir.

A.Salih Şehade'nin Öldürülmesi

22 Temmuz 2002 tarihinde İsrail Hava Kuvvetleri uçağı, Salih Şehade'yi öldürmek üzere bir tonluk bombayı Şehade'nin evine bırakmış ve olay sonucunda Şehade ile birlikte en az 14 kişi²⁶⁰ hayatını kaybetmiş ve 150 civarında kişi yaralanmıştır. İsrail'e göre Şehade İkinci İntifada'dan sonra gerçekleşen ve yoğunlaşan terör eylemlerinin arkasındaki en önemli isimdi.²⁶¹

Salih Şehade, İzzeddin el-Kassam Tugayları olarak anılan Hamas'ın askeri kanadının lideriydi. Şehade, İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın kuruluşunda yine hedef alarak öldürme operasyonunda öldürülen Ahmet Yasin ile birlikte baş rolü oynamıştır. Tugaylar 90'lı yılların ortalarından beridir İsraili sivillere ve askeri personele karşı saldırılar gerçekleştirmektedir.

Salih Şehade'nin öldürülmesi olayından sonra 2008 yılında, Başbakan Ehud Olmert tarafından Şehade'nin öldürülmesi olayını incelemek üzere bir soruşturma komisyonu oluşturuldu. 2011 yılında komisyonun hazırladığı rapora göre Şehade'nin öldürülmesinden önceki yıldan başlayarak terörist eylemler hızını artırmış ve yüzlerce insan ölmüş, binlercesi de yaralanmıştır; bu durum silahlı çatışmanın varlığını göstermektedir.²⁶²

²⁵⁹B'Tselem-The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories,Statistics, (Erişim) <http://old.btselem.org/statistics/english/Casualties.asp>, 19.09.2012

²⁶⁰ Bu kişilerin içinde en az 13 kişi sivil idi ve içlerinde Şehade'nin eşi ve kızı da yer almaktaydı.

²⁶¹Israel Ministry of Foreign Affairs, Findings of the inquiry into the death of Salah Shehadeh,2 August 2002,(Erişim)

<http://www.mfa.gov.il/mfa/government/communiques/2002/findings+of+the+inquiry+into+the+death+of+salah+sh.htm>,10.01.2012

²⁶²Rosenzweig, Ido; Shany, Yuval; "Special Investigatory Commission Publishes Report on Targeted Killing of Shehadeh", **Terrorism and Democracy Newsletter**,No.27,March 2011, (Erişim) <http://en.idi.org.il/analysis/terrorism-and-democracy/issue-no-27,-march-2011/special-investigatory-commission-publishes-report-on-targeted-killing-of-shehadeh/>,11.01.2013

Komisyon, raporunda Şehade'yi öldürme dışında etkisizleştirme yollarını da değerlendirmiş ve Şehade'nin kalabalık mekânlarda saklandığı, bu yerlere İsrail askerleriyle girmenin çok fazla ölüme yol açabileceği gerekçesiyle yakalamanın uygun olmadığına karar vermiştir. Ayrıca raporda Şehade'nin izlendiğini bildiği için yedi farklı yerde yaşadığı ve İsrail güçlerinin ise operasyon için hangi zamanın uygun olduğunu araştırdığı hakkında bilgiler de yer almaktadır. Şehade'nin yaşadığı yerler kalabalık bir sivil nüfusun bulunduğu Gazze'deki mülteci kamplarıdır.

Şehade, rapora göre muhasamata doğrudan katılan sivildir ve askeri hedef teşkil eder.²⁶³ Değerlendirilmesi gereken operasyonda gereğinden fazla sivil ölümünün gerçekleşip gerçekleşmediği yani ölçülü bir saldırı yapıp yapılmadığıdır. Gerçekten Şehade'nin hedef olarak öldürülmesinde, onun sivil olduğu gibi tartışılan bir husus haricinde, incelenmesi gereken saldırıda orantılılık ilkesidir. Rapora göre aşırı sivil ölümler öngörülmediği için cezai bir soruşturma yapılmasına gerek görülmemiştir.

İsrail Yüksek Mahkemesi 2008 yılında verdiği bir kararda Şehade'nin öldürülmesinin hukuki olduğunu belirtmişti. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin, Avrupa'nın genelinin, ABD ve İsrail'in genel görüşü 2001 ve 2002 yıllarında İsrail-Filistin gerginliğinin silahlı çatışma düzeyinde olduğu yönündedir.²⁶⁴ Ayrıca silahlı çatışmanın varlığını kabul ettiğimizde çatışma, İsrail devlet güçleri ile devlet dışı aktör olarak görebileceğimiz Hamas, İzzeddin el-Kassam Tugayları, İslami Cihat gibi yapılar arasında gerçekleştiği için uluslararası nitelikte olmayan bir çatışmadır. Ek I Nolu Protokol'ün 1(4) maddesi uluslararası silahlı çatışmanın kapsamını işgal güçlerine karşı kuvvet kullanılan hallere genişletse de bu kural karşı çıkan ABD ve İsrail gibi pek çok devletin varlığında uluslararası örf ve adet kuralı haline gelmemiştir ve çatışma bu yüzden uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak

²⁶³ Raporun bu argümantasyonunda İsrail Yüksek Mahkemesi'nin 2006 yılında verdiği hedef olarak öldürmeler kararının izleri gözükmemektedir.

²⁶⁴ Margalit, Alon; "Did LOAC Take the Lead? Reassessing Israel's Targeted Killing of Salah Shehadeh and the Subsequent Calls for Criminal Accountability", **Journal of Conflict & Security Law**, Vol.17, No.1, 2012, ss. 151-152

görülebilir.²⁶⁵ Fakat çatışmanın türü uygulanacak kurallara çok büyük bir etki yapmayacaktır. Çünkü ayırım ilkesi, ölçülülük ilkesi ve sivillerin korunması her iki çatışma türünde de uygulanır. Olay bazında incelenmesi gereken artık meşru bir askeri hedefin vurulup vurulmadığı ve hedefin vurulmasında ayırım ilkesine de uygun olarak ölçülü bir operasyonun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğidir.

Genel olarak Şehade'nin vurulmasında kendisinin bir askeri hedef olduğu konusunda bir uzlaşma vardır. Şehade, organize ve bir silahlı çatışmayı yürütebilen silahlı grubun lideri konumundadır. Savaşçı statüsü açısından belirtmek gerekir ki, II Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesinde belirtildiği gibi organizasyon ve süregelen bir çatışmayı gerçekleştirmek üzere belli toprak parçasının kontrolü hususları kişi bakımından uygulama bağlamında aranmaktadır.²⁶⁶ Açıkça silah taşıma ve belli üniforma giyme benzeri şartlar aranmamıştır. Bu ölçütler bağlamında Şehade bir savaşçıdır ve askeri hedeftir. Operasyon kapsamında tartışılması gereken asıl sorun vuruşun, ölçülü ve ayırım ilkesini gözetir bir fiil olup olmadığıdır.

Ölçülü bir vuruşun varlığını değerlendirirken göz önüne almamız gereken bir kavram olarak tali/istenmeyen zarar(*collateral damage*) karşımıza çıkar. Tali zarar, bir saldırıda istenmeyen sivil kaybı ve yaralanması, sivil nitelikteki mallara zarar meydana gelmesidir; öngörülme bile askeri hedeflere zarar verilmesi kavramının dışındadır.²⁶⁷ Tali zararın belirlenmesinde doğrudan sivil zararlar haricinde dolaylı sivil zararların da değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmalı bir konudur. Yani örneğin saldırıdan bir veya iki yıl sonra oluşacak zararlar da tali zararın kapsamı içinde midir? Burada makul bir biçimde Henderson'a göre, eğer saldırının beklenen bir sonucu ise dolaylı zararlar tali zarar kavramının içindedir.²⁶⁸ Tali zarar, *jus in bello* kurallarına göre aşırı veya ölçüsüz olmamalıdır. Ölçülülük/orantılılık ilkesi ile

²⁶⁵ Ben-Naftali; Michaeli; **a.g.m.**, s. 256

²⁶⁶ II Nolu Ek Protokol madde 1(a): "...ya da toprakların belli bir bölümünde sürekli ve kararlaştırılmış askeri operasyonlar yürütmelerini sağlayacak ve bu protokolü uygulamalarına neden olacak derecede kontrol sağlamış diğer örgütlerin silahlı güçleri arasında meydana gelen her türlü silahlı çatışmada..."

²⁶⁷ Henderson, Ian; **The Contemporary Law of Targeting**, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, s. 206

²⁶⁸ Henderson; **a.g.e.**, s. 211

bağlantılı bir maddede “...5.Diğerlerinin arasında, aşağıdaki saldırı tipleri ayrım gözetmeyen saldırılar olarak kabul edilmektedir:(a) Bir dizi birbirinden uzak ve ayrılmış askeri hedefin bulunduğu ve aynı şekilde bir sivil nüfusu ve sivil hedef yoğunluğu da içeren bir şehir, kasaba, köy ya da diğer alanlara tek bir askeri hedef gibi davranan yöntem ve araçlarla bombardıman yoluyla yapılan saldırı ...”²⁶⁹ ifadeleriyle durum gayet açık bir biçimde anlatılmıştır. Şehade’nin öldürülmesi operasyonu da bu bakımdan ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil eder. Yoram Dinstein kitabında tam da Şehade’nin öldürülme biçimiyle birebir örtüşen şu ifadelere yer vermektedir:

*“Düşman bir nişancının ortadan kaldırılması için bir köyün imhası – yüzlerce sivil kayıp ile beraber – ölçülülük ilkesinin açık bir ihlali olurdu. Buna karşılık tek bir nişancının yerine bu köyde ağır silah bataryası çalışmakta ise böyle bir imhaya izin verilebilirdi.”*²⁷⁰

Şehade’nin öldürülmesi açık bir biçimde ölçüsüzdür ve en az 13 sivil hayatını kaybetmiş, yaklaşık 150 sivil çoğu ağır olmak üzere yaralanmıştır. Olaydan sonra bu yaralı sivillerden kaçının hayatını kaybettiği hakkında bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Aşırı bir tali zarar meydana gelmiştir. Kazanılan askeri avantaj ile de operasyonu haklılaştırmak mümkün gözükmemektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı Şehade’nin hedef olarak öldürülmesi *jus in bello* kurallarına ve insan hakları hukukuna da aykırıdır.

B.Ahmet Cebbari’nin Öldürülmesi

14 Kasım 2012 tarihinde Gazze’de İsrail Hava Kuvvetleri’nin saldırısında yaşamını yitiren Ahmet Cebbari, Hamas’ın askeri kanadının lideriydi. İkinci İntifada döneminde İzzeddin el-Kassam Tugayları’nda askeri

²⁶⁹ I Nolu Ek Protokol madde 51(5)(a).Madde metni için bakınız.

(Erişim)<http://www.kizilay.org.tr/hukuk/sayfa.php?t=-Ulusal.ve.Uluslararası.Sozlesmeler-CENEVRE.EK.1.PROTOKOL>, 12.01.2013

²⁷⁰ Dinstein, Yoram; **The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict**, New York, Cambridge University Press, 2004,s. 122-123

liderlik görevini almıştı. Ahmet Cebbari'nin İsrail askeri Gilad Shalit'in 2006 yılında kaçırılması olayında önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Cebbari'nin İsrail'in hedef listesinde olduğu da bilinmektedir.

Ahmet Cebbari'nin öldürülmesi olayında Hamas ile İsrail arasındaki çatışmanın niteliği, Hamas'ın uluslararası hukuktaki konumu, Gazze'nin işgal altında olup olmadığı, İsrail'in meşru müdafaa gerekçesine dayanıp dayanamayacağı, yaşam hakkının ihlal edilip edilmediği hususları bütünsel açıdan incelenmelidir. Ancak bu inceleme sonunda bu hedef alarak öldürmenin hukukiliği meselesi ortaya konabilir.

Gazze'deki çatışmanın varlığı veya silahlı çatışma olduğunu kabul edersek çatışmanın niteliği konusu epey çetrefildir. Çatışmanın taraflarından biri devlet-dışı aktör olduğu için uluslararası nitelikte bir çatışmadan bahsedilemez.²⁷¹ Bu durum Filistin'i devlet olarak kabul ettiğimizde de değişmeyecektir, çünkü Hamas'ın kontrol ettiği bölge sadece Filistin'in bir parçasıdır ve Hamas tanınan bir hükümet değildir.²⁷² Fakat Cassese, işgalci kuvvet ile isyancı güçler arasında işgal edilen topraklarda gerçekleşen çatışmaların uluslararası nitelikte olduğunu belirtmektedir.²⁷³ Aynı şekilde İsrail Yüksek Mahkemesi'nin 2006 yılındaki hedef alarak öldürmeler konusundaki beklenen kararında Hamas ile gerçekleşen çatışmayı uluslararası nitelikte görmüştü.²⁷⁴ Roland Otto ise Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde işgal hukukunun uygulanmasının tek başına İsrail ile Filistinlilerin çatışmasının uluslararası silahlı çatışma sayılması sonucuna yol açmadığını,

²⁷¹ Çatışmaya, Hamas'ın askeri kanadı ile çatışma açısından değil de, Filistinli güçler ile çatışma penceresinden bakarsak silahlı çatışmayı uluslararası nitelikte görebiliriz. Bu noktada İsrail'in geniş çaplı operasyonlarında Hamas'ın askeri kanadıyla veya İslami Cihat'la çatışması uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma(Ortak 3. Madde) olarak görülebilenken, aynı anda Filistin "devleti" ile de uluslararası silahlı çatışma yürütülmüş olur(*mixed conflict*).

²⁷² Mastorodimos, Konstantinos; "The Character of the Conflict in Gaza: Another Argument towards Abolishing the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts", **International Community Law Review**, Vol.12, 2010, s. 443

²⁷³ Cassese, Antonio **International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 420. Cassese, isyancı güçlerle devlet otoriteleri arasında gerçekleşen iç çatışmanın, o devlet otoritesinin tabi olduğu devlet ülkesinin sınırları içerisinde gerçekleştiğini ve bu yüzden işgalci güçlerin işgal topraklarındaki çatışmasının iç çatışma olamayacağını belirtmektedir.

²⁷⁴ Milanovic, Marko; "Lessons for Human Rights and Humanitarian Law in the War on Terror: Comparing Hamdan and the Israeli Targeted Killings Case", **International Review of the Red Cross**, Vol.89, No.866, 2007, ss. 381-383. Ayrıca Mahkeme birinci İntifada'dan beri işgal topraklarındaki çatışmanın silahlı çatışma olduğunu belirtmektedir.

fakat silahlı çatışma düzeyine çıkarsa çatışmanın uluslararası bir silahlı çatışma sayılması gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁵

Bu görüşlerin yanında Gazze'nin 2005'teki İsrail çekilmesinden sonra işgal altında olup olmadığı da tartışma yaratmıştır. İşgal meselesi eğer silahlı çatışma olduğunu kabul ediyorsak, çatışmanın karakterine de etki edebilecektir. IV Nolu Kara Savaşı Kuralları Sözleşmesi'nin(1907) 42. maddesinde bir toprağın işgal altında sayılabilmesi için o toprağın düşman ordusunun kontrolü altına geçmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 6. maddesinde işgalcinin yükümlülüklerinin ancak belli kontrolü kullandığında geçerli olabileceği belirtilmektedir.²⁷⁶ Elizabeth Samson makalesinde 2005'teki İsrail çekilmesinden sonra işgal için bulunması gereken etkin kontrol kriterinin Gazze için artık söz konusu olamayacağını; İsrail'in ulaşım, sınır ve hava sahası kontrolü gibi bazı uygulamalarının işgal statüsüne yol açmayacağını, bu toprakların işgal statüsünden *sui generis* topraklar statüsüne geçtiğini belirtmektedir.²⁷⁷ Fakat örneğin Uluslararası Adalet Divanı'nın *Duvar* danışma görüşünde bu toprakların işgal altında olduğunu belirtmişti.²⁷⁸ Yine Goldstone Raporu'na göre İsrail her ne kadar 2005'te askeri olarak çekildiyse de, işgalin uygulanan kontrol nedeniyle devam ettiği belirtilmektedir.²⁷⁹ Rapora göre İsrail, Gazze'de sınır kontrolü uygulamakta, yaşam koşullarını belirlemekte, hava ve deniz sahasını kontrol etmektedir; işgal hukuku bakımından geçici idari yapı kurulması sadece bir unsur olup

²⁷⁵ Otto; **a.g.e.**,s. 516,518.Otto ayrıca 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesinin 4. fıkrasında yabancı işgaline karşı self-determinasyon hakkına dayanan halkların savaşının uluslararası nitelikte bir çatışma sayılmasına karşın bu protokolü imzalamayan İsrail'e karşı bu hükmün uygulanamayacağını, ayrıca bu hükmün çok tartışmalı olduğu için örf ve adet kuralı olamayacağını, olsa dahi bu hükme sürekli itiraz eden İsrail'e karşı bir etkisinin olmadığını açıklamaktadır.s.517

²⁷⁶ "...işgal devleti mevzuubahis topraklarda hükümet vazifesini görüyorsa, işgalin devamı müddetince sözleşmenin şu maddeleriyle bağlı olacaktır..."

²⁷⁷ Samson, Elizabeth; "Is Gaza Occupied?: Redefining the Status of Gaza Under International Law", **American University International Law Review**, Vol.25,2010, ss. 915-967

²⁷⁸ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports, 2004

²⁷⁹ Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories, Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, A/HRC/12/48, Human Rights Council, 25 September 2009, prg. 277

diğer göstergeler bakımından işgalin devam ettiği görünmektedir.²⁸⁰ İşgalin devam edip etmediği tartışması, silahlı çatışmayı belirlemek için bir husus içermektedir. O da işgal ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın bağdaşmayacağıdır. İşgal ancak başka bir devletin topraklarını kontrol altına almakla vücut bulur.

Filistin'in devlet statüsü tartışmalı olsa bile doğmakta olan bir devlet olduğu söylenebilir.²⁸¹ Bunun yanında, her ne kadar İsrail'in Gazze'deki baskınlığı yadsınamaz bir gerçek olsa da, işgal için gerekli olan etkin kontrol bölgenin tamamen askeri kontrol altında olmasını ve askeri makamlar tarafından idare edilmesini gerektirdiği²⁸² için bu bölgenin artık işgal statüsünde olmadığını belirtmek gerekir.²⁸³ İsrail Yüksek Mahkemesi, 2008 yılında aldığı *Al-Bassiouni et al. v. Prime Minister of Israel* kararında İsrail'in Gazze'de etkin kontrol uygulamadığı için işgalci olarak görülemeyeceğine ve Hamas'la İsrail arasındaki ilişkinin silahlı çatışma olduğuna hükmetmiştir.²⁸⁴ Hamas'ın askeri kanadı İsrail'e karşı füze saldırıları yapmakta ve bunun yanında Hamas İsrail'in resmi internet sitelerine karşı siber saldırılar²⁸⁵

²⁸⁰ Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories, Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, A/HRC/12/48, Human Rights Council, 25 September 2009, prg. 278, 279

²⁸¹ Ahmet Cebbari'nin öldürülmesi olayından on beş gün sonra 29 Kasım 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki oylamada Filistin'e üye olmayan gözlemci devlet statüsü verilmiştir. Bu husus doğmakta olan Filistin devleti bakımından bir göstergedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler üyesi 132 devlet Filistin'i bir devlet olarak tanımaktadır. (Erişim) <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/607/36/PDF/N1260736.pdf?OpenElement>, 12.12.2012

²⁸² Bir bölgenin işgal altında olduğunu kabul etmek için, yabancı güçlerin bölgede fiziksel varlığını aramak gereklidir. Sadece dışarıdan yapılan hava ve deniz sahaları kontrolü işgal için yeterli gözükmemektedir. Çünkü işgalci gücün hakları ve sorumlulukları ancak o bölgeyi kontrol etmesi ve belli düzenlemeler yapabilmesi ölçüsünde işgalci güce bağlanabilir. Ferraro, Tristan; "Determining the Beginning and the End of an Occupation under International Humanitarian Law", **International Review of the Red Cross**, Vol.94, No. 885, 2012, ss. 143-147

²⁸³ Shany, Yuval; "Faraway, So Close: Legal Status of Gaza After Israel's Disengagement", **Yearbook International Humanitarian Law**, Vol. 8, 2005, ss. 369-383. Yazar ayrıca Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen *DRC v Uganda* davasında Lahey Düzenlemeleri'nin işgale ilişkin 42. maddesinin çok sınırlayıcı bir yorumla uygulandığını belirtmektedir. Shany, Yuval; **a.g.m.**, ss. 377-378

²⁸⁴ Solomon, Solon; "Occupied or Not: The Question of Gaza's Legal Status After Israeli Disengagement", **Cardozo Journal of International and Comparative Law**, Vol. 19, 2011, s. 76. Yazar Gazze'nin işgal statüsünde olmadığını belirtmesine rağmen, Gazze'nin özellikleri dolayısıyla sui generis bir alan olduğunu ve uluslararası hukukun kurallarının Gazze'nin statüsü bakımından yeterli düzenlemeler içermediğini belirtmektedir. Ayrıca bu yetersizlik dolayısıyla belki de doğal hukuka başvurulabileceğini öngörmektedir.

²⁸⁵ Ackerman, Gwen; Abu Ramadan, Saud; "Israel Wages Cyber War With Hamas as Civilians Take Up Computers", **Bloomberg News**, 19.11.2012, (Erişim) <http://www.businessweek.com/news/2012-11-19/israel-wages-cyber-war-with-hamas-as-civilians-take-up-computers>, 13.12.2012

gerçekleştirmektedir. İsrail de belirli aralıklarla bu saldırılara karşı hava saldırılarıyla cevap vermektedir.

Gazze Şeridi'nin hukuki bağlamda işgal statüsünde olmadığını belirttikten sonra, Ahmet Cebbari'nin öldürülmesi bakımından *jus in bello*'nun uygulanıp uygulanamayacağını belirlemek gerekir. Örneğin 27 Aralık 2008 ile 18 Aralık 2009 tarihleri arasında İsrail'in Gazze'ye karşı gerçekleştirdiği "Dökme Kurşun Operasyonu" (*Operation Cast Lead*), devlet-dışı aktör olarak görebileceğimiz Hamas'ın askeri kanadı ile İsrail arasında gerçekleşen çatışmanın Ortak 3. Madde kapsamında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak görülebileceği belirtilmiştir.²⁸⁶ Ama bu tarihlerden sonraki çatışmalar bu maddenin kapsamında görülemeyecek, silahlı çatışma düzeyine ulaşamayacak çatışmalardır. İsrail'in 2012 yılının Kasım ayında düzenlediği Savunma Sütunu Operasyonu (*Operation Pillar of Defense*) da silahlı çatışma düzeyinde olmadığı görülmektedir. Öncelikle yaklaşık bir hafta sürdüğü için operasyon kısa sürelidir. Yüz ile yüz elli arasında insan kaybı olduğu tahmin edilmektedir. Dökme Kurşun Operasyonu ise bu operasyondan süre bakımından yaklaşık üç kat, ölüm sayısı olarak ise yaklaşık on kat daha büyük bir operasyondur. Dolayısıyla Ahmet Cebbari'nin hedef alınarak öldürülmesi insan hakları hukuku ve ayrıca meşru müdafaa açısından değerlendirilebilir.

Savunma Sütunu Operasyonu'ndan önce Hamas, İsrail'in topraklarına yüz civarında füze atışı yapmış ve füze savunma kalkanından kaçan füzeler İsrail'de üç kişinin yaralanmasına yol açmıştır.²⁸⁷ İsrail'deki insanlar için bu saldırılar yaşamı tehdit eden sebep sayılabilir. Oluşan bu tehdit hem insan hakları hem de meşru müdafaa açısından öldürücü güç kullanılmasına yol açabilir. İnsan hakları bağlamında başkalarının yaşamını korumak sebebine, meşru müdafaa kapsamında da silahlı saldırı sebebine dayanmak mümkündür. Fakat değerlendirilmesi gereken, ölçülü bir karşılık verilip verilmediği ve bu kapsamda Cebbari'nin öldürülmesinin yeri sorunudur.

²⁸⁶ McDonald, Avril "Operation Cast Lead: Drawing the Battle Lines of the Legal Dispute", **Human Rights Brief**, Vol.16(3), 2009, s.27

²⁸⁷ "Gaza groups pound Israel with over 100 rockets", **The Jerusalem Post**, 11 November 2012

Ölçülülük, karşı saldırının kapsam, etki, zaman bakımından ilk saldırının ölçüsünü mantıksız bir biçimde aşmaması olarak tanımlanabilir. Örneğin 1989 yılındaki Panama'nın ABD tarafından istilası her ne kadar meşru müdafaa nedenine dayanılmak istenilmesine rağmen, bir ABD askerinin ölümünün karşılığı olduğu için ölçüsüzdür.²⁸⁸ Aynı şekilde kullanılan silah ve kullanım şekilleri de ölçülü olmak durumundadır. Olayda operasyondan yaklaşık bin kişi doğrudan etkilenmiştir ve yüzden fazla Filistinli ölmüştür. Cebbari'nin öldürülmesi de bu operasyon dahilinde gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden meşru müdafaada olay bakımından ölçü aşılmıştır denebilir. İnsan hakları açısından da Cebbari, mutlak ve kaçınılmaz bir biçimde öldürücü güç kullanılması gereken bir hedef değildir ve hedef olarak öldürme insan hakları standartlarını karşılamamaktadır.

III.RUSYA TARAFINDAN ÇEÇEN SAVAŞLARINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN OPERASYONLAR

ABD ve İsrail haricinde Rusya'nın da hedef olarak öldürme faaliyetleri incelenmeye değer konumdadır. Özellikle Birinci ve İkinci Çeçen Savaşları'nda öldürülen Çeçen liderleri belki de hedef olarak öldürme pratiğinin başlangıcını teşkil ederler. Bu pratik kapsamında Rusya devlet güçleri; Dudayev'i, Hattab'ı, Yandarbayev'i²⁸⁹, Meşhedov'u ve Basayev'i öldürmüştür.²⁹⁰ Bu bağlamda önemli örnekler olarak Dudayev ve Basayev'in öldürülmesi olayları incelenecektir.

²⁸⁸ Gardam, Judith; **Necessity Proportionality and the Use of Force by States**, New York, Cambridge University Press, 2004, ss. 166-167

²⁸⁹ Zelimhan Yandarbayev'in 2004 yılında Katar'da öldürülmesi ilk zamanlarda sorumlunun kim olduğu hakkında bir belirsizlik yaratmıştır. Katar'da yapılan soruşturma sonucu failin Rusya'nın emirleri çerçevesinde eylemlerini gerçekleştirdiği ortaya konuldu. Ama yine de Rus yetkililer fiilden sorumlu olmadıklarını belirtmişlerdir. "Russia behind Chechen murder", **BBC News**, 30.06.2004

²⁹⁰ Gürbüz, M. Vedat; **Kafkasya'da Siyaset: Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler**, Ankara, Kadim Yayınları, 2012,s.344

A.Cahar Dudayev'in Öldürülmesi

Sovyetler Birliği'nin zayıflaması ve 80'li yıllarda gelen açıklık(*glasnost*) ve yeniden yapılanma(*perestroika*) siyaseti, Çeçen halkında etnik uyanmayı tetiklemişti.²⁹¹ 1990 yılında oluşturulan Çeçen Halkı Milli Kongresi'nde Sovyet ordusunda generallik rütbesine kadar gelmiş olan Çeçen Cahar Dudayev, yönetim komitesi başkanı seçilmişti. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması Çeçenlere bölgeyi kontrol etme imkanı vermişti. Aynı yıl Dudayev, Çeçenistan'ın egemenliğini ilan etti. Dudayev'in bu girişiminden sonra 1992 yılında Rus orduları bölgeden çekilme kararı aldı ve bu durum Rus ordusu için bir demoralizasyon anlamını taşıyordu.²⁹² Bu çekilme ayrıca önemli sayıdaki silahın Çeçenlerin eline geçmesini sağlamıştır. Fakat ekonomik sıkıntılar ve silahlara kolay erişim bölgede husursuzluğu da getirdi, başlamış olan devletleşme sürecini tökezletti.²⁹³

1994 yılı Aralık ayında Rus ordusunun Çeçenistan'a girmesiyle Birinci Çeçen Savaşı başladı. Çeçenlerin silahlı güçleri daha zayıf olmasına rağmen gerilla savaşı yöntemleri ile Rus ordusuna önemli kayıplar verdirdiler. Rus orduları Grozni şehrini ağı bombardıman altına almışlardı ve bu bombardıman sonucu uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmanın²⁹⁴ (Ortak 3. Madde) varlığını da düşündüğümüzde sivillerin hedef alınması nedeniyle *jus in bello* kurallarının da çiğnendiğini belirtmeliyiz. Sayı kesin olmamakla birlikte onbinlerce sivil bu çatışmalar neticesinde hayatını kaybetmiştir.

Çeçen savaşçılar için, Çeçenistan'ın coğrafi yapısı ve Çeçen halkının dağınık yapısı gerilla savaşını kolaylaştıran niteliklerdi ve ayrıca Çeçen

²⁹¹ Sarı, Yaşar; "Çeçenlerin Dramı: Kurt ile Ayının Dansı", **Dünya Çatışmaları Cilt 1**, Ed. Kemal İnät, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayınları, 2010, s. 443

²⁹² German, Tracey C.; **Russia's Chechen War**, London, Routledge, 2003, s. 57

²⁹³ German; **a.g.e.**, s. 61

²⁹⁴ O dönemde Çeçenistan'ın hukuki statüsü belli olmadığı ve *de facto* bir devlet niteliğini taşıdığı için çatışmayı uluslararası bir çatışmadan ziyade Rusya'nın içinde gerçekleşen uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak görmek gerekmektedir.

savaşçılar çokça terör yöntemlerini de kullanıyorlardı.²⁹⁵ Çatışmalar devam ederken 21 Nisan 1996 tarihinde Dudayev telefon konuşması yaptığı sırada Rus uçakları tarafında yerinin tespit edilmesi neticesinde lazer güdümlü füze saldırısında öldürülmüştür. Rusya operasyonun ayrıntılarını açıklamamıştır. Fakat operasyon hedef alarak öldürmenin bir örneğini teşkil etmektedir. Operasyondan dört ay sonra Ruslar ve Çeçenler bir ateşkes antlaşması imzaladılar. Rus ordusu Birinci Çeçen Savaşı'nda başarısız olmuştur.

Birinci Çeçen Savaşı bir uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma örneği idi ve hem Rus güçleri hem de Çeçen savaşçılar *jus in bello* kurallarını ihlal eden fiiller icra etmişlerdir. Örneğin Ruslar sivil-savaşçı ayrımı gözetmeksizin Grozni şehrini ağır bir bombardımana tutmuştur, bu fiil kuşkusuz ayırım ilkesinin ihlalidir. Çeçen savaşçılar da terörist eylemler vasıtasıyla sivilleri hedef almıştır. 1995 yılında Budennovsk şehrinde, Çeçen savaşçıların bir hastaneyi ele geçirmeleri ve çıkan çatışmada yüz civarında kişinin ölmesi buna bir örnek teşkil eder.²⁹⁶

Fakat *jus in bello* kurallarına uyulup uyulmadığı olay olay bir incelemeyi gerektirir. Dudayev'in öldürülmesi olayına da böyle bakmak gerekecektir. Öncelikle Dudayev'in öldürüldüğü zaman diliminde çatışmanın her ne kadar şiddeti azalsa da devam ettiğini ve bunun Ortak 3. Madde'nin uygulanmasını gerektirecek düzeyde olduğunu biliyoruz. Çünkü bu durumu ölenlerin sayısının on binleri aşmasından, organize olmuş savaşçılar ile devlet silahlı güçleri arasındaki çatışmalardan görebiliyoruz.

Bu bağlamda Dudayev'in statüsünü belirlemek ve saldırının hedefini teşkil edip edemeyeceği hususunu göstermek lazım gelir. Dudayev öldürüldüğü vakit savaşçı statüsündeydi ve askeri hedef teşkil etmekte idi. Çeçen birlikleri çatışma boyunca silahlıdılar, devlet silahlı kuvvetleri kadar olmasa da organizedirler ve bir hiyerarşiye sahiptirler ki, bu onları organize silahlı gruplar seviyesine çıkartır.²⁹⁷ Yani organize silahlı grup üyeleri böylece

²⁹⁵ Stone, David R.; **A Military History of Russia: From Ivan the Terrible to the War in Chechnya**, Westport, Praeger, 2006, s. 245

²⁹⁶ Stone; **a.g.e.**, s. 245

²⁹⁷ Melzer, Nils; **Targeted Killing in International Law**, New York, Oxford University Press, 2010, s. 319

sivillerden ayrılır ve savaşçı statüsündedirler. Dudayev'in konumu da organize silahlı grubun üyeliği seviyesindedir. Dudayev'in vurulması, insan hakları hukukuna göre *lex specialis* konumda olan *jus in bello*'ya uygunluk arz eder.

B.Şamil Basayev'in Öldürülmesi

Birinci Çeçen Savaşı'nın 1996 yılında savaşı sona erdiren Hasavyurt Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermesi Çeçen sorununun da sona erdiği anlamına gelmiyordu. Bu antlaşma Çeçenistan'a *de facto* bir bağımsızlık sağlasa da, Çeçenistan hala Rusya'ya bağımlı idi. 1997 yılında seçimle iş başına gelen Aslan Mashadov Rusya'dan yardım alıp Çeçenistan'ı biraz olsun kalkındırmak istiyordu. Mashadov ile radikal grup arasında 1998 yılında anlaşmazlık yaşandı ve radikal grubun başına hükümette olan fakat oradan ayrılan Şamil Basayev geçti. 1999 yılında ise İkinci Çeçen Savaşı, Rus ordusunun Çeçenistan'a girmesi ile başladı. Aynı yılın yazında Çeçenlerin Dağıstan'a saldırısı savaşı başlatan hadise olmuştu. Birinci savaşa göre Rus ordusu daha planlı bir şekilde hareket etti.²⁹⁸ 1999 yılının son aylarında Grozni şehri kuşatıldı ve 2000 yılının Şubat ayında şehir ele geçirildi. Aynı yıl savaş sona ermiş fakat düşük yoğunlukta olan çatışmalar 2000'li yılların sonuna kadar devam etmiştir. Bu savaşta çoğu Grozni'deki siviller olmak üzere binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

İsyancı Çeçen gruplar savaştan sonra pek çok kez terörist saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırılar daha çok 2002 ile 2004 yılları arasında meydana gelmiştir. 23 Kasım 2002 tarihinde isyancı Çeçen gruplar Moskova'da tiyatro salonunda 850 kişiyi rehin almıştır ve baskında rakamlar kesin olmamakla beraber 100 ile 200 rehine hayatını kaybetmiş ve yaklaşık 40 isyancı öldürülmüştür. Yine 2004 yılının Eylül ayında Kuzey Osetya'da Beslan okulundaki rehin alma eyleminde yaklaşık 390 kişi ölmüştür. Bu

²⁹⁸Oliker, Olga **Russia's Chechen Wars 1994-2000:Lessons From Urban Combat**, Santa Monica, Rand, 2001,ss. 44-49

terörist eylemlerin dışında da saldırılar meydana gelmiştir. Bu olayların arkasında Şamil Basayev'in rolü de önemliydi.

10 Temmuz 2006'da Şamil Basayev İnguşetya'da bir patlamada öldürülmüştür. İsyançılar bir kaza sonucu öldüğünü savunsalar da, Rusya Federal Güvenlik Servisi başkanı Basayev'in öldürülmesinin özel bir operasyon ile gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir.²⁹⁹ Operasyon gerçekleştirildiğinde silahlı çatışma düzeyine varan bir çatışma ortamı yoktu. Bu yüzden *jus in bello*'ya göre öldürmeyi değerlendiremeyiz. Basayev'in öldürülmesi operasyonu insan hakları hukukuna göre değerlendirilebilir.

Rusya Federasyonu'nun da taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkı çerçevesinde bir isyanın hukuka uygun bir biçimde bastırılması durumunda mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir kuvvet kullanımı sonucunda ölüm meydana gelmişse sözleşme ihlal edilmemiştir. Basayev'in bir isyan eylemi içinde olduğu açıktır. Rusya bu yüzden isyanı bastırmak için kuvvet kullanabilir. Burada önemli olan öldürme operasyonunun mutlak zorunlu olup olmadığıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre 2. maddenin 2. fıkrasında sayılan nedenler tüketicidir ve dar yorumlanmalıdır; ayrıca diğer maddelerde yer alan zorunluluk testine göre bu maddedeki mutlak zorunluluk testi daha sıkı ve zorlayıcı bir argümantasyon gerektirir.³⁰⁰ İsyanı bastırmak için Basayev'in öldürülmesinin mutlak zorunlu bir eylem olduğunu söylemek güç gözükmemektedir. Rus yetkililere göre Basayev yeni terörist eylemler planlamaktaydı. Fakat bunun ne kadar gerçek olduğu şüphelidir. Ayrıca öldürme operasyonu sırasında isyanın seviyesi 2000 ile 2004 yılları arasındaki süreçteki kadar yüksek değildi. Operasyon örneğin 2004 yılındaki Beslan okulu rehin alma eyleminden hemen sonra gerçekleşseydi belki mutlak zorunluluk/gereklilik testi geçilebilirdi. Fakat 2006 yılındaki bu operasyonun isyanın bastırılması için insan hakları hukuku açısından mutlak zorunlu olarak görülmesi zordur.

²⁹⁹ "Chechen Rebel Chief Basayev Dies", **BBC News**, 10.10.2006

³⁰⁰ ECHR, Case of Akhmadov and Others v. Russia, Application no.21586/02,14 November 2008, prg. 92

SONUÇ

Hedef olarak öldürme bir çatışma ortamında uzaktan öldürmenin en gelişmiş yolu olarak karşımıza çıkar.³⁰¹ Antik savaşlarda da hedefi vurmak için uzak bir mesafeden mızrak kullanılırdı. Günümüzün yeni savaşlarında ise hem teknoloji hem istihbarat hayati önem kazanmıştır. En son teknoloji uçaklar ve insansız hava araçları ile gerçekleştirilen hedef olarak öldürmeler ise çağımızın savaşlarının bir görüntüsüdür.

Hedef olarak öldürme konusu, “eğer” “şu şartlarla” gibi kelimelerle başlayan cümlelerle değerlendirilebilecek bir muhtevaya sahiptir. Ayrıca her öldürme eyleminin tek başına değerlendirilmesini gerektirir. Bu bakımdan belki de ilk yapılacak tespit hedef olarak öldürme “politikasının” tümünden hukuki olmadığı yönündeki ifadelerin yanlışlığıdır.

Hedef olarak öldürme eylemleri son birkaç on yıla özgü olan yeni terörizm ve yeni savaşlar döneminde gerçekleştiği için ve hukukilik tartışmasının ise görece eski kurallar üzerinden yapılması³⁰² dolayısıyla çetin bir meseledir. Yeni ve hızla oluşan ortamlar ve olgular uluslararası hukuku hem norm hem yorum açısından değiştirmektedir. Örneğin Emre Öktem, “tarihin hızlandığı anlar vardır ve bunların teamül üretim süreci üzerinde hiçbir etki doğurmamaları beklenemez”³⁰³ ifadeleri ile bu durumu açıklamaktadır. Bazen de *Grotyan Lahza* zamanlarında sadece normlar değişmekle ve genişlemekle kalmaz, eski normların yorumlarında da değişimler görülebilir. Yine misal olarak, bir antlaşma metni belli kelimelerden oluşur veya diyebiliriz ki antlaşmalar pek çok göstergeden oluşan bir bileşimdir. Post-yapısalcı bir perspektif ile belirtecek olursak dil zamansal bir süreçtir ve kullanıldığı bağlamlarda da anlam değişir, yani dil

³⁰¹Radsan, Afsheen John; Murphy, Richard; “Measure Twice, Shoot Once: Higher Care for CIA-Targeted Killing”, **University of Illinois Law Review**, Vol 2011(4), 2011, s. 1203

³⁰² Bu durumu gözler önüne seren bir makale için bakınız. Liatzau, William K.; “Old Laws, New Wars: Jus ad Bellum in an Age of Terrorism”, **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Vol.8, 2004, ss. 383-455

³⁰³ Öktem, Emre **Uluslararası Teamül Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2013,s. 92

oyndır.³⁰⁴ Böylece antlaşmaların içindeki kelimeler ve çağrıştırdıkları, belli ölçüde gelişen ortam ve olgular neticesinde değişebilir. Bu yüzden hedef olarak öldürmelerin hukukiliği değerlendirilirken eski çalışmaların ve görüşlerin değeri daha düşüktür diyebiliriz. 1950’lerde yazılmış iç savaş ile ilgili eserlerle günümüzün teröre karşı savaş çerçevesindeki uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma ile ilgili eserler arasında epey farklar gözlenir ve bu durum normaldir. 1950’li yıllarda El Kaide gibi bir terör örgütü dünyada bulunmamaktaydı.

Hedef olarak öldürmelerin hukuki gerekçelendirilmesi farklı paradigmalara ve aynı anda dayanabildiği için son yıllarda doktrinde gözlenen bir tartışma ile sıkı sıkıya bağlıdır: uluslararası hukukta bölünme tartışmaları. Küreselleşmenin etkisi, kural koyucularda gözlenen çoğalma, uluslararası yargı organlarının farklı yorumlara varabilmesi gibi nedenler son yıllarda uluslararası hukuktaki normlarda artış yaratmış ve bu artış normlar arasındaki çatışmaları da beraberinde getirmiştir.³⁰⁵ Uluslararası hukukta alt sistemlerin ortaya çıkması durumu, bu alt sistemler arası ilişkilerin de önemini artırmaktadır. Böylece *jus in bello*, *jus ad bellum* ve insan haklarının ilişkide olduğu hedef olarak öldürme konusu bu açıdan ele alınabilir. Bu bölünme olarak adlandırabileceğimiz durumda çeşitli çözüm yöntemleri kullanılabilir. Çözüm bulmak zaruridir, çünkü aksi takdirde bir hukuk sistemi bir olaya hem izin verirken hem izin vermiyor şeklinde görünürdü. Bu ise hukuk sisteminin mantıksızlığını gösterir idi. Alt sistemler arasındaki norm çatışmalarında ya *lex specialis* kuralı gereği özel düzenleme getiren normun uygulanması ya da belli ortak ilkelerden yararlanarak karma bir norm uygulanma yoluna gidilmesi yollarına başvurulabilir. Pek tabiidir ki bu yollardan hangisine gidileceği norm uygulanacak olayla ilgilidir.

Hedef olarak öldürmelerin uluslararası hukuka uygun olmasında öncelikle ortak bazı hususlara değinmekte yarar vardır. Öncelikle belirtmek

³⁰⁴ Sarup, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul, Kırk Gece Yayınları, 2010, ss. 55-56

³⁰⁵ Kaya, Talat; “Uluslararası Hukuk Bölünüyor mu?:Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve Farklılaşmasından Kaynaklanan Zorluklar”,**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.61, Sayı.1, 2012, ss. 154-156

gerekir ki, hukuki hedef olarak öldürmelerde diğer insanların hayatlarına karşı ciddi bir tehdit oluşturan kişilerin engellenmesi amacı tüm paradigmalara temelini teşkil eder. Amaç her zaman savunma ve korunmaya yönelik olmalıdır. Tabii ki, dayandırılan hukuki paradigmalara göre kriterler değişebilir ama amaçta bir ortaklık söz konusudur. Ayrıca orantılı bir eylemde bulunma yönünden de bir ortaklık görülebilir. Hem *jus in bello* hem *jus ad bellum* ve hem de insan hakları bakımından hedef olarak öldürmenin izin verildiği durumlarda orantılılık ilkesine de uyulmaktadır. Bu ortak noktaların dışında bağlama göre uygulanacak kurallarda da değişiklik görülmektedir.

Jus in bello'nun uygulandığı durumlarda, yani bir silahlı çatışma durumunda, ya davranış bazlı kriterlere ya da görev bazlı kriterlere göre askeri hedeflerin vurulması bazı şartların yerine getirilmesi ile(hedef alma hukukunun ilkeleri) hukuki olur. Bu hususta *jus in bello*, *lex specialis* durumdadır ve öncelikle uygulanır. Görev bazlı kriterlere göre silahlı kuvvetler ve silahlı gruplar, yani muharip ve savaşçılar, doğrudan hedef haline getirilebilirler.³⁰⁶ Meğer ki kişi *hors de combat* veyahut tıbbi veya dini personel olmasın. Davranış bazlı kriterlere göre ise bazı siviller hedef alınabilir. Bu siviller muhasamata doğrudan katılan sivillerdir. Mantık şudur ki; muharip gibi çatışmaya katılan, düşmana zarar veren, sivil nüfusu hedef alan sivillerin doğrudan hedef alınamama ayrıcalığının uygulanmamasıdır.³⁰⁷ Silahlı saldırının vuku bulması halinde ve kuvvet kullanmanın hukuki olduğu rızanın bulunduğu veya Güvenlik Konseyi kararı alınması durumlarında da *jus ad bellum* ilkeleri yerine getirilerek hedef olarak öldürme icra edilebilir. Bu durumlar dışında insan hakları hukuku uyarınca ancak çok sıkı bazı şartların yerine getirilmesi durumunda hedef olarak öldürme caiz olabilir. Ancak ve ancak mutlak bir biçimde öldürücü güç kullanılmasını gerektirir bir başkalarının hayatlarını ciddi şekilde tehdit eden hedefin bulunması hali söz konusudur. Tüm bu paradigmlar dışında hedef olarak öldürme eylemi uluslararası hukuka aykırıdır. Bugün ABD'nin Pakistan, Afganistan, Yemen

³⁰⁶ Radsan; Murphy; **a.g.m.**,s. 1211

³⁰⁷ Strüwer, Elisabeth; **Zum Zusammenspiel von Humanitaerem Völkerrecht und den Menschenrechten am Beispiel des Targeted Killing**, Frankfurt, Peter Lang GmbH, 2010, s. 108

ve Somali’de uyguladığı *drone*³⁰⁸ politikası büyük ölçüde hukuka aykırıdır. Aynı şey, İsrail’in Filistinlilere karşı gerçekleştirdiği operasyonlar için de söylenebilir. Çünkü özellikle Obama’nın başkanlık döneminde terörizme karşı mücadelede kişinin terörist olduğunun bilinmesi sonrası hedef alınması politikasından(*personality strike*), kişinin bazı davranışlarından ve işaretlerinden yola çıkılarak ve kimliğinin tam olarak bilinmeden hedef alınması politikasına(*signature strike*) geçiş görülmüştür.³⁰⁹ Son politika hedef olarak öldürmeler açısından uluslararası hukukun ilkelerine aykırıdır. Kişinin belli davranışlarından dolayı hedef alınması *jus in bello* bakımından ayırım ilkesine ve insan hakları bakımından ise yaşam hakkının muhtevasına aykırılık teşkil eder. Ancak durum ve mekan gereği belli işaretlerin yeterli olduğu durumlar olursa “*signature strike*” politikası hukuka uygun hale gelebilir.³¹⁰ Bu yüzden hedef olarak öldürmelerin hedefin kimliğinin ve statüsünün belirlenmesi sonucunda gerçekleştirilmeleri gerekir. Yoksa hukuka uygun bir kullanımda bir silah olarak *drone* uluslararası hukuka aykırı değildir.³¹¹ Ayrıca hedef olarak öldürmelerde vuruşun sonucu olarak fazla sivil kaybın verilmesi de bir hukuksuzluk göstergesidir.

Belirtmek gerekir ki, küreselleşen ve karmaşıklaşan dünyanın imkanlarını kullanan yeni teröristlerle mücadele etmek gerekmekte, fakat bu mücadele çoğu zaman klasik bir savaştan çok daha zor olmaktadır. Her ne kadar zor olsa da mücadele uluslararası hukuka uygun olmalıdır. Hedef olarak öldürme mücadele yöntemlerinden sadece birisidir. Teröristin yakalanması durumu çoğu zaman olmamakta veya çok zor ve riskli gözükmektedir. Hatta Carol A. Bahan’ın belirttiği gibi bazen teröristin, o terörist için güvenli ülkelerde yakalanması asıl zarar verdiği devletten

³⁰⁸ “Drone” kelimesi insansız hava aracı yerine makale ve kitaplarda sıklıkla kullanılmaktadır.

³⁰⁹ Living Under Drones:Death,Injury and Trauma to Civilians From US Drone Practices in Pakistan,2012,s. 12-13,(Erişim)<http://livingunderdrones.org/wp-content/uploads/2012/10/Stanford-NYU-LIVING-UNDER-DRONES.pdf>,08.09.2013

³¹⁰ Patlayıcı ve diğer silahları kurma veya taşıma, saldırı planı hazırlama, bilinen bir El Kaide kampı içinde yer alma gibi işaretler “signature strike” için bir kişiyi veya grubu vurmak için yeterli işaretler olabilir. Fakat hedef olarak öldürme fiili için bu işaretler yeterli olmaz. Heller, Kevin Jon; “ ‘One Hell of a Killing Machine’:Signature Strike and International Law”,**Journal of International Criminal Justice**, Vol.11, 2013, ss. 89-119

³¹¹Blank, Laurie R.; “After ‘Top Gun’:How Drone Strikes Impact the Law of War”, **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol.33(3),2012,s. 687

korunması imkanını da yaratabilir. Örneğin Bin Ladin terör eylemleri suçlaması ile Suudi Arabistan'da yakalansaydı bu durumda olabilirdi ve büyük ihtimalle göstermelik bir yargılama ile ABD'nin geri verilmesi taleplerinden kurtulabilirdi.³¹² “Kanuna karşı hile” olarak görülebilecek bu tip durumlar ise terörizmle mücadelede bir geri adım olarak görülebilir. Kuşkusuz terörist olsa da bir insanın öldürülmesi yöntemi gayri ahlaki olarak görülebilir. Fakat sonuç olarak silahlı çatışma hukuku sınırları ve şartları içerisinde askeri hedeflerin vurulması veya yaşam hakkının istisnasının sınırları içinde bir kimsenin hedef alınması, hem uluslararası hukuka uygun ve “meşru” hem de stratejik açıdan yeni terörizmle mücadelede etkili ama biricik olmayan bir yöntem olarak varlığını sürdürüyor.

³¹²Bahan, Carol A.; “International Terrorism: The Legitimization of Safe Harbor States in International Law”, **New York Law School Law Review**, Vol.54, 2009, ss. 334-335

KAYNAKÇA:

12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek

Protokolleri, Galatasaray Üniversitesi

Yayınları, İstanbul, (Erişim) www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf , 01.10.2012

ABRESH, William; “A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya”, **European Journal of International Law**, Vol. 16, No.4, ss. 741-767

AKİPEK, İlhan; **Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru Müdafanın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1955

ALBAYRAK, Gökhan; “Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda İnsan Haklarının Korunması”, **Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları**, (Ed.) Murat Saraçlı, Ankara, Bingbang Yayınları, 2012, ss.73-86

ALSTON, Philip ; “The CIA and Targeted Killings Beyond Borders”, **Harvard National Security Journal**, Vol.2, 2011, ss. 283-446

ALSTON, Philip; “Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions”, Study on targeted killings, Human Rights Council, A/HRC/14/24/Add.6, 28 Mayıs 2010

AMBOS, Kai ve Josef Alkatout; “Has ‘Justice Been Done’?: The Legality of Bin Laden’s Killing Under International Law”, **Israel Law Review**, Vol.45(2), 2012, ss. 341-366

ARAL, Berdal; **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999

B’TSELEM The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, Statistics, (Erişim) <http://old.btselem.org/statistics/english/Casualties.asp>, 19.09.2012

BAKER, Peter, Helen Cooper ve Mark Mazetti; “Bin Laden is Dead, Obama Says”, **The New York Times**, 1 Mayıs

2012, (Erişim) <http://www.nytimes.com/2011/05/02/world/asia/osama-bin-laden-is-killed.html?pagewanted=all>, 02.12.2012

BAŞEREN, Sertaç Hami; **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003

BAŞLAR, Kemal; **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2005

BECK, Ulrich; “The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited”, **Theory, Culture & Society**, Vol. 19(4), 2002, ss. 39-55

BEN-NAFTALI, Orna ve Keren R. Michaeli; “ ‘We Must Not Make A Scarecrow of the Law’: A Legal Analysis of the Israel Policy of Targeted Killings”, **Cornell International Law Journal**, Vol.36, 2003, ss. 233-292

BERGEN, Peter ve Megan Braun ; “Drone is Obama’s weapon of choice”, **CNN**, 19 Eylül 2012, (Erişim) <http://edition.cnn.com/2012/09/05/opinion/bergen-obama-drone/index.html>, 26.09.2012

BLANK, Laurie R. ; “After ‘Top Gun’: How Drone Strikes Impact the Law of War”, **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol.33(3), 2012, s. 675-718

BOOTHBY, Bill; “ ‘And For Such Time As’: The Time Dimension to Direct Participation in Hostilities”, **New York University Journal of International Law and Politics**, Vol.42, 2010, ss. 741-768

BRADFORD, Alfred S.; **With Arrow, Sword and Spear: A History of Warfare in the Ancient World**, Westport, Praeger Publishers, 2001

CAMERON, Iain; “McCann Case”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo(Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgement,2005

CASSESE, Antonio; **International Law**, Oxford, Oxford University Press, 2005

CERONE, John P. ; “Status of Detainees in Non-International Armed Conflict, and their Protection in the Course of Criminal Proceedings: The Case of Hamdan v. Rumsfeld”, **ASIL Insights**, 2006

CHESNEY, Robert ; “Who May Be Killed? Anwar al-Awlaki as a Case Study in the International Legal Regulation of Lethal Force”, **Yearbook of International Humanitarian Law**, Vol.13, 2010, ss. 3-60

CHRISTENSEN, Eric; “The Dilemma of Direct Participation in Hostilities” ,**Journal of Transnational Law & Policy**, Vol.19,No.2, 2010, ss. 281-309

COLB, Robert ve Richard Hyde; **An Introduction to the International Law of Armed Conflicts**, Portland, Hart Publishing, 2008

CORN, Geoffrey S. ve Chris Jenks; “Two Sides of the Combatant Coin: Untangling Direct Participation in Hostilities from Belligerent Status in Non-International Armed Conflicts”, **University of Pennsylvania Journal of International Law**, Vol.33, No.2, 2011, ss. 313-362

CORTEN, Olivier; **Law Against War: The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law**, Oxford, Hart Publishing, 2010

CULLEN, Anthony; **The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law**, New York, Cambridge University Press, 2010

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin: “ ‘Filistin Duvarının’ Hukuki Mahiyeti ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanının İstişari Mütalaası”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2006, ss. 56-76

ÇATALOLUK, Gökçe; **Hukuk Sistemi ve Autopoiesis**, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2012

DEEKS, Ashley S.; “ ‘Unwilling or Unable’: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense”, **Virginia Journal of International Law**, Vol.52, 2012, ss. 483-550

DENK, Erdem; “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 3, 2004, ss. 151-173

DETTTER, Ingrid; “The Law of War and Illegal Combatants”, **The George Washington Law Review**, Vol.75, 2007, ss. 1049-1104

DETTTER, Ingrid; **The Law of War**, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

DEUTSCH, Ulrike; “Loizidou Case”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

DINSTEIN, Yoram; **The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict**, New York, Cambridge University Press, 2004

DINSTEIN, Yoram, **War Aggression and Self-Defence**, New York, Cambridge University Press, 2011

DİLEK, Kaan; “İran’ın ‘Proxy War’ Stratejisi:İslami,Anayasal ve Siyasal Meşruiyeti”, (Erişim)<http://www.impr.org.tr/iranin-proxy-war-stratejisi-islami-anayasal-ve-siyasal-mesruiyeti/#.UHA6eE0mRiN>, 02.10.2012

DOSWALD-BECK, Louise; **Human Rights in Times of Conflict and Terrorism**, New York, Oxford University Press, 2011

DÖRMANN, Knut; “The Legal Situation of ‘Unlawful/ Unprivileged Combatant’”, **International Review of the Red Cross**, Vol.85, No.849, 2003, ss. 45-74

DÖRR, Oliver; “Nottebohm Case”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

DUFFY, Helen; **The ‘War on Terror’ and the Framework of International Law**, New York, Cambridge University Press, 2005

DUYVESTEYN, Isabelle , “How New is the New Terrorism?”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.27(5), 2004, ss. 439-454

ECHR, Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia, Application nos. 57947/00, 57948/00 and 57949/00, 24 February 2005

ECHR, McCann and Others v. The United Kingdom, Application no. 18984/91, 27 September 1995

ECHR, Case of Akhmadov and Others v. Russia, Application no. 21586/02, 14 November 2008

ECHR, The Case of Al Skeini and Others v. The United Kingdom, Application no. 55712/07, 7 July 2011

ECHR, The Case of Issa and Others v. Turkey, Application no. 31821/96, 16 November 2004

ECHR, The Case of Loizidou v. Turkey, Application no. 15318/89, 18 December 1996

EREKER, Fulya A.; “İkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.1, Sayı.3, 2004, ss. 1-36

FARLEY, Benjamin R.; “Targeting Anwar Al-Aulaqi: A Case Study in U.S. Drone Strikes and Targeted Killing,” **American University National Security Law Brief**, Vol. 2, No. 1, 2012, ss. 57-87

FERRARO, Tristan; “Determining the Beginning and the End of an Occupation under International Humanitarian Law”, **International Review of the Red Cross**, Vol.94, No. 885, 2012, ss. 133-163

FIELD, Anthony ; “The ‘New Terrorism’: Revolution or Evolution?”, **Political Studies Review**, Vol.7, 2009, ss. 195-207

FISHER, W. Jason; “Targeted Killing, Norms, and International Law”, **Columbia Journal of Transnational Law**, Vol.45, 2007, ss. 711-758

FLETCHER, George P.; **Basic Concepts of Criminal Law**, New York, Oxford University Press, 1998

FOLEY, Robert T. ; “Volkskrieg’den Vernichtungskrieg’e Alman Savaş Konsepti 1871-1935” ,**Tarih Boyunca Avrupa’da Savaş ve Barış**, (Ed.)Anja V. Hartmann ve Beatrice Heuser, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2006

FRISTER, Helmut; **Strafrecht: Allgemeiner Teil**, München, Verlag C.H.Beck, 2009

GARDAM, Judith Gail; **Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law**, Dordrecht , Martinus Nijhoff Publishers, 1993

GARDAM, Judith; **Necessity Proportionality and the Use of Force by States**, New York, Cambridge University Press, 2004

GARWOOD-GOWERS, Andrew; “Self-Defence Against Terrorism in the Post 9/11 World”, **Queensland University of Technology Law and Justice Journal**, Vol.4, No.2, 2004, ss.1-18

GARWOOD-GOWERS, Andrew; ”Pre-emptive Self-Defence: A Necessary Development or the Road to International Anarchy”, **Australian Year Book of International Law**, Vol 23, 2002, ss. 51-72

GEBHARD, Julia; “Militias”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed.Rüdiger Wolfrum, 2012

GEMALMAZ, Mehmet Semih; **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**, II. Cilt, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2011

GERMAN, Tracey C.; **Russia’s Chechen War**, London, Routledge, 2003

GOFAS, Andreas ; “ ‘Old’ vs. ‘New’ Terrorism: What’s in a Name? “, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 8, Sayı. 32, 2012, s. 18

GOVERN, Kevin H.; “Operation Neptune Spear:Was Killing Bin Laden A Legitimate Military Objective?”, **Targeted Killings: Law and Morality in an Asymmetrical World**, (Ed.)ClaireFinkelstein, Jens David Ohlin, Andrew Altman, Oxford, Oxford University Press, 2012, ss. 347-373

GRAY, Chris H., **Postmodern Savaş**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000

GREEN, Leslie; "Positivism and the Inseparability of Law and Morals", **New York University Law Review**, Vol. 83, 2008, ss. 1035-1058

GREENEMEIER, Larry ; "The Drone Wars:9/11 Inspired Advances in Robotic Combat", (Erişim)<http://www.livescience.com/15908-drone-wars-september-11-anniversary.html>, 03.10.2012

GREENWOOD, Christoper; "Scope of Application of Humanitarian Law", **Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflict**, Ed.Dieter Fleck, New York, Oxford University Press, 2008, s.39-64

GREENWOOD, Christoper; "Self-Defence" , **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed.Rüdiger Wolfrum, 2012

GREGORY, Derek ; "From a View to a Kill: Drones and Late Modern Wars", **Theory, Culture & Society**, Vol.28(7-8), 2011, ss. 188-215

GROSS, Michael L. ; "Assasination and Targeted Killing: Law Enforcement, Execution or Self-Defence", **Journal of Applied Philosophy**, Vol.23, No.3, 2006, ss.323-334

GROTIUS, Hugo; **Savaş ve Barış Hukuku**, İstanbul, Say Yayınları, 2011

GUIORA, Amos; "Targeted Killing as Active Self-Defence", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Vol.36, 2004, ss. 319-334

GÜNDÜZ, Aslan; **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2009

GÜNEYSU, Gökhan; "Askeri Gereklilik İlkesi ve Uluslararası İnsancıl Hukuk", **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl.70, Sayı.2012/4, ss.91-108

GÜRBÜZ, M. Vedat; **Kafkasya'da Siyaset: Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler**, Ankara, Kadim Yayınları, 2012

GÜRCAN, Metin ; "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Ed.Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, ss. 71-129

HABERMAS, Jürgen; **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti**, İstanbul, Bakış Yayınları, 2008

HELLER, Kevin Jon; “ ‘One Hell of a Killing Machine’: Signature Strike and International Law”, **Journal of International Criminal Justice**, Vol.11, 2013, ss. 89-119

HENCKAERTS, Jean-Marie ve Louise Doswald-Beck; **Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet) Hukuku**, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2005

HENDERSON, Ian; **The Contemporary Law of Targeting**, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2009

Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories, Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, A/HRC/12/48, Human Rights Council, 25 September 2009

HUNTER, Thomas B. ; **Targeted Killing: Self-defence, Preemption and War on Terrorism**, USA, Booksurge, 2009

Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities Under International Humanitarian Law, ICRC, (hazırlayan Nils Melzer), Geneva, 2009

JAYAWICKRAMA, Nihal; **The Judicial Application of Human Rights Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002

KAELIN, Walter ve Jörg Künzli; **The Law of International Human Rights Protection**, Oxford, Oxford University Press, 2009

KANNOF, Abraham U.; “Dueling Nationalities: Dual Citizenship, Dominant and Effective Nationality, and the Case of Anwar al-Aulaqi”, **Emory International Law Review**, Vol. 25, 2011, ss. 1371-1430

KARAKAŞ, Işıl; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yaşam Hakkı: ‘Mc Cann’ dan ‘Kaya’ ve Ötesine”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı.1, 2002

- KARAOSMANOĞLU, Ali L.; “Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden” , **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.8, Sayı.29, 2011, ss. 5-25
- KAYA, Talat; “Uluslararası Hukuk Bölünüyor mu?: Uluslararası Hukukun Genişlemesi ve Farklılaşmasından Kaynaklanan Zorluklar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.61, Sayı.1, 2012, ss. 149-173
- KESKİN, Funda; **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998
- KOLB, Robert; “Human Rights and Humanitarian Law”, **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012
- KRETZMER, David; “Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-judicial Executions or Legitimate Means of Defence?”, **European Journal of International Law**, Vol.16, No.2, 2005, ss. 171-212
- KRETZMER, David; “Civilian Immunity in War: Legal Aspects”, **Civilian Immunity in War**, Ed. Igor Primoratz, Oxford, Oxford University Press, 2007, ss. 84-112
- KURTDARCAN, Bleda; “Dünyanın En Ünlü Teröristinin Öldürülmesi Operasyonunun Hukuki Altyapısı” , **Güncel Hukuk**, Haziran, 2011, ss. 40-43
- KURTULUŞ, Ersun N. ; “The ‘New Terrorism’ and Its Critics”, **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol.34, No.6, 2011, ss. 476-500
- KWOKA, Lindsay; “Trial By Sniper: The Legality of Targeted Killing in the War on Terror”, **University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law**, Vol.14(1), 2011, ss. 301-325
- LAW,Randall D.; **Terrorism: A History**, Cambridge, Polity Press, 2011
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports,9 July 2004
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion,ICJ Reports,1996

LEWIS, Michael W.; "Drones and the Boundaries of the Battlefield", **Texas International Law Journal**, Vol.47(2), 2012, ss. 293-314

LIATZAU, William K.; "Old Laws, New Wars: Jus ad Bellum in an Age of Terrorism", **Max Planck Yearbook of United Nations Law**, Vol.8, 2004, ss. 383-455

LIPPMAN, Matthew ; "The New Terrorism and International Law", **Tulsa Journal of Comperative and International Law**, Vol.10(2), 2003, ss.297-368

Living Under Drones:Death,Injury and Trauma to Civilians From US Drone Practices in Pakistan,2012,<http://livingunderdrones.org/wp-content/uploads/2012/10/Stanford-NYU-LIVING-UNDER-DRONES.pdf>

MALLETE-PIASECKI, Michelle; "Missing the Target: Where the Geneva Conventions Fall Short in the Context of Targeted Killing", **Albany Law Review**, Vol.76(1), 2013, ss. 263-297

MARGALIT, Alon; "Did LOAC Take the Lead? Reassessing Israel's Targeted Killing of Salah Shehadeh and the Subsequent Calls for Criminal Accountability", **Journal of Conflict & Security Law**, Vol.17, No.1, 2012,ss. 147-173

MASTERS, Jonathan; "al-Qaeda in the Arabian Peninsula(AQAP),Council on Foreign Relations,24.05.2012, (Erişim) <http://www.cfr.org/yemen/al-qaeda-arabian-peninsula-aqap/p9369>, 23.11.2012

MASTORODIMOS, Konstantinos; "The Character of the Conflict in Gaza: Another Argument towards Abolishing the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts", **International Community Law Review**, Vol.12, 2010, ss. 437-469

MCBRIDE, David; "Who is a Member? Targeted Killings Against Members of Organized Armed Groups", **Australian Yearbook of International Law**, Vol.30, 2012, ss.47-91

MCDONALD, Avril ve Thomas Bruha; "Bombardment", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

MCDONALD, Avril; "Operation Cast Lead: Drawing the Battle Lines of the Legal Dispute" , **Human Rights Brief**, Vol.16(3), 2009, ss. 25-29

MELZER, Nils; **Targeted Killing in International Law**, New York, Oxford University Press, 2008

MELZER, Nils; "Civil Participation in Armed Conflict", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

MILANOVIC, Marco; **Extraterritorial Application of Human Rights Treaties**, Oxford, Oxford University Press, 2011

MILANOVIC, Marko; "Lessons for Human Rights and Humanitarian Law in the War on Terror: Comparing Hamdan and the Israeli Targeted Killings Case", **International Review of the Red Cross**, Vol.89, No.866, 2007, ss. 373-393

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA) ,Merits,ICJ Reports,1986

MOIR, Lindsay; **The Law of Internal Armed Conflict**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004

MOUSSA, Jasmine; "Can Jus Ad Bellum Override Jus In Bello? Reaffirming the Separation of Two Bodies of Law", **International Review of Red Cross**, Vol.90, No.872, 2008, ss. 963-990

MURPHY, John F. ; "Challenges of the 'New Terrorism'", **Routledge Handbook of International Law**, Ed. David Armstrong, Routledge, New York, 2009, ss. 281-293

MURPHY, Sean D.; "The International Legality of US Military Cross-Border Operations from Afghanistan into Pakistan", **Naval War College International Law Studies**, Vol.85, 2009, ss. 109-139

- MÜNKLER, Herfried; **Yeni Savaşlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- NEILBERG, Michael S.; **Dünya Tarihinde Savaş**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011
- NEUMAN, Peter R.; **Old and New Terrorism**, Polity Press, Cambridge, 2011
- NOLTE, Georg; "Targeted Killing", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012
- NUBELL, Noam ve Nathan Derejko; "A Global Battlefield?: Drones and the Geographical Scope of Armed Conflict", **Journal of International Criminal Justice**, Vol.11, 2013, ss. 65-88
- OCCELLI, Maria Benvenuta; "Sinking the Caroline: Why the Caroline Doctrine's Restrictions on Self-Defense Should Not Be Regarded as Customary International Law", **San Diego International Law Journal**, Vol.4, 2003, ss.467-490
- OKIMOTO, Keiichiro; "The Cumulative Requirements of Jus Ad Bellum and Jus In Bello in the Context of Self-Defence", **Chinese Journal of International Law**, Vol.11, 2012, ss. 45-75
- OLIKER, Olga; **Russia's Chechen Wars 1994-2000:Lessons From Urban Combat**, Rand, Santa Monica, 2001
- OPPENHEIM, Lassa; **International Law: A Treatise, Vol. II Disputes, War and Neutrality**, Ed. Hersch Lauterpacht, London, Longmans Green and Co., 1955
- ORAKHELASHVILI, Alexander; "The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence?", **European Journal of International Law**, Vol. 19, No.1,2008, ss.161-182
- ORR, Andrew C.; "Unmanned, Unprecedented, Unresolved:The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law", **Cornell International Law Journal**, Vol. 44, 2011, ss.729-752

OTTO, Roland; **Targeted Killings and International Law: With Special Regard to Human Rights and International Humanitarian Law**, Heidelberg, Springer, 2012

ÖKTEM, Emre; **Uluslararası Teamül Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2013

ÖKTEM, Emre; **Terörizm: İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları**, İstanbul, Derin Yayınları, 2007

ÖZALP, Osman Nuri; “Özel Güvenlik ve Askeri Firmaların Uluslararası Hümaniter Hukuka Göre Statüsü ve Montreaux Dokümanı Bağlamında Yeni Arayışlar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt 67, Sayı 1-2, 2009, ss.57-78

PARSONS, Talcott; “System Analysis: Social Systems”, **Encyclopedia of Social Sciences**, Vol.15, USA, Macmillan, 1968

PAULUS, Andreas ve Mindia Vashakmadze; “Asymmetrical War and the Notion of Armed Conflict-a Tentative Conceptualization”, **International Review of the Red Cross**, Vol.91, No.873, 2009, ss. 95-125

PAUST, Jordan J.; “Permissible Self-Defense Targeting and the Death of Bin Laden”, **Denver Journal of International Law and Policy**, Vol.39(4), 2011, ss. 559-583

PAUST, Jordan J.; “Nonstate Actor Participation in International Law and the Pretense of Exclusion”, **Virginia Journal of International Law**, Vol.51, No.4, 2011, ss. 977-1004

PAUST, Jordan J.; “Self-Defence Targetings of Non-State Actors and Permissibility of US Use of Drones in Pakistan”, **Journal of Transnational Law and Policy**, Vol.19, No.2, 2010, ss. 237-280

PAUST, Jordan J.; “Propriety of Self-Defense Targetings of Members of Al Qaeda and Applicable Principles of Distinction and Proportionality”, **ILSA Journal of International & Comparative Law**, Vol.18(2), 2012, ss.565-580

PAYE, Jean-Claude; **Hukuk Devletin Sonu: Olağanüstü Halden Diktatörlüğe Terörle Mücadele**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009

PIAZZA, James A.; "Incubators of Terror: Do Failed States and Failing States Promote Transnational Terrorism", **International Studies Quarterly**, Vol.52, 2008, ss. 469-488

PRIMORATZ, Igor (Ed.); **Civilian Immunity in War**, Oxford, Oxford University Press, 2007

PRINTER, Norman G., Jr.; "The Use of Force Against Non-State Actors Under International Law: An Analysis of the US Predator Strike in Yemen", **UCLA Journal of International Law & Foreign Affairs**, Vol.8, 2003, ss. 331-383

QUEGUINER, Jean-François; "Precautions Under the Law Governing the Conduct of Hostilities", **International Review of the Red Cross**, Vol.88, No.864, 2006, ss. 793-821

RADSAN, Afsheen John ve Richard Murphy; "Measure Twice, Shoot Once: Higher Care for CIA-Targeted Killing", **University of Illinois Law Review**, Vol 2011(4), 2011, ss. 1201-1241

RAMSDEN, Michael; "Targeted Killings and International Human Rights Law: The Case of Anwar Al-Awlaki", **Journal of Conflict & Security Law**, Vol.16, No.2, 2011, ss. 385-406

RIEDEL, Eibe H.; "Recognition of Insurgency", **Encyclopedia of International Law**, Vol 4, North-Holland, 1982

RIVKIN, David B. ,Jr. ve Lee A. Casey; "The Use of Military Commissions the War on Terror", **Boston University International Law Journal**, Vol.24, 2006, ss.123-145

ROBERTSON, Horace B., Jr; "The Principle of the Military Objective in the Law of Armed Conflict", **United States Air Force Academy Journal of Legal Studies**, Vol.8, 1997, ss. 35-69

ROGERS, Anthony P. V.; **Law on the Battlefield**, Manchester, Manchester University Press, 1996

RUYS, Tom; **'Armed Attack' and Article of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice**, New York, Cambridge University Press, 2010

SAMSON, Elizabeth; "Is Gaza Occupied?: Redefining the Status of Gaza Under International Law", **American University International Law Review**, Vol.25, 2010, ss. 915-967

SANGERO, Boaz, **Self-Defence in Criminal Law**, Oxford, Hart Publishing, 2006

SARI, Yaşar; "Çeçenlerin Dramı: Kurt ile Ayının Dansı", **Dünya Çatışmaları Cilt 1**, Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Ankara, Nobel Yayınları, 2010, ss. 435-456

SARUP, Madan; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul, Kırk Gece Yayınları, 2010

SASSOLI, Marco; "Combatants", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

SASSOLI, Marco; "Ius Ad Bellum and Ius In Bello: The Separation Between the Legality of the Use of Force and Humanitarian Rules to Be Respected in Warfare: Crucial or Outdated?" , **International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines**, Ed. Michael Schmitt ve Jelena Pejic, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007

SASSOLI, Marco; "Query: Is There a Status of 'Unlawful Combatant'?", Ed. Richard B. Jaques, **Issues in International Law and Military Operations**, Naval War College Press, Newport, 2006, ss. 57-67

SCHARF, Michael P.; "Seizing the 'Grotian Moment': Accelerated Formation of Customary International Law in Times of Fundamental Change", **Cornell International Law Journal**, Vol.43, 2010, ss. 439-469

SCHEUER, Michael; **Osama Bin Laden**, New York, Oxford University Press, 2011

SCHMITT, Michael N.; "Targeting and International Humanitarian Law in Afghanistan", **Naval War College International Law Studies**, Vol.85, 2009, ss. 307-339

SCHNECKENER, Ulrich; "Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance", **Private Actors and Security Governance**, Ed. Alan Bryden ve Marina Camprini, Geneva, Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2006, ss. 23-40

SHAH, Niaz A.; "Self-Defence, Anticipatory Self-Defence and Pre-emption: International Law's Response to Terrorism", **Journal of Conflict & Security**, Vol 12, No 1, 2007, ss. 95-126

SHAMIR-BORER, Eran; "Revisiting *Hamdan v. Rumsfeld*'s Analysis of the Laws of Armed Conflict", **Emory International Law Review**, Vol.21, 2007, ss. 601-619

SHANY, Yuval; "Faraway, So Close: Legal Status of Gaza After Israel's Disengagement", **Yearbook International Humanitarian Law**, Vol.8, 2005, ss. 369-383

SHAW, Malcolm N.; **International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2010

SLOANE, Robert D.; "Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Legal Regulation of Nationality", **Harvard International Law Journal**, Vol.50(1), 2009, ss. 1-60

SOLIS, Gary D.; **The Law Of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War**, New York, Cambridge University Press, 2010

SOLOMON, Solon; "Occupied or Not: The Question of Gaza's Legal Status After Israeli Disengagement", **Cardozo Journal of International and Comparative Law**, Vol. 19, 2011, ss.59-91

STEGER, Manfred B.; **Globalization: A Very Short Introduction**, USA, Oxford University Press, 2003

STEINORT, Charlotte; "Bankovic Case", **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, online edition, Ed. Rüdiger Wolfrum, 2012

STONE, David R.; **A Military History of Russia : From Ivan the Terrible to the War in Chechnya**, Westport, Praeger, 2006

STRÜWER, Elisabeth; **Zum Zusammenspiel von Humanitaerem Völkerrecht und den Menschenrechten am Beispiel des Targeted Killing**, Frankfurt, Peter Lang GmbH, 2010

SUR, Melda; **Uluslararası Hukukun Esasları**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006

ŞEN, Osman; **Din, Terörizm ve El-Kaide**, Ankara, Sarkaç Yayınları, 2011

TAŞDEMİR, Fatma; "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No 5, 2006, ss. 75-89

TAŞDEMİR, Fatma; **Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınları, 2009

TAŞDEMİR, Fatma; **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, 2006

TAŞDEMİR, Hakan; "Uluslararası İnsani Hukukta Siviller(Sivillerin Korunması)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009

THORP, Arabella; "Drone Attacks and the Killing of Anwar al-Awlaki: Legal Issues", House of Commons, UK, 20.12.2011, (Erişim)<http://www.parliament.uk/briefing-papers/SN06165>, 24.11.2012

TOPAL, Ahmet Hamdi; "Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Bağlamında Terörist Eylemin Silahlı Saldırı Olarak Kabul Edilip Edilemeyeceği Sorunu", **Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı.4, 2005, ss. 29-52

UN. Doc.S/RES/1368 (2001),United Nations Security Council Resolution

US Air Force, (Erişim)

<http://www.af.mil/information/factsheets/index.asp>,27.09. 2012

UZUN, Mehmet Cengiz; “Savaşın Değişen Yüzü Karşısında Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007

van STEENBERGHE, Raphael; “Self-Defence in Response to Attacks by Non-state Actors in the Light of Recent State Practice: A Step Forward?”, **Leiden Journal of International Law**, Vol.23, 2010, ss. 183-208

VEYSAL, Çetin; **Savaşın Felsefesi**, İstanbul, Etik Yayınları, 2006

VITE, Sylvain; “Typology of Armed Conflicts in International Humanitarian Law: Legal Concepts and Actual Situations”, **International Review of the Red Cross**, Vol.91, No.873, 2009, ss. 69-94

von CLAUSEWITZ, Carl; **On War**, New York, Oxford University Press, 2007

WEISSBRODT, David ve Connie De La Vega; **International Human Rights Law: An Introduction**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2007

WONG, Meagan S.; “Targeted Killings and the International Legal Framework: With Particular Reference to the US Operation against Osama Bin Laden”, **Chinese Journal of International Law**, Vol.11, 2012, ss. 127-163

YALÇINKAYA, Haldun; “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 61, Sayı 3, 2006, ss.247-277

YALÇINKAYA, Haldun; **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008

YAMANER, Melike Batur; **Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması**, İstanbul, Arıkan Kitap, 2007

YILMAZ, Muzaffer Ercan; **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Ankara, Nobel Yayınları, 2010

ZEGVELD, Liesbeth; **Accountability of Armed Opposition Groups in International Law**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002

ZILINSKAS, Justinas ve Wouter Declerck; “Targeted Killing Under International Humanitarian Law”, **Jurisprudenjica**, 5(107), 2008, ss. 8-18

“Chechen Rebel Chief Basayev Dies”, **BBC News**, 10.10.2006

“ Hamas chief killed in an air strike”, **BBC News**, 22.03.2004

“Palestinians celebrate deadly Israeli bus bombings”, **Haaretz**, 1.09.2001

